

TC
ATILIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

AVRUPA GÜÇ DENGESİ BAĞLAMINDA RUS MODERNLEŞMESİ

MUSTAFA KEMAL TÜRKGİL

TEZ DANIŞMANI
YRD. DOÇ. BAHAR TURHAN HURMİ

Ankara, 2005
(Fotokopi ile çoğaltılamaz)

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR	i
ÖZET	ii
I. GİRİŞ	1
I.1 Önem	4
I.2 Amaç	5
I.3 Metodoloji	5
I.4 Sınırlılıklar	6
II. BİRİNCİ BÖLÜM: MODERNİZM VE RUSYA	7
II.1. Modernleşme Teorisi	7
II.2. Modernizme Yöneltilen Eleştiriler	18
II.3. Rusya ve Modern Batı	24
II.4. Birinci Bölüm için Değerlendirme	35
III. İKİNCİ BÖLÜM: RUSYA'DA YUKARIDAN REFORMLAR YOLUYLA SINIRLI MODERNLEŞME	37
III.1. Büyük Petro'nun Reformlarının Rusya'ya Etkileri	37
III.2. Modernleşmenin Dış Politikaya Etkisi.....	56
III.3 İmparatorluğun Yükselişi	66
III.4. II. Katerina Döneminde Gelişmeler	78
III.5. İkinci Bölüm için Değerlendirme	87
IV. ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: AVRUPA GÜÇ DENGESİ VE RUSYA	89
IV.1. 17. ve 18. Yüzyıllarda Güç Dengesi	89
IV.2. Avrupa Güç Dengesi ve Rusya	95
IV.3. Avrupa Güç Dengesinin Rus Modernleşmesine Etkisi	103
IV.4. Üçüncü Bölüm için Değerlendirme	112
V. DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: İMPARATORLUĞUN SON DÖNEMİNDE MODERNLEŞME	114
V.1. II. Aleksandr Dönemi ve Büyük Reformlar	114
V.2. Sanayi Devriminin Rusya'ya Etkileri	129
V.3. 20. Yüzyılda Rusya'nın Durumu	134
V.4. Dördüncü Bölüm için Değerlendirme	142
VI. SONUÇ	144
KAYNAKÇA	151

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın olgunlaőmasında ve bilimsel olana yaklaőmasında büyük katkıları olan sayın Yrd. Doç. Bahar Turhan Hurmi'ye ve Yrd. Doç. Zeynep Dağı'ya sayın teőekkürü bir borç bilirim. Ayrıca tüm araştırma süreci içinde yardımlarını esirgemeyen herkese içten teőekkürlerimi sunuyorum.

Rusya üzerine araştırma çalıőması yapmak hayatımdaki en önemli deneyimlerden biriydi. Bu alıőma sırasında hem ufku genişledi hem de olaylara bakış aım geliőt. Bu güzel uğraőı yine akademik alanda devam ettirmek umuduyla.

ABSTRACT

The process of Russian modernisation had deeply effected European balance of power. By the help of modernisation, on one hand Russia had consolidated its empire inside, on the other hand it became an actor that has capability to determine European balance of power. In the beginning to achieve these circumstances Russian government had used limited modernisation which was activated by reforms from above. Paradoxically this process strengthened traditional structures such as serfdom and autocracy. In time the dynamic nature of modernism made defensive modernisation ineffective. This development transformed the national and international environment and destroyed the traditional structures' (such as autocracy and serfdom) possibility of to survive.

ÖZET

Rus modernleşmesi, Avrupa güç dengesi sistemini derinden etkilemiştir. Rusya modernleşme süreci ile bir yandan doğuya doğru genişleyen imparatorluğunu sağlamlaştırmış, diğer yandan da Avrupa güç dengesini belirleyen bir aktör haline gelmiştir. Bu durumu sağlamak için başlangıçta yukarıdan reformlar yoluyla savunmacı modernleşme süreci kullanılmıştır. Bu yöntem paradoksal olarak serflikin yaygınlaşması örneğinde olduğu gibi geleneksel yapıların güçlenmesine de neden olmuştur. Modernizmin dinamik yapısı, süreç içerisinde savunmacı modernleşmenin etkinliğini azaltmıştır. Bu gelişme ulusal ve uluslararası çevreyi dönüştürerek, Rusya için otokrasi ve serflik gibi geleneksel yapıyı oluşturan temellerin varlığını sürdürmesini imkansızlaştırmıştır.

GİRİŞ

Modernlik, genel kabul gören bir anlayışla referansını Aydınlanma düşüncesinden alan, Aydınlanma döneminin tarihsel ardılı olarak değerlendirilen bir süreç olmuştur. Dönemin belirleyici özelliği, 'eski'yi reddeden, her türlü inancın yerine akli koyan, böylece tüm toplumsal kurumlarda köklü bir değişimi esas alan devrimci yapısıdır. Aydınlanma ortaçağda Avrupa'nın pek çok yerinde hakim olan toplumsal ve siyasal düzene son verilmesi gerektiğini ima etmektedir.

Yaşadığımız dünya büyük ölçüde modernite tarafından belirlenmektedir. Bu nedenle modernliğin incelenmesi oldukça önemli bir çalışma alanı oluşturmaktadır. Sosyal bilimler alanında bu konuda çok önemli bir literatürün oluşmuş olması bu görüşü destekler niteliktedir. "Modernliğin kavranılması bence çağdaş tarihin ve toplum araştırmasının en onurlu arzusudur."¹

"Modernlik beraberinde sonsuz sayıda değişim ve gelişme basamağını getirmektedir. Modernite, insanın kendi yararına sosyal, fiziksel ve kültürel çevresini kontrol etme ve yönetme kapasitesinde sürekli gelişme süreci olan modernleşmeyi doğurur."²

Modernleşme, bir toplumun bilim ve teknoloji doğrultusunda farklılaşması ve kompleks olması sürecini kapsamaktadır. Modernleşme halindeki bir toplum bu dönemde daha eski çağlarla kıyaslanmayacak şekilde değişecektir. Modern olanın geçmişle, gelenekle olan bağı artık sadece öteki ile olan ilişkiye indirgenmiştir. "Kavramın tarih boyunca en karakteristik özelliği bir 'kopma' durumunu yansıtması olduğunu söylersek abartmış olmayız."³

Reddetme ve uyum sağlama modernizm baskısı ile karşılaşan toplumların önündeki iki seçenektir. Uyum sağlama süreci geleneksel kurumların dönüşümünü gerektirmiştir. Bu noktada geç modernleşen ülkelerde bu dönüşümün gerilimleri sert olmuştur. Kök saldıgı her yerde modern kültür çok etkili bir güce sahiptir ve bundan korunmak için çok sıkı bir savunma sistemine ihtiyaç vardır.

Modernleşme toplumların bilimsel ve teknolojik devrimlerin etkisiyle yaşadıkları dönüşüm süreci olarak ele alınabilir. Gelişmiş bir Batı'nın meydan okuması, değişim için yine Batı kaynaklı olan modellerin temel alınması ile karşılaşmaya çalışılmıştır. Yaşanan dönüşümde Batılı teknolojiye dayanılmıştır.

Modern Batı üzerine tartışma Rus entelektüel hayatının geleneksel bir konusu haline gelmiştir. "Avrupa düşüncesi Ruslar için Rusya düşüncesinin tanımlanması konusunda temel 'öteki' figürünü oluşturmaktadır."⁴ Sonuç olarak entelektüel hayattaki bu kimlik çözümlemesi esnasında Avrupa tartışması aynı zamanda Rus hayatı, Rus kimliği ve geleceği de tartışılmıştır.

¹ Peter Wagner, **Modernliğin Sosyolojisi Özgürlük ve Cezalandırma**, İstanbul, Sarmal Yayınları, 1994, s.13

² Malcom Waters (ed), **Modernity-Critical Concepts, Modernization**, London, Routledge, 1999, s. xii

³ Ahmet Özkiraz, **Modernleşme Teorileri ve Postmodern Durum**, Konya, Çizgi Kitabevi, 2003, s.14

⁴ Iver B. Neumann, **Russia and the Idea of Europe**, London, Routledge, 1996, s. 1

Batı'nın modernleşme tarihi ile buna bağlı olarak teknolojik, askeri ve siyasi alanlarda gösterdiği ilerleme Rusya'yı derinden etkileyen bir süreç olmuştur. Batı'nın modernleşme ile elde ettiği güçten etkilenen Rusya, ayakta kalmak ve güvenliğini sağlamak için modernleşme politikaları uygulamayı seçmiştir.

“İlk çağdaşlaşan toplumların sınır komşuları olan Ruslar ve Türkler, kendi topraklarında Batı'nın doğrudan etkilerini denetleyebilecek kadar güçlü ve eğer bağımsızlıklarını korumak istiyorlarsa, Batılı yöntemleri kabul etmek zorunda olduklarını anlayacak kadar da uzak görüşlü hükümetlere sahip bulunuyorlardı.”⁵

Böylece tarihte ilk kez Batılı olmayan bir güç Batı ile girdiği etkileşim sonucu, 'Batı modernitesini' örnek almış ve uygulamıştır. Söz konusu modernleşme süreci başlangıcından itibaren Rusya'nın yalnızca toplumsal yaşamını değil dış politikasını da büyük ölçüde etkilemiştir.

Modernleşme politikaları 18. yüzyıldan itibaren Rus devletinin gündemini belirlemiştir. “Modern Batılı hayat tarzının kural olduğu bir dünyada, uluslararası görgünün belli kurallarına uyarak Rusya'yı Batılılar kulübüne üye yazdırmak ve böylece Rusya'nın politik bağımsızlığı ve kültürel özerkliğini kurtarmaktı bu politikayla güdülen amaç.”⁶

Modernleşme süreci ile Rusya, Batı Avrupa'da diplomaside daha fazla rol oynamaya başlamıştır. Bu durum savaştan, hanedanlar arası evlilik politikalarına kadar pek çok alana yansımıştır. Büyük Petro'nun kuşağından sonra Avrupa'daki hanedanlıklarla yapılan evlilikler Avrupa diplomasisi ile güçlü bağlar kurulmasını kolaylaştırmıştır. Modernleşmenin hızla sürdüğü 18. Yüzyıl ortalarında artık Rusya, Avrupa genelindeki savaşların çoğuna düzenli olarak katılmaya başlamıştır. Rusya özellikle askeri alandaki ilerlemeleri sonucu modernleşmiş ordusuyla, artık Avrupa güç dengesinin vazgeçilmez bir parçası olmuştur. Avrupa politikasında etkinliğini arttıran Rusya, yerine göre ya önemli bir müttefik ya da çekinilen bir düşman haline gelmiştir.

Modernite; imparatorluk süreci sırasındaki yayılma stratejisini, sürekli savaş politikasını ve komşularının yaşadığı topraklar üzerinde askeri güce dayalı işgal prensibini yürüten askeri ve bürokratik yapılanmanın önemli desteklerinden birini oluşturmuştur.

Bu araştırmanın önemi modernleşme ve Rusya konularının ilişkilendirilmesine dayanmaktadır. Rusya, Batılı olmayan bir güç olarak modernleşme politikaları uygulayan tarihteki ilk devlet olmuştur. Bu durum Rus modernleşmesine ayrı bir önem kazandırmaktadır. Modernleşme Rusya'nın hem iç politikasında hem de dış politikasında belirleyici unsur olmuştur. Böylece modernleşme ile Rusya'da yapısal dönüşümler gerçekleşmiş, Avrupa'nın en doğusundaki sınırlı kapasitedeki devletten, dünya politikasına yön verme yeteneğine sahip bir büyük güce dönüşmüştür. Bu bakımdan konunun araştırılması Rusya üzerine yapılacak çalışmalarda sağlayacağı yarar bakımından önem taşıyacaktır. Bunun yanında Rus modernleşmesi hakkındaki çalışma benzer süreçlerden geçen ülkeler hakkındaki araştırmalarda faydalı olacaktır.

Araştırmanın amacı, modernleşme ve dış politika ilişkisinin 1700-1917 yılları arasında Rusya'yı nasıl etkilediğini incelemektir. Bu bağlamda modernleşme sürecini etkileyen en önemli olgulardan birinin dış ilişkiler süreci olduğu açıklanmaya çalışılacaktır. Bu noktadan hareketle Rusya'nın uluslararası politikadaki rolünde ve kapasitesinde yaşanan değişim ile modernleşme arasındaki ilişki incelenecektir.

Araştırma sırasında literatür taraması metodolojisinden yararlanılmıştır. Bu noktada modernleşme, Rusya'da modernleşmeye yönelik reformlar konusundaki eserler incelenmiştir. İnceleme konusu dönem, Rusya'daki modernleşme çabalarının ilk dönemi olarak alınabilecek on sekizinci yüzyılın hemen başından, yeni bir modernizm geçiş olarak

⁵ Cyril E. Black, **Çağdaşlaşmanın İtici Güçleri**, Ankara, İş Bankası Yayınları, 1986, s. 59

⁶ Arnol Toynbee, **Tarih Bilinci**, İstanbul, Bateş Yayınları, 1978, II. Cilt, s. 429

algılanan 1917 Ekim Devrimine kadar geçen süreçtir. Bu inceleme ikinci el kaynaklar üzerinden yürütülmüştür.

Araştırmanın giriş bölümünde modernleşme teorisi ele alınacaktır. Rusya’da modernleşmeyi gerekli kılmış olan nedenler özellikle dış ilişkiler bağlamında açıklanacaktır. Modern Batı ve Rusya ilişkilerinin modernleşme açısından taşıdığı önem göz önünde bulundurularak, ayrı bir başlık altında ele alınacaktır.

İkinci bölümde, Rusya’da modernleşme süreci ve bu sürecin Rus dış politikasına yansımaları ele alınacaktır. Rusya’nın modernleşme yoluyla Avrupa’da güç dengelerini etkileyen bir aktör haline gelme süreci ve bu süreci hazırlayan belli başlı olaylar incelenecektir. Başlangıçta modernleşme girişimlerine ihtiyaç duyulmasına neden olan durum, Batı’nın teknolojik gelişiminin Rusya üzerinde kurduğu askeri baskı olmuştur. Bu yoğun baskı sonucunda yaşanan çatışmalar, Rusya’nın görece geriliğini göstermiş ve Batı teknolojisinin benimsemesine yol açmıştır. Savaş alanında yaşanan yetersizliğe tepki olarak Çar Petro’nun reformları ile somutlaşan modernleşme programı yürürlüğe girmiştir.

Rusya’nın Batı karşısında güçlü olma isteği Rus modernleşmesinin özünü oluşturmuştur. Batı karşısında ‘geri kalmışlık’ sorunsalını aşabilmek için uygulanan reform programı, Rusya’nın sivil ve askeri örgütlenmesini Batı’nın modernite ile oluşturduğu standartlara yükseltmeyi hedeflemiştir. Batı’nın moderniteyle kurduğu ‘üstünlükle’ başa çıkmanın temel referansı, Rusya açısından yine modernitenin kendisi olmuştur. Batı’nın üstün gücünün, ancak Batılıların sahip oldukları teknoloji ve anlayışla dengelenebileceği düşüncesi Rusya’daki modernleşme hareketinin başlangıç noktasıdır. Böylece ‘Batı gücünün’ dengelenmesinin yanı sıra modernleşme süreci ile Baltık’tan Pasifik’e kadar genişlemiş topraklarda askeri, idari, siyasi iktidar kurulmuş, dış ilişkiler geri kalmış komşulara karşı modernitenin sunduğu araçlar yardımıyla avantajlı konumda yürütülmüştür.

Modernleşme politikası, Rus İmparatorluğunu modern Batı dünyasının saygın bir gücü haline getirmeyi hedeflemiştir. Bu hedefe yönelik Petro ve ondan sonra gelenlerin modernleşme adına evrensel Ortodoks devleti iddiasından vazgeçmeleri gerekmiştir. Böylece Rus İmparatorluğunun “Üçüncü Roma” olduğuna, gerçek Hıristiyanlığın geride kalan son bekçisi olduğuna inanan ve evrensellik iddialarına bağlı olan kesimler modernleşme sürecine yabancılaşmışlardır.

Üçüncü bölümde, Avrupa’da güç dengesinin oluşum süreci ve sistemin taşıdığı genel özellikler ele alınacaktır. Avrupa güç dengesinin Rusya’yı ve Rusya’nın modernleşme politikalarını nasıl etkilediği işlenecektir. Güç dengesi sistemi ve modernleşme arasındaki mevcut bağlantı üzerinde tartışılacaktır.

Dördüncü bölümde Rusya’nın Avrupa güç dengesi sisteminde modernleşme yolu ile etkinliğini artırma çabası incelenecektir. Sanayi Devrimi sonrası, Rusya’nın endüstriyel ve askeri teknolojide son batılı ilerlemelere yetişmek için girdiği çabalar sonucunda II. Aleksandr dönemine rastlayan Büyük Reformlar, modernleşme sürecinin önemli bir parçası olarak incelenecek, bu yeni reform dalgasını hazırlayan uluslararası gelişmeler üzerinde durulacaktır. 20. yüzyıla gelindiğinde Rus İmparatorluğunun modernleşme çabalarına rağmen gerilemesi tartışılacaktır. Çalışma sonuç bölümü ile sonlandırılacaktır.

Araştırmanın metodolojiden kaynaklı sınırlılıkları bulunmaktadır. Araştırma ikinci el kaynaklara yönelik olmuştur. Araştırmacı Rusça kaynaklara ulaşabilmek için Rusça öğrenmiştir. Ancak bu dilin enginliği ve zaman darlığı sonucunda, muhtemel hatalara yol vermemek amacıyla ulaştığı Rusça kaynakları bu çalışmaya dahil edilmemiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM MODERNİZM VE RUSYA

Rus modernleşmesi çalışmanın temel konusunu oluşturmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın girişinde teorik altyapıyı oluşturması bakımından modernleşme teorisi önemli bir yer tutmaktadır. Modernleşme, günümüz toplumlarını halen meşgul etmekte olan pek çok sorun ile bağlantılı bulunan bir süreçtir. Bu noktada modernleşme teorisinin incelenmesi ve modernleşme sürecinin açıklanması çalışmanın güncellik iddiasının dayanağını oluşturacaktır. Modernizm teorisinin konu alındığı birinci bölümün devamında modernizme yöneltilen eleştiriler ele alınacaktır. Son olarak modernizmin kaynağı olan Batı ve modernleşme programı uygulayarak dönüşüme uğrayan Rusya'nın ilişkileri incelenecektir.

1. Modernleşme Teorisi

Batı dünyasında Rönesans'tan bu yana süregelen düşünsel ve toplumsal devrim, insanlık tarihinde benzerine rastlanmamış yeni bir kültür yaratmıştır. Batı Avrupa ile birlikte Amerika Birleşik Devletleri de bu kültürün doğrudan varisleri olarak kabul edilmektedir.

Rönesans'tan sonra gelişen modernist düşünce insanların, aklın keşfettiği ve bizzat o aklın da tabii olduğu doğal yasalarca yönetilen bir dünyaya ait olduğunu belirtmektedir. Modernist düşünceye göre, insanların oluşturduğu toplumsal birimler, geleneksel örgütlenme ve egemenlik biçimlerinden kurtulması gereken, aklın keşfettiği doğal yasalara uygun bir biçimde işlerlik gösteren bir toplumsal oluşumla özdeşleşmiştir.

Cahoone'a göre modernlik; "Batı ve Orta Avrupa ile Amerikan toplum ve kültürünün, 16. yüzyıldan başlayarak 20. yüzyıl boyunca gittikçe daha çok dayandığı, felsefeden ekonomiye farklı türden ideler, ilkeler ve yorumlama biçimleri"⁷ olarak ifade edilebilir.

Modernlik düşüncesi, bir diğer yoruma göre;

"En iddialı biçimiyle, insanın yaptığıyla bir olduğunun, dolayısıyla da, bilim, teknoloji ya da yönetimin daha etkili kıldığı üretim, toplumun örgütlenmesi ve çıkarların, ama aynı zamanda da, tüm kısıtlamalardan kurtulma isteğinin harekete geçirdiği kişisel yaşam arasında bir denklik ilişkisinin olması gerektiğinin olumlanmasıdır."⁸

Giddens'a göre; Modernlik, salt değişim ya da olaylar silsilesi değildir; akılcı, bilimsel, teknolojik ve idari etkinliğin ürünlerinin yaygınlaşmasıdır.⁹ İşte bu nedenle modernlik toplumsal yaşamın çeşitli bölümlerinin giderek artan farklılaşmasını içerir. Bu bölümler ise, siyaset, ekonomi, aile yaşamı, din ve sanattır.

Modernlik eskinin dışlanması, yeninin kucaklanmasıdır. "Köklü bir dönüşümü bünyesinde barındıran bu sistem, kendisinin dışında olanı gelenek olarak kurgular ve ona karşı üstünlük

⁷ Lawrence E. Cahoone, **Modernliğin Çıkmazı**, İstanbul, İnsan Yayınevi, 2001, s. 19

⁸ Alain Touraine, **Modernliğin Eleştirisi**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1994, s.13

⁹ Anthony Giddens, **Sociology**, Oxford, Polity Press, 1997, s. 56

varsayımında bulunur. Bu yönüyle daha önceki toplumsal örgütlenme biçimlerinden farklılaşan bir özellik gösterir.”¹⁰

Modernlik düşüncesi içerisinde ilerleme olgusu önemli bir yer tutmaktadır. İlerleme fikrinin gelişmesiyle birlikte, artık geleneksel olanın terk edilmesi ve akılcılığın engellerinin ortadan kaldırılması, böylece aklın yolunun açılması tek başına yeterli olmayacaktır. İlerleme fikriyle birlikte artık, “modernliği istemek ve sevmek gerekmektedir; kendi kendini harekete geçiren, modernlik yaratan bir toplum örgütlemek gerekmektedir.”¹¹ İlerleme fikrinin merkezinde tarihin doğrusal olduğuna, toplumların daha iyiye doğru, kırılmaların olmadığı düz bir çizgide hareket ettiklerine ilişkin düşünce yer almaktadır.

“Modern çağda üretim - ve yok etme - süreçlerindeki değişim anlamındaki teknolojik gelişme, modernleşme olarak adlandırılan ideolojik ve organizasyonel değişimle bağlantılı olmuştur.”¹²

Aynı durum bilgi alanında da söz konusudur. “Modernite radikal şüpheyi kurumlaştırır ve tüm bilginin hipotez formunu almasında direnir: bilgi doğru olabilecek iddialardır, ancak prensipte her zaman eleştiriye ve yenilenmeye açıktır ve bir noktada terk edilebilir.”¹³

İlerleme olgusu, toplumsal ve siyasal seferberliği harekete geçirmiş, bu seferberlik ise sanayi alanındaki ilerlemenin itici gücü olarak çalışmıştır. Buna göre bolluk ve özgürlük doğuracak olan teknikçi bir toplum yaratabilmek için çalışmak, örgütlenmek ve yatırımda bulunmak gerekmektedir. Touraine, ilerleme düşüncesini “Aydınlanma fikrinin siyasallaşması” olarak görmektedir. Ona göre, ilerleme düşüncesinin ortaya çıkmasıyla modernlik bir düşünce olmaktan çıkarak bir iradeye dönüşmüştür. Modernlik iradeye, toplumsal çabaya bağlı hale gelmiştir. Bu noktada Batı dışı modernleşmelerde dayatıcı ‘toplumsal mühendislik’ çabaları yoğunluk kazanmaktadır. Buna göre siyasal iktidarı ve karar alma mekanizmalarını ellerinde bulunduran yönetici seçkinler, modernleşme isteğini ‘iradeye’ dönüştürdüklerinde ‘Batı modeli’ modernleşmeyi başaracaklarına inanmışlardır. Ancak yaşanan gerçekler tek başına hakim otoritenin isteğinin, modernleşme için ancak kısmen yeterli olduğunu ortaya çıkarmıştır.

İlerlemenin gerçekleştirilmesi için belirli koşulların yerine getirilmesi gereklidir. İlerlemeyi sağlamanın önkoşulları olarak öncelikle sanayinin en büyük dayanağı olan, çalışmanın akılcılaştırılması; sonra da hızlandırılmış bir modernleşme doğrultusunda siyasal iktidarın kararlı tutumu ve modernleşme politikaları gerekmektedir. Siyasal iktidarın harekete geçirici gücü; yerel gelenek ve aidiyetlerin terk edilmesini ve güçlü bir ulusal bütünleşmeye bağımlı kılınmasını dayatmaktadır. Bu açıdan modernleşme teorisine göre, siyasi iradeye, karar vericilere büyük görev düşmektedir. Bu durumda siyasi iradenin “tekilci”, “modern” bir toplum yaratması için, önündeki engelleri – çoğulculuk, farklılık gibi – ortadan kaldırması gerekmektedir.

18. yüzyılla birlikte insan bilgisi ve yeteneğinde gözlenen ilerleme süreci hızlanmaya başlamış, daha belirgin hale gelmiştir. İlerleme düşüncesi hayatın tüm yönlerini ve bütün olarak da insanları içine alan kapsayıcı bir boyuta sahiptir. Bununla birlikte modernliğin kapsayıcı yönü toplumsal yaşamın düzenlenmesinden çok teknoloji alanında daha başarıyla gerçekleşmektedir. Modern dönemde özellikle toplumsal refah artmış ve askeri alanda da önemli yenilikler ve gelişmeler sağlanmıştır. Yirminci yüzyıla gelindiğinde yalnızca entelektüel alanda değil, aynı zamanda üretim ve çalışma koşullarında da büyük değişimler yaşanmıştır. Sanayileşme, kentleşme ve kamusal alanda yaşanan dönüşüm insanlığın büyük bölümünün yaşamının baştan sona değişmesine yol açmıştır.

¹⁰ Fahrettin Altun, **Modernleşme Kuramı: Eleştirel Bir Giriş**, İstanbul, Yöneliş Yayınları, 2002, s.22

¹¹ Alain Touraine, age, s. 78

¹² Wilbert Moore, Robert Cook, **Readings on Social Change**, New Jersey, Prentice Hall, 1967, s.153

¹³ Anthony Giddens, **Modernity and Self Identity: Self and Society in the Late Modern Age**, Oxford, Polity Press, 1996, s.3

Modernizmin bir diğerk önemli yanı tarihselciliğektir. Tarihselci düşünce, modernliğı insanlığın ilerlemesiyle, akılcılaştırmayı ise özgürlüğün, ulusun oluşumunun ya da toplumsal adaletin zaferiyle özdeşleştirir. Tarihselcilik, herhangi bir olayı gelenekten modernliğe doğru uzanan bir çizgi üzerindeki konumuyla tanımlayan bir çözümlemeyi kabul etmektedir. Tarihselcilik bir toplum içindeki işleyişin o toplumu modernliğe götüren hareketlerle açıklandığını söylemektedir. Bu bakış açısına göre, her toplumsal sorun, son çözümlemede geçmişle gelecek arasında bir mücadeledir. Dolayısıyla, tüm ulusların ‘modernitenin’ geniş kapsamında bulunmaları, Batı modernitesinin ‘model’ olması, tarihselci yaklaşımının da doğası gereğidir. Tarih, insanoğlu için ilerlemeyi modernite ile sunmaktadır.

Tarihselciliğın en temel biçimi, eski düzenin yıkılmasını ve yeni bir düzen arayışını temel alan bir düşüncedir. “19. yüzyıl tarihselciliğı ise Özne’yi aklın, özgürlüğü tarihsel gerekliliğın, toplumu devletin içinde eritir.”¹⁴ Tarihselciliğın en belirgin tehlikesi bireyleri, tarihsel bir dönüşüm ögesi haline gelen devlete bağımlı kılmasıdır. Bu noktada toplum devlet içinde erir ve devlet aşırı biçimde homojenleşmiş bir toplum ve tek tipleştirilmiş bireyler yaratır. Bu durum tarihselciliğın önemli eğilimlerinden biri olan, öznelliğı ortadan kaldırılması durumunu ortaya çıkarır.

Batı Avrupa dışındaki modernleşme çabalarında tarihselci fikrin daha güçlü olduğu gözlenmektedir. “Bir ulusun yeniden doğuş ya da kurtuluşunu modernleşmeyle özdeşleştirdiğı durumlarda da, tarihselcilik en güçlü konumundadır.”¹⁵ Tarihselci düşünce kapitalizmin geç ortaya çıktığı ve ulusallaşmanın temel iktisadi ve toplumsal sorunu oluşturduğu ülkelerde egemen olmuştur. Bu düşüncenin öncelikle Alman kaynaklı olması bu durumda dikkate değer bir noktayı oluşturmaktadır.

Modernizm konusunda karşılaşılan bir diğerk kavram devrimdir. Devrim fikri başlangıçta Aydınlanma fikrinin gelenek karşısındaki değişim çabasını ifade etmektedir. Devrim fikrinin, bu çalışma ile doğrudan ilişkisi olan yanı ise, devrimin siyasal kurumlarında bir yıkım oluşturmamış ülkelerde uygulandığında bile, ilerlemenin, birikimin ve gücün hizmetindeki aşırı bir seferberlik durumunu ortaya çıkarmasıdır.

Bu durum Batı Avrupa dışındaki modernleşmelerin bir çoğunda karşılaşılmış bir olgudur. Modernleşen toplumda özellikle eğitim ve kitle iletişim araçları ile gerçekleşen temaslar sonucunda birey, günlük yaşamının çevrelediğı geleneksel çevrenin dışındaki dünyadan haberdar olmaya başlar. Kendi durumunu modern dünyadakilerin durumu ile karşılaştırmaya girişir. Bu kıyaslanmanın sonucunda sahip olmadığı haklar ve olanaklar karşısında birey olumsuz hisler geliştirmeye başlar.

“Daha önceleri insan doğasının kaçınılmaz kaderi olarak algılanan durumların hiç de genel olmadığı, adaletsiz olduğu ve değiştirilmesinin gerektiğı bilincine birey yavaş yavaş da olsa varmaya başlar. Bu nedenle de, bizim görüşümüze göre, modernizasyon (modernleşme) ile sosyal hoşnutsuzluklar ve devrimci bilinç arasında son derece geniş kapsamlı ve giderek artan bir bağlantı mevcuttur.”¹⁶

Modernleşme, en basit tanımıyla, modernliğe doğru yaşanan süreci ifade etmektedir. Klasik anlayışa göre “eylem halindeki modernliğı”¹⁷ nitelemektedir.

Wilbert E. Moore ise modernleşmeyi, “‘geleneksel’ ya da ‘geri kalmış’ ülkelerin, ileri teknoloji düzeyine erişmiş ulusal birimlerin ekonomik veya diğerk yapısal özelliklerini edinme doğrultusunda geçirdikleri çağdaş dönüşümler”¹⁸ olarak tanımlamaktadır.

¹⁴ Alain Touraine, **Modernliğın Eleştirisi**, s. 96

¹⁵ Ibid, s. 82

¹⁶ Peter L. Berger, Brigitte Berger, Hansfried Kellner, **Modernleşme ve Bilinç**, İstanbul, Pınar Yayınları, 2000, s. 151

¹⁷ Alain Touraine, **Modernliğın Eleştirisi**, s.43

¹⁸ Wilbert E. Moore, “İşlevselcilik”, iç. **Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi**, Der., Tom Bottomore ve Robert Nisbet, Ankara, Ayraç Yayınevi, 1997, s.364

Bir diğerk tanımda modernleşme; “modern bilincin bugünlerde genellikle ‘Üçüncü Dünya’ olarak adlandırılan ülkelerde yayılması olayı”¹⁹ olarak açıklanmıştır.

Modernleşme, kendine yeterli tarıma dayalı kırsal topluluklardan, makineleşmiş endüstri tarafından belirlenen pazar merkezli, giderek daha fazla oranda şehirleşen topluma doğru ekonomik dönüşüm ile başlamaktadır. Geleneksel topluma yabancı olan, uzmanlaşmış işgücüne duyulan ihtiyaç işçi sınıfının ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Şehirleşme ve pazar için üretimin karşılıklı etkileşimi sonucunda ortaya çıkan işgücü ihtiyacı, demografik dönüşümle desteklenmiştir. Demografik dönüşüm ilk olarak ölüm oranlarının daha sonra ise doğurganlık oranlarını düşmesi ile ortaya çıkmıştır. Geleneksel toplumun hedefleri arasında olmayan sürekli ekonomik büyüme, modern devlete daha yüksek verimlilik sağlarken nüfusun çoğunluğuna daha iyi yaşam standardı edinmesi yolunda kolaylık sağlayacaktır.

Geleneksel toplumun modernleşmesi yolunda “Kilise ve devletin ayrılması, eski dini normlara göre ekonominin özerkliğe kavuşması, kanunlara ve halk eğitimine laiklik ilkesinin hakim olması, kilisenin toplum yaşamında bir odak noktası olma vasfını kaybetmesi”²⁰ dinsel alandaki önemli göstergeleri oluşturmaktadır.

Geleneksel toplumlarda katı sosyal tabakalaşma hakim durumda iken, modern sosyal yapılanma, kısıtlamaların çok daha az olduğu bir sosyal mobilite sağlayacaktır. Akrabalık gibi kişisel bağların gevşemesi ile ulusal bağın güçlenmesi geleneksel duruma oranla daha kolay hale gelecektir. Ulusal bağın akrabalık bağlarının yerini alması ile milliyetçilik ulusu oluşturan temel öge haline gelir.

Ulusal toplum içerisinde, bireylerin geçmişte olduğundan daha fazla seçenekleri bulunacaktır. Bunu nedeni artan bolluk yanında yazılı literatürün yaygınlaşmasıdır. Böylece yüz yüze iletişim olmadan da yazılı basın yoluyla birey, “hayal edilmiş toplumla” iletişim kurabilir ve toplumsal bağ ulusu bu yolla bir arada tutabilmektedir. Modern toplumda iletişimin temel yolu olarak yüz yüze temas yerini yazılı kelimelere bırakacaktır.

Benedict Anderson’a göre yukarıdaki gelişmelerin etkisiyle oluşan ulus hayal edilmiş bir siyasal topluluktur. “Hayal edilmiştir, çünkü en küçük ulusun üyeleri bile diğerk üyeleri tanımayacak, onlarla tanışmayacak, çoğu hakkında hiçbir şey işitmeyecektir ama yine de her birinin zihninde toplumların hayali yaşamaya devam eder.”²¹ Ulusun oluşmasında bireyin ulusu hayal edip, kendisini ulusun bir parçası olarak konumlandırabilmesi bir ön şarttır. Ulusu hayal edebilmek ancak modernliğin sağladığı zorunlu resmi eğitim, basın, askerlik hizmeti gibi araçların desteği ile mümkün olabilmektedir. “Modern ulusun tanımlayıcı özelliklerini; kitle eğitimi, şehirleşme, endüstrileşme, bürokratikleşme, ulaşım ve iletişimde giderek artan hız oluşturmaktadır.”²²

Bilimsel buluşların yaygınlaşması ve toplumsal yaşama uygulanması, bunun yanında eğitimin yaygınlaştırılması geleneksel düzenin yıkılmasına katkıda bulunmuştur. Bilimsel buluşlar yaşamı kolaylaştırdıkça modern insan daha çok boş zamana kavuşmuştur. Eğitime daha geniş toplumsal katılımın sağlanması, ayrıca eğitimin ayrıcalıklı grupların elinden alınıp tüm topluma yayılması, ortak ulusal bilincin oluşmasını kolaylaştırmıştır. Bundan böyle sosyal hareketlilikte başarı için doğuştan gelen özelliklerin yerini liyakat ve iş için gerekli kişisel özelliklere sahip olma durumu almıştır. Modern toplumda birey kendini giderek daha çok politikanın içinde bulmaktadır. Politik eşitlik modern devletin topluma yaymaya çalıştığı bir diğerk değerdir.

Sonuç olarak, modernlik; hem mübadelenin artması, hem üretimin gelişmesi, hem siyasal yaşama geniş katılım, hem de ulusların ve ulusal devletlerin oluşumuyla tanımlanmaktadır.

¹⁹ Peter L. Berger, Brigitte Berger, Hansfried Kellner, age, s.9

²⁰ Peter L. Berger, Brigitte Berger, Hansfried Kellner, **Modernleşme ve Bilinç**, s.94

²¹ Benedict Anderson, **Hayali Cemaatler**, İstanbul, Metis Yayınları, 1993, s.20

²² Alex Inkeles, David H. Smith, **Becoming Modern**, Lincoln, Harvard College Press, 1999, s.15

Ancak bunlar için modernleşen toplumun ödeyeceği bir bedel mevcuttur. Modern devlette kişisel özgürlüğün hukuk tarafından yönetilen bürokratik mekanizmalar tarafından kısıtlanması, yurttaşlar üzerinde sıkı bir mali denetimin kurulması ve her fırsatta denetim mekanizmalarının - buna manipülasyon mekanizmaları da dahil edilebilir – arttırılması, tek tip bir vatandaş modelinin topluma empoze edilmesi, ödenen bedel içinde sayılabilir.

“Modern kurumlar tüm geçmiş sosyal düzen biçimlerinden dinamikleri, geleneksel alışkanlıkların ve adetlerin yerini alma derecesi, ve global etkileri bakımından ayrılırlar.”²³

Modernleşmenin dört boyutundan bahsedilebilir²⁴; katılımcı karar vermeyi destekleyen siyasi partiler, parlamentolar, oy hakkı gibi kurumları içeren siyasal modernleşme, genellikle sekülerleşme ve ulusalcı ideolojiye bağlılığın üretildiği kültürel modernleşme; endüstrileşmeden farklı olmakla birlikte artan bir ekonomik dönüşümle özdeşleşen ve giderek artan işbölümü, yönetim tekniklerinin kullanımı, teknolojinin ilerlemesi ve ticari yeteneklerin artması gibi unsurları bünyesinde barındıran ekonomik modernleşme, artan okuma yazma oranı, kentleşme süreci ve giderek geleneksel otoriterliğin zayıflaması gibi öğelerden oluşan toplumsal modernleşme. Burada söz konusu olan değişimlerin tümü artan toplumsal ve yapısal farklılaşmayla özdeş bulunmaktadır.

Bu haliyle bir toplumsal değişme sürecini bünyesinde barındıran modernleşme kavramı, esasında Batı dışında kalan toplumların, Batılılaşma yönünde yaşadıkları toplumsal, ekonomik, siyasal ve kültürel değişimlere karşılık gelmektedir.

Modernliğin tarihsel başlangıç noktasını tespit etmek oldukça zordur. 16. ve 19. yüzyıllar arasındaki herhangi bir yüzyıl ilk “modern” yüzyıl olarak tanımlanabilir. Bunun nedeni modernliğin toplumun tüm alanlarını derinden etkilemesi olmuştur. Ancak bu etkiler doğal olarak aynı anda ortaya çıkmamıştır. Örneğin modern politikanın temeli olan demokratik yönetim neredeyse 20. yüzyıla kadar Batı’nın hakim siyasal biçimi olmazken, modernliğin köşe taşı olduğu iddia edilen Kopernik sistemi²⁵ 15. yüzyıla dek uzanır.

Bununla birlikte modernliğin incelenmesi için bu sürecin bir başlangıç noktasını belirlemek gerekmektedir. Cahoon’a göre bu nokta 17. yüzyıla kadar götürülebilir. “modernlik tartışması, 17. yüzyıl sonrası Batı dünyasının, üzerinde kendisini gittikçe daha çok tanımladığı ilkelerin eleştirel bir değerlendirmesini teşkil eder.”²⁶

Bir diğer tarihi ise Touraine verir. Ona göre; “Modernliğin gerçek tarihi, tersine, dünyanın belli bir bölümünde ve yüzyıldan biraz uzun bir süre boyunca (1750-1870) Aydınlanma felsefesinin kısa ama parlak utkusundan sonra, kişisel ve kolektif bir öznenin ortaya çıkışının tarihidir.”²⁷

Wallerstein ise modernliğin başlangıcını saptamak için tarihi, Avrupalıların yayılmasıyla birlikte gerçekleşen gelişmelerin başlangıcı olarak 1500 dolaylarında ya da ilk burjuva devrimler ve bilimsel devrimle birlikte 1650’ye doğru belirlemeyi önerenlere katılmadığını vurgular. Wallerstein’a göre modernliğin başlangıcı “geçiş dönemi olarak yaşanan manifaktür üretim dönemi ve tam anlamıyla kapitalist tarzın başlangıcını oluşturan sanayi devrimidir.”²⁸

Batı dışındaki dünya modernist kültürden güçlü bir şekilde etkilenmiş ve o sayede şekil kazanmıştır. Modern Batı kendi öz uygarlığının ana temalarını Batılı olmayan toplumların yerel kültürlerine, sömürgecilik, ticaret ve ideoloji ihracı yoluyla sokmuştur. Bu süreç sonucunda dünya uluslarının hemen hemen tümü Batı modernliğinden dolaylı veya dolaysız biçimde etkilenmiştir. Bir metaforla açıklamak gerekirse; “dünyadaki insanların çoğu,

²³ Anthony Giddens, **Modernity and Self Identity: Self and Society in the Late Modern Age**, s.1

²⁴ Fahrettin Altun, **Modernleşme Kuramı: Eleştirel Bir Giriş**, s. 25

²⁵ Bilimsel Devrimin en önemli yapı taşlarından biri olan Kopernik sistemi, Ortaçağ düşüncesine hakim olan Aristo’nun dünya merkezli evren tasarımını değiştirerek, güneş merkezli evren tasarımı ortaya koymuştur.

²⁶ Lawrence E. Cahoon, **Modernliğin Çıkmazı**, s.20

²⁷ Alain Touraine, **Modernliğin Eleştirisi**, s.11

²⁸ Etienne Balibar, Immanuel Wallerstein, **İrk, Ulus, Sınıf**, İstanbul, Metis Yayınları, 1993, s.8

isteseler de istemeseler de, modernliğin evladı veya üvey evladı olarak dünyaya gelmektedirler.”²⁹

Her ne kadar çağdaş toplumları oldukça derinden etkilemiş olsa da günümüz Batı dünyasında modernlik olgusunun zayıflaması söz konusudur. 19. yüzyıldaki zorunlu ilerleme düşüncesi ve modernliğe duyulan neredeyse evrensel güven önemini yitirmiştir. Daha önceleri dini ve siyasi otoriteye olan inanç gibi, bilim ve felsefedeki bilgi arayışının tamamlanmışlığına ve kesinliğine sorgusuz biçimde beslenen inanç artık kalmamıştır. “Günümüzde ister akıl olsun, ister tarih, ulus ya da dinsel bir inanç, tek bir ilkenin topluma egemen olması gerektiğine inanç beslenmemektedir.”³⁰

Esas itibariyle 19. yüzyıl ile birlikte gündelik hayatları düzenlemeye girişen bir sistem halini alan modernlik, 16. ve 17. yüzyıldaki başlangıç evresinden bu yana doğal olarak değişmiştir. Ancak pek çok temel varsayımlarından günümüzde dahi vazgeçilmemiştir. Bugün halen 17. ve 18. yüzyılın bilimsel ve akılcı idealleri savunulmaktadır ve hiç kimse de Ortaçağa geri dönüşü kabul edemez. Bu durum hem doğrudan mirasçı Batı Avrupa’da hem de Batı modernitesinden doğrudan veya dolaylı etkilenen çoğu toplumda böyledir.

Batıdaki modernlik düşüncesi, tamamen içsel bir modernleşme yaklaşımıyla birlikte varolmaktadır. “Bu fikir, aydınlanmış bir despotun, bir halk devriminin ya da yönetici bir grubun eseri değil; bizzat aklın, dolayısıyla da, özellikle bilim, teknoloji ve eğitimin eseridir.”³¹ Batıda modernleşmeye ilişkin toplumsal politikaların aklın yolunu açmak dışında bir amacı bulunmamaktadır.

Bu anlayış, modernliği aklın zaferi, özgürleşme ve devrim olarak, modernleşmeyi de, eylem halindeki modernlik, yani tamamen içsel bir süreç olarak tanımlamaktadır. Modernlik ruhunun ve uygulamalarının geliştiği toplumlar, harekete geçirmekten çok çeki düzen vermenin peşinde olmuşlardır. Başlıca amaçları arasında, ticaretin düzenlenmesi, bir kamu yönetiminin ve hukuk devletinin yaratılması, geleneklerin, yasakların ve ayrıcalıkların eleştirilmesi yer almıştır. Batı dışındaki modernleşmelerde ise var olduğuna inanılan potansiyeli harekete geçirme çabası gözlemlenmektedir.

Bu fikir Batı Avrupa dışında bulunan ancak bu kültürden derinden etkilenerek modernleşme programını uygulamaya koyan Rusya gibi ülkeleri anlamakta oldukça önemlidir. Çünkü dünyadaki ülkelerin büyük çoğunluğu, ulusal egemenlik isteminin, dinsel ve toplumsal mücadelelerin, geleneklerin ve kişisel çıkarların direnişi karşısında felce uğrayan, değişik yollar izleyen çok farklı modernleşmelere girişmişlerdir. “Kaynak ve becerilerinin temeli aynı olan iki toplum yoktur, geleneksel kurumlardan aynı kalıtı alan, aynı gelişme düzeyinde olan ve önderlik modeli ya da çağdaşlaşma (modernleşme) politikaları aynı olan iki toplum yoktur.”³²

Batı’daki modernleşme, diğer modernleşmelerden çok önceki bir tarihte gerçekleşmiş ve Batı’ya egemen bir konum sağlamıştır. Özellikle modernliğin ekonomik çıkarları söz konusu olduğunda bu egemenlik tartışılmaz bir gerçekliktir. Modern teknolojik üretim Batılı toplumların servetini büyük ölçülerde arttırmıştır. Ancak gerek bu toplumlar içinde ve gerekse diğer toplumların bu sanayileşmiş olan toplumlarla olan ilişkilerinde ekonomik gelişme ve onun getirdiği zenginlikten pay alma yolunda büyük farklılıklar ortaya çıkmıştır.

Bu egemen konum Batı’nın modernleşmeye bakışını belirlemiştir. Böylece “kendi modernleşmelerini, sanki geçmişten kopma ve özgül biçimde kapitalist bir seçkinler sınıfının oluşumu modern bir toplumun kurulmasının gerekli ve temel koşullarıymış gibi, genel olarak modernlikle özdeşleştirmişlerdir.”³³ Oysa modernleşmenin tek, her topluma uygulanabilecek

²⁹ Lawrence. E Cahoone, **Modernliğin Çıkmazı**, s. 7

³⁰ Alain Touraine, **Modernliğin Eleştirisi**, s. 12

³¹ Ibid, s.25

³² Cyril E. Black, **Çağdaşlaşmanın İtici Güçleri**, s. 81

³³ Alain Touraine, **Modernliğin Eleştirisi**, s. 43

bir modeli bulunmamaktadır. Modernlikten etkilenen ve modernleşme çabalarına girişen toplumları incelediğimizde karşımıza birden fazla modernleşme modeli çıkmaktadır. “Geleneksel toplumdaki modern bir topluma değişim süreci değişik biçimlerde gerçekleşir. Modernleşme, toplumdaki topluma, bunların kendi öz gelişme dinamiklerine göre farklılık gösterir.”³⁴

‘Modern olma’ bilinci, 17. yüzyılla birlikte oluşmaya başlamıştır. Bu bilincin başlangıç noktasında güçlü bir öteki imgesi yer almıştır. “Modernite daima bir ötekilik kavramıdır.”³⁵ Bu noktada Avrupa Doğu’ya bakarak kendi modernliğini keşfetmiştir. Artık Doğu, bir başka dünya olarak tanımlanmıştır. Avrupalı modernlik başından itibaren dünyayı metropoliten ve yarı sömürge bölgeler şeklinde ayırmayı öngörmektedir.

Modernitenin ihracı bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Batı’nın model alınması suretiyle tüm dünya toplumlarının modernleşebileceğini varsayan düşünce modernitenin ihracını kolaylaştıran bir unsur olmuştur. Modernleşme kuramı, toplumların gelenekten modernliğe doğru yaşanan evrensel bir sürece muhatap oldukları takdirde gelişebileceklerini vurgulamaktadır. Bu duruma, Batılı olmayan toplumlara karşı o zamana kadar takınılan küçümseyici, kaba oryantalist tavrın İkinci Dünya Savaşı sonrasında tadil edilmek durumunda kalınmasından sonra rastlanmaktadır. Klasik dönemdeki ilerlemeci düşünce yalnızca Batı’nın mevcut gelişmişliğini en temelde sorun edinmiş ve Batı dışı toplumların söz konusu gelişmişlik seviyesine ulaşmasının imkanlarını oldukça sınırlı görmüştür. Oysa İkinci Dünya Savaşı sonrasında Batı’da toplumsal düşünce alanında ortaya atılan başlıca sav, Batı dışı toplumların da gelişebileceği, hatta gelişmeleri gerektiği yönünde olmuştur. Böylece bu tarihten sonra modernliğin ihracı çabalarına oldukça sık rastlanmıştır.

Modernleşme kuramı, gelişmeyi gelenekten moderniteye doğru bir aşamalı geçiş olarak kavramsallaştırmıştır. Kuramda bu geçişin sağlanması için gerekli gelişmeleri; “iktisadi düzeyde piyasanın ve dış yatırımların devreye girmesi, toplumsal düzeyde uygun Batı kurumları, değerleri ve davranışlarının benimsenmesi, siyasal düzeyde de parlamenter demokrasinin uygulanmaya konması”³⁶ oluşturmaktadır.

Sanayi toplumları, daha önceki toplumsal örgütlenme birimlerinde rastlanmamış oranda yüksek derecede topluma müdahale etme yeteneği kazanmışlardır. Bu durum şu an ve gelecek üzerinde kontrolü ele almaya işaret etmektedir. Bu kontrol önemli bir güven kaynağı oluşturmakla birlikte modernliğin en kuşatıcı yaklaşımını da beraberinde getirmiştir. İnsan artık yalnızca yaptığıyla özdeşdir, hakları yalnızca toplumsal niteliklidir. Akıl bir düzen düşüncesi, keşfi olmaktan çıkmış tarihsel dönüşüm gücüne dönüşmüştür.

Batı dışındaki modern toplum fikri, Avrupa ülkelerinin tarihsel deneyimi ile örtüşmemektedir. Batı Avrupa’da gelişen ve tarihte teknik gelişmeler ve bilgilerin yaygınlaştırılması kadar önemli roller oynayan dinsel çatışmalar, keşif ve fetih ruhu ve toplumsal eleştirinin Batı dışındaki modern toplum fikrinde yeri yoktur.

Modernlik yoluyla akılcılık, teknik ve güçten oluşan bir dünya kurulduktan, kurulan bu dünyanın salt refah ve bolluk dünyası olmaması büyük bir bunalımı beraberinde getirmiştir. Bu 18. yüzyılda henüz söz konusu değildir çünkü bu sırada gelenekler ve Eski Düzen’in yarattığı ayrıcalıklarla mücadele henüz çok güçlüdür. Ancak, modern tarih, akılcılığın sağlayacağı varsayılan düz çizgiyi izlememiştir. Bugün, ileri sanayi toplumları, akılcılığın beraberinde getireceği düşünülen özgürleşmenin çok uzağında bulunmaktadır. Durumlarına

³⁴ Mustafa Gencer, **Jöntürk Modernizmi ve “Alman Ruhunu” 1908-1918 Dönemi Türk-Alman İlişkileri ve Eğitim**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003, s.28

³⁵ Fredric Jameson, **Biricik Modernite-Şimdinin Ontolojisi Üzerine İnceleme**, Ankara, Epos Yayınları, 2004, s.199

³⁶ Fahrettin Altun, **Modernleşme Teorisi: Eleştirel Bir Giriş**, s. 26

bakıldığında geleneksel kısıtlamalardan kurtulsalar da bu defa kendi ürünlerinin tutsağı haline geldikleri ortaya çıkmaktadır.

2. Modernizme Yöneltilen Eleştiriler

Modernizm ideolojisi, 19. Yüzyılın ikinci yarısında, sanayi ve savaşın gücü nedeniyle, entelektüel, toplumsal ve siyasal bir bunalıma girdiğinde, modernliğe ilişkin yeni sorular ortaya çıkmıştır. Modernizm ideolojisine yön veren akılcılaştırıcı ve modernleştirici seçkinlerin, ticaret ve fabrikaların örgütlenmesi ve sömürgecilik yoluyla dünyanın geri kalanına egemen olması da bu bunalımda önemli rol oynamıştır. Bu çevrede modernliğin ilk sistematik eleştirmeni olarak Marx ortaya çıkmıştır. Marx, modern Avrupa'nın siyasal, toplumsal ve kültürel ilkelerinin modern ekonominin doğasını oluşturan kapitalizmden doğduğunu savunarak bu ilkelerin bir eleştirisini geliştirmiştir. Marx, kapitalizmin hem baskı hem özgürleşme bağlamında karmaşık yapısını ilk kavrayan düşünür olmuştur.

Marx “insanların metaya indirildiği, ücretin, ancak üretim gücünün biyolojik olarak yeniden üretilmesi için yeterli düzeye inme eğilimi gösterdiği, insana “can veren varlık”ın, para, bireyci nesne ve ideolojilerin egemenliği altında yok edildiği bir sanayi toplumunu gözlemler.”³⁷ Modernist bunalım bu koşulların belirlediği toplum yapısı içerisinde ortaya çıkmıştır.

“Yabancılaşma, insanlığın, emeğin yarattığı bir dünyada adım adım bir yabancıya dönüştüğü bir süreç haline gelir.”³⁸

Weber'e göre ise, modern Batı'nın gelişmesindeki anahtar kavram “rasyonelleşme” olmuştur. Weber'e göre modernlik, aşamalı olarak önceki çağların özelliği olan irrasyonel ve mitsel örgütlenme biçimlerine galip gelen toplumsal yaşamın gittikçe rasyonelleşmesi ve idari yapının bürokratikleşmesini sergilemektedir.

Weber, genellikle modernitenin bir süreç olarak ortaya çıkmasıyla ilgili olmuştur. Bu durum, Weber'in rasyonalizasyon ve dini modernite ve modernitenin kurumsal gelişmesi üzerine çalışmalarıyla belirginleşmiştir. Toplumsal bütünlüğün farklı alanlarında modernitenin şartlarını teşhis etmeye çalışırken, Weber modernitenin doğuşunu bir ‘rasyonalizasyon’ ve ‘büyü yitimi’ süreci olarak karakterize etmiştir. Bunu yaparken Weber Batı'nın özgül tarihsel gelişimine ait bir açıklamaya varmayı da hedeflemekteydi. Weber'in bu gelişmeyi modernite olarak yorumlama isteği belirgin olmuştur.³⁹

Modernlik sorunu üzerine gelişen bu düşünce mirasının Alman düşünürler tarafından literatüre kazandırılmış olması önemli bir noktayı oluşturmaktadır. Almanya'nın Batı Avrupa'nın ortasındaki kendine özgü tarihsel deneyimi, çok az geliştirdiği laik kültürü, demokratik gelenekten yoksun oluşu, birleşik tek bir ulus devlet olarak ortaya oldukça geç çıkışı ve bunu izleyen hızlı endüstriyel modernizasyonu, modernliğin yükselişine koşut çelişkilerin o dönemde özellikle bu ülkede yoğunlaşmış olduğunu göstermektedir.

Batı karşısındaki bu tutum, tarih boyunca güçlü biçimde karşılıklı etkileşimde bulunduğu doğudaki komşusu Rusya'nın tutumu ile büyük benzerlik göstermesi bakımından önemli bir noktadır. Rusya'da bir reform programı halinde yürüyen modernleşmeden, geri kalmış kurumları ve devlet aygıtlarını günün koşullarına uygun ve geleceğe de hazır hale getirmesi beklenmiştir.

Bu şekilde ele alındığında modernleşme, izole ve geri kalmış Moskova Krallığından Rus İmparatorluğuna dönüşümü açıklamada ve Avrupa uluslararası sisteminde rekabet edebilmek

³⁷ Alain Touraine, **Modernliğin Eleştirisi**, s. 97

³⁸ Alan Swingewood, **Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi**, Ankara, 1998, Bilim ve Sanat Yayınları, s.370

³⁹ Max Weber, **Sosyoloji Yazıları**, İstanbul, 1986, Hürriyet Vakfı Yayınları, ss. 212-216

için 18. yüzyılda Batı standartlarının uyarlanmasını anlamada yararlı bir araç oluşturmaktadır. Ancak modernleşme yukarıda belirtildiği gibi Rusya örneğinde de Batı Avrupa’da olduğundan çok daha başka bir deneyim halini almıştır ve Rusya modernlik tartışmalarında taraf olmuştur.

20. yüzyılın bunalım yılları ile birlikte iyimser ve ilerlemeci düşünsel çevreler ciddi eleştirilere muhatap olmak zorunda kalmışlardır. Tahribatı önceden düşünülemez kadar büyük olan Birinci Dünya Savaşı, Batı Avrupa’daki ve onunla etkileşim içindeki tüm toplumlardaki aydınlar arasında ve halk kültüründe süregelen iyimserlik ve ilerleme iklimini kalıcı bir şekilde değiştirmiştir. Birinci Dünya Savaşı, Batıların üstünlüklerine dair ortada olan inançların derin yaralar almasına neden olmuştur. Savaşla birlikte ilerlemenin varacağı son nokta olarak kabul edilen Batı, yine batılılar tarafından harabeye çevrilmiş, kan gölüne dönmüştür. “Birinci Dünya Savaşının ile ilgili problem katliamda değil, beyaz Avrupalıların savaş makinelerini birbirlerine çevirmiş olmalarında yatar.”⁴⁰

Batı sömürgelerinde ard arda ortaya çıkan anti-sömürgeci direniş hareketleri ve 1930’larla birlikte gündeme gelen faşizm Batılı değerlere olan inancın iyiden iyiye zayıflamasına neden olmuş ve bunalım döneminin açılmasına katkıda bulunmuşlardır.

Bunun üzerine, 1930 ile 1939 arasında tarih, demokrasinin zayıflığını ortaya çıkarmış daha sonraki altı sene içinde yaşanan İkinci Dünya Savaşı ise insanın birey olarak anlamsızlığını ve önceki ideallerinin içinin boş olduğunu ve aynı zamanda insan varlığının acıklı zayıflığını gözler önüne sermiştir.

Kimi zaman ilerleme yüzyılı olarak gösterilen yirminci yüzyılın, en azından Avrupa’da bir bunalım ve çoğu zaman da düşüş ya da felaket yüzyılı olarak düşünülebileceği tüm bu gelişmeler ışığında ortaya çıkmaktadır.

Modernleşmenin günümüzdeki eleştirisinin özünde modernleşme teorilerinin evrensellik iddiaları ve özlemlerine bir karşı çıkış yatmaktadır.

Modernizme eleştirel yaklaşıldığında, bir süreç olarak modernleşme ile gelişme yazını oluşturulan metinlerdeki modernleşme tanımları arasında bir ayırım yapmak gerekmektedir. Birinci tanım, insanların hem birey olarak kapasitelerini geliştirdikleri, hem de yeni topluluklar oluşturdukları özgürleştirici bir süreç olarak karşımıza çıkarken, İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan toplumsal dönüşüm modellerinin bu karmaşık ve zengin modernlik tarihini, birbirinden ayrı ayrı düşünülmüş ulus-devletleri etkileyen steril bir dizi değışkene indirgemıştır.

Modernlik fikri geleneğin otoritesini reddederken yalnızca akıla güvenir. Ancak, klasik modernleşmenin temel amaçlarından biri olan, akılcılaştırılmış bir toplum yaratma yönündeki girişim başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bunun nedeni, akılcı tercihler tarafından yönlendirildiği düşünülen toplumsal yaşamın aslında iktidarlar ve çatışmalarla dolu olduğunun ortaya çıkması olmuştur.

Buna karşılık modernleşmenin de, gitgide daha az içsel, doğal olduğu ve gitgide daha sık bir biçimde, ulusal irade ya da toplumsal devrimler tarafından harekete geçirildiği ortaya çıkmıştır. Bu durum Batı Avrupa dışındaki modernleşmelerin incelenmesi konusunda önemli bir noktayı oluşturmaktadır.

Modernliğin önemli bileşenlerinden olan ilerleme konusunda, yüzyılıımızda farkına varılan bir ayrıntı, modernist ideolojinin öngördüğü sınırsız ilerlemenin, dünyadaki sınırlı kaynaklarla gerçekleştirilemeyeceğidir. Günümüzde Aydınlanma ile başlayan doğayı egemenlik altına alma çabasından oldukça farklı bir noktaya geldiği açıktır. Yirmi birinci yüzyıla geldiğinde doğanın fethedilmekten çok desteklenmeye ihtiyacı bulunmaktadır. Modernitenin bir sonucu olarak kabul edilen insan ilişkilerinde yabancılaşmanın egemen olması, maddesel çıkarlarla tanımlanan amaçlar, doğanın yıkımı günümüzde büyük problemler olarak ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda Gardels, “kendimizi “İlerleme”nin mekanik

⁴⁰ Philip K. Lawrence, **Modernity and War**, London, Macmillan Press, 1997, s.3

akışı içinde kaybetmememiz gerekir. “İlerleme”nin elinde oyuncak olamayız. Onun gücünü, iyiliklerin devamı için kullanıp onu o doğrultuda yönlendirmeliyiz”⁴¹ sözleriyle uyarıda bulunmaktadır.

Yirminci yüzyılın sonuna gelindiğinde ilerleme fikriyle yola çıkmış olan modernlik merkezleri kullanılabilir kaynaklara hakim olmuşlar, dünyanın bütününe tam olarak egemen olmuşlardır ve sonuç olarak dünya üzerinde artık modern öncesi bir yer kalmamıştır.

Ayrıca, ilerlemenin tek bir doğrultuda ve geri çevrilemez bir tarzda sürdüğü fikri de ‘geri’ye dönüşlerin yaşandığı bir tarihsel kesit yoluyla yanlışlanmıştır. Modernliğin içine girdiği bunalım dönemi ile birlikte, ilerlemenin çelişkileri ve anomalileri gözler önüne serilmiştir.

Modernlik, ilk önce geçmişin yıkılmasına ve özgürleşmeye öncelik tanımıştır. Daha sonra ilerleme teorisyenleri modernliğe olumlu bir içerik vermişlerdir. Bu içerik modernliğin girdiği bunalımlardan sonra inandırıcılığını kaybetmiştir. İşlev konusunda yaşanan boşluk söz konusu olmuştur. “Modernlik fikri gücünü olumlu ütopyasından, yani akılcı bir dünya kurma ütopyasından değil, eleştirel işlevinden alır, dolayısıyla da bu gücü ancak geçmişin direnişinin dayanabildiği sürece korur.”⁴²

Bu açıdan bakıldığında modernliğin kurtarıcı gücü, modernlik başarıya ulaştıkça tükenmektedir. Aydınlığa çağrı, dünya, cehalete, karanlığa ve tutsaklığa boğulmuşken etkileyici durumdadır. Bir örnekle açıklamak gerekirse; akılcılaştırma terimi, o zamana değin geleneksel otoriteler ve güçlülerin keyfi idaresinin egemenliğinde olan alanlara bilimsel ve eleştirel ruhu soktuğunda olumlu bir anlam yüklenmiştir. Akılcılaştırma, Fordizm ve Taylorizm’de olduğu gibi, işçileri ritim ve buyruklara tabi kılan başka çalışma yöntemlerine işaret ettiğinde ürkütecek, olumsuz bir hal almıştır.

Modernlik çağdaş toplumu daha önce içinde yaşamakta olduğu yerel kültürün dar sınırlarından çekip almıştır ve bir yandan bireysel özgürlük dünyasının, öte yandan da kitle toplumu ve kültürünün içine konumlandırmıştır. Modernliğin ana gücünü oluşturan önceden kapalı bir dünyanın açılma gücü; mübadeleler çoğaldıkça ve insanların, sermayenin, tüketim mallarının, toplumsal denetim araçları ve silahların yoğunluğu arttıkça tükenmektedir.

Modernlik ruhu, ilk ortaya çıktığında geleneksel sistemlerden çekinenleri etkilemiştir. Yeni bir dünya kurmaktan çok bilinmeyen ufukları keşfetmek, kesinlikten çok araştırma üzerine kurulu bir yaşam sunmuştur. Düzen ve ilkelerden çok özgürlük ve hoşgörüyeye dayalı bir dünyada yaşamak isteyenleri peşinden sürüklemiştir. Oysa yaşadığı bunalımdan sonra, modernlik bir denetim, bütünleşme ve baskı aracı olarak görülmeye başlanmıştır.

Fransız Devrimi ve Sanayi Devrimi’nin sembolize ettiği değişimler modernlik ruhunun bu dönüşümünde en önemli etkenlerdir. Fransız Devrimi ve İngiltere’deki sanayileşmenin yarattığı değişim süreci bunalımı doğurmuştur. Modernlik bunalımı, modernliğin ilk olarak erken dönemde varolan özgürleştirme hareketinin tükenişi, ikinci olarak da kendini teknik ve araçsal eylemin içine kapatılmış hissedilen bir kültürün anlamını kaybetmeye başlaması ile ortaya çıkmıştır.

Modernliğin atılımı, bilimin, iktisadi başarının ve tekniğin kesinliği düşüncesini ortaya çıkarmıştır. Hızlı iktisadi modernleşmenin temel sonucu akılcı düşünme ilkelerinin genel toplumsal ve siyasal amaçlara dönüşmesi olmuştur. Bu durum, modern toplumun geleneksel toplumdaki tamamen farklı olması sonucunu ortaya çıkarmıştır. Ancak, bu modern dönemin yalnızca bir dünyevileşme, akılcılaştırma ve kapitalizm ruhu dönemi olduğu anlamına gelmemektedir. Modernliği yararcılıkla özdeşleştirmek ve modern düşüncenin yalnızca sözleşmeler, bilimsel yasalar ve ilerlemeyle ya da toplumla bütünleşmeyle ilgilendiğine inanmak eksik bir yaklaşım olacaktır.

⁴¹ Nathan Gargels (Ed.), **Yüzyılın Sonu**, İstanbul, İş Bankası Yayınları, 1999, s.22

⁴² Alain Touraine, **Modernliğin Eleştirisi**, s. 47

Hem modernleşme teorilerinin özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki evrensel ve çizgisel modellerinde, hem de onların karşısındaki yeni postmodern ve antimodern eleştirilerde fazlasıyla basitleştirilen modernleşme tablosu aslında oldukça karmaşıktır. Modernliğin karakteristik özelliklerinden biri bilinmezlerle dolu bir proje olmasıdır. Tarihsel bir süreç olarak modernleşme özünde taşıdığı zenginlik ve olanaklar ile reform çabalarının itici gücü olmuştur. Modernist düşünür ve eylemcileri güdüleyip harekete geçiren olgu modernleşmenin katı kesinlikleri değil, tarihsel sürecin ortaya çıkardığı belirsizlikler ve bu belirsizliklerin yarattığı sonsuz olanaklardır.⁴³

İlerlemeci ve özgürleştirici modernlik söylemleri artık oldukça zayıflamıştır. “Yapıcı bir modernizm tartışmasının en önemli sorunsallarından biri şudur: Hem aydınlanma çağının modernlik projesini kökünden eleştirmek, hem de bu projenin hümanist ve özgürleştirici öncüllerinden vazgeçmemek mümkün mü acaba?”⁴⁴

Modernist ideolojinin eleştirisi, bizi, bizzat o ideolojinin yıktığı şeylerin geri getirilmesine götürmemelidir. Moderniteye yönelik eleştirilerde oldukça dikkatli olunmalı ve akıldışılık ve gelenekçiliğe kaymamaya özen gösterilmelidir. Aralarında hümanizm ve demokrasinin bulunduğu kazanımlarını da beraberinde götüreceği için, modernliğin ortadan kalkmasına izin verilmemelidir.

Modernliğin yeniden canlandırılması ele alınması gereken bir noktadır. Bu, modernliğin geleceğe ait tasarılarıyla ilişkisini koparmadan kazanımlarını koruyabilecek, ona yeni bir bağlam kazandırabilecek yeni bir sentez, yeni bir fikirler bütünü bulmak anlamına gelmektedir. “Modernliğe yeniden hayatıyet kazandırılması, düşünsel geleceğin ipotek altına alınamadığının, aksine, önünün açık ve bu garip, büyümlü geç-modern dünyada yaşamak kadar zengin olduğunun bilincine varılmasına bağlıdır.”⁴⁵

Modernliğin olumlu tarafını oluşturan yanı, “deneyleleriyle doğanın sırlarını keşfetmeye, diğer insanlarla birlikte çalışarak daha yeni ve daha iyi bir dünya kurmaya yetenekli, özgürce hareket eden ve özgürce bilen birey düşüncesi”⁴⁶ dir.

3. Rusya ve Modern Batı

Batı'nın modernleşme tarihi ile buna bağlı olarak teknolojik, askeri ve siyasi alanlarda gösterdiği ilerleme Rusya'yı derinden etkileyen bir süreç olmuştur. Batı'nın modernlik ile elde ettiği güçten etkilenen Rusya, ayakta kalmanın ve güvenliğini sağlamanın temel koşulu olarak modernleşme politikalarını uygulamayı seçmiştir. Söz konusu modernleşme süreci başlangıcından itibaren Rusya'nın yalnızca toplumsal yaşamını değil dış politikasını da büyük ölçüde etkilemiştir.

Rusya'nın uluslararası konumu hiçbir dönemde güvenli olmamıştır. Açıkça belirlenmiş doğal sınırlara sahip olmayan Rusya, rakiplerine uzun süre üstün gelememiştir. Bunun ötesinde Rusya, Batı ile mücadeleye girmiş ve bu mücadelenin ciddi bir maliyeti olmuştur. Rusya'nın kaos durumunda düzeni sağlamaya ve yerel güç odaklarının gelişmesini engellemeye yönelik olarak kurulmuş göreceli ilkel merkezi karar alma sisteminin dönüşüme uğraması, yeni ortaya çıkan siyasal ve ekonomik şartlara uyum göstermesi gerekmiştir.

Başlangıçta modernleşme girişimlerine ihtiyaç duyulmasına neden olan durum, Batı'nın teknolojik gelişiminin Rusya üzerinde kurduğu askeri baskı olmuştur. Bu yoğun baskı sonucunda yaşanan çatışmalar, Rusya'nın görece geriliğini göstermiş ve Batı teknolojisinin üstünlüğünün kabul edilmesine yol açmıştır. Savaş alanında yaşanan yetersizliğe tepki olarak

⁴³ Sibel Bozdoğan, Reşat Kasaba, **Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik**, s.11

⁴⁴ Ibid, s. 1

⁴⁵ Lawrence E. Cahoon, **Modernliğin Çıkmazı**, s. 16

⁴⁶ Sibel Bozdoğan, Reşat Kasaba, **Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik**, s.2

Çar Petro'nun reformları ile somutlaşan modernleşme programı yürürlüğe girmiştir. Rusya'nın Batı karşısında güçlü olma isteği Rus modernleşmesinin özünü oluşturmuştur. "Daha ileri devletleri 'yakalamak' ve hatta 'yetişip geçmek' Büyük Petro'dan günümüze Rus yöneticilerinin uzun soluklu amacı haline gelmiştir. Ancak bu amaca nasıl ulaşılabilecektir? Kesinlikle tek yol modernleşmedir."⁴⁷

Moskova Krallığı, genişleme dönemi öncesinde Bizans nüfuz alanı içerisinde, Tatar Hanlıkları ve Polonya, Litvanya ve İsveç gibi Doğu Avrupa güçlerinin hakimiyetindeki sınırlı bir uluslararası çevreyle ilişki içinde olmuştur. Ancak Rus imparatorluğunun kurulması ile sonuçlanacak gelişmeler sırasında dünyanın Kuzey Avrupa düzlüğünden çok daha fazlasını kapsadığını görmüşlerdir. 16. yüzyıla gelindiğinde, yaşanan genişlemeler sonrasında Rusya, doğuda Çin, güneyde Osmanlı İmparatorluğu ve Safavi devleti, Batıda Avrupa krallıkları ile komşu olmuştur. Tüm bu büyük uygarlık merkezleriyle ticari, diplomatik ve askeri ilişkiler kurulmuştur.

Rusya'nın çok sayıda etki alanı ile komşuluk ilişkisine geçmesi söz konusu olmuştur. Avrupa bu etki alanları içinde baskın olmuştur. Rusya üzerinde Avrupa etkisinin fazla olmasının bir çok nedeni bulunmaktadır.

"Avrupa, Rusya için en büyük fırsatları barındırmıştır. Avrupa diğer bölgelere göre coğrafi olarak Rusya'ya en yakın olan etki alanıdır. Avrupa'ya ulaşmak için Baltık Alman Devletleriyle ya da Polonya ile olan sınırı geçmek yeterlidir...Kültürel olarak da en yakın etki alanı Avrupa olmuştur. Doğu'da, Müslüman, Hindu, Budist, Konfüçyüsçü ya da Animistler hakimken Avrupalılar, Rus bakış açısından sapkın olsalar da Hıristiyan'dırlar."⁴⁸

Avrupa, Rusya'ya komşu bölgeler içinde en zengin olanıdır. Coğrafi yakınlık da devreye girince bu zenginlik daha da çekici bir hal almıştır. Süreç içerisinde Rusya ile Batı arasında gittikçe sıklaşan bir alışveriş söz konusu olmuştur.

Bir zamanlar izole olan Moskova Krallığı, gelişerek dünya sahnesine çıkmış, bu arada Avrupa yörüngesine oturmuştur. Bu alışveriş yoluyla etkileşim, Rusya ile Avrupa, Rusya ile Batı arasındaki ilişkilerin sorgulanmasını da beraberinde getirmiştir. Sonuç olarak, Rus düşünce tarihini belirleyen ve yönlendiren olgu ortaya çıkmıştır. "Rusya ile Avrupa", 'ulusal varlık ile Batı uygarlığı' arasındaki ilişkiler sorunu...Gerçekten de, çağdaş Rusya'nın bütün düşünce tarihini tek bir olgu belirler ve yönler: Rusya ve Batı arasındaki ilişki ve çelişki. Avrupa uygarlığının Rusya'ya sızması."⁴⁹

"Taçlı Devrim" olarak adlandırılacak reformlarda I. Petro, yeni Avrupalı öğelerle geleneksel Asyalı öğeleri birleştirmiştir. Ekonomik ve endüstriyel gelişme orta sınıflar gelişmeden ve serflik yapısı korunarak yapılmaya çalışılmıştır. Politika ve kültürde, Avrupalı değerlerin soylularla tanıtılması otokrasinin güçlenmesi ve geleneksel biçimde korku yaratması ile gerçekleşmiştir. Sonuçta Büyük Petro'nun reformlarından sonra, Rusya Batı'yı her zaman olduğundan daha fazla andırmaya başlamıştır. Ancak bu dönemle birlikte otokrasi limitsiz hale gelmiş ve serflik en güçlü zamanlarını kırsal alana daha da fazla yayılarak bu dönemde yaşamıştır.⁵⁰

Tarihi olayların etkisi Rusya'yı Avrupa ile daha sıkı ilişki içine sokmuş, Batı uygarlığıyla daha sıkı ilişkiler içine giren elitler de, Rusya ile Batı arasındaki zıtlığın bilicine varmışlardır. Bu zıtlığın Rusya'da sürekli hissedilmesi yukarıdaki gerçekler söz konusu olduğunda oldukça doğaldır.

⁴⁷ W. E. Mosse, **Alexander II and the Modernization of Russia**, London, I.B. Tauris, 1992, s. vi

⁴⁸ Cynthia Hyla Whittaker (ed), **Russia Engages the World 1453-1825**, London, Harvard University Press, 2003, s. 10

⁴⁹ Alexandre Koyre, **19. Yüzyıl Başlarında Rusya'da Batıcılık, Ulaşçuluk ve Felsefe**, İstanbul, Belge Yayınları, 1994 s. 10

⁵⁰ Theodore Taranovski, Peggy Mcinerny (ed), **Reform in Modern Russian History**, Washington D. C., Woodrow Wilson Center Press, 1995, ss. 30-32

Modernleşme politikalarının devlet tarafından uygulanmasından önce Batılı tekniklerin ve uzmanların Rusya'ya girmesi, Batı düşüncesinin Rusya'ya ancak yavaş bir sızıntı halinde temasını beraberinde getirebilmiştir. Kilise'nin sosyal alanı kontrolü spekülative ve bilimsel düşünceyi ortaya çıktığı yerde hemen bastırmasına olanak sağlamıştır. Kilisenin göreceli olarak güçlü olduğu dönemde Rönesans, Reform hareketi ve karşı-Reform dışarıda tutulmaya çalışılmış ve Rus toplumuna etkileri engellenmiştir.

Gerek genel iman anlayışı, gerekse ibadet pratiğinde Batı Hıristiyanlığı ile yaşanan ayrılıklar nedeniyle Ortodoks Kilisesi, Batıdaki gelişmelere karşı durmayı ve bununla birlikte Batılı fikirlerle ayrılığı kolaylıkla zorlayabilmiştir. Bu noktada Batı ile Rusya arasındaki farklılık fikrinin kuvvetlendirilmesi çabasının Otokrasiden önce Ortodoksi'nin ele aldığı görülmektedir.

Moskova Krallığı Rusya'ya dönüşürken Batıyla ilişkilerini güçlendirmek zorunda kalmıştır. Batı ile ilişkilerin hızla geliştiği dönem olan 17. yüzyıl sonlarında Avrupa dinsel ve politik çatışmaların yol açtığı savaşlarla ciddi bir yıkım yaşamaktadır. Aynı sırada Rusya Tatar boyunduruğundan sonra tekrar kazandığı özgürlüğün yarattığı kendine güven duygusunun doruğunda bulunmaktadır. Bu durumda Batı ile teması, saflığın kaybedilmesine yol açan bir çeşit kirlenme olarak gören yaklaşım hakim olmuştur. Bu doğrultuda kilise ve devlet başlamakta olan entelektüel etkileri bastırma zeminine daha rahat kavuşmuştur.

Büyük Petro öncesinde Batı'ya karşı duruş ciddi boyutlara taşınmıştır:

“17. yüzyılın ilk yarısı boyunca hüküm süren Çar Mihail Fedoroviç'in Kremlin'deki kabul salonunda, tahtın hemen yanında altından bir sürahi ve tas bulundurduğu bilinmektedir. Çar bu sürahi ve tası Batılı bir elçinin kabulünden sonra kullanmaktadır. Bunları kullanarak elçinin neden olduğu Batılı (occidental) kirden arınacağına inanmıştır.”⁵¹

Ülke içinde Kilisenin reformu sürecinde halk arasında ciddi bir bölünme yaşanmıştır. Bölünme gittikçe resmi bir hal alan kiliseyi destekleyenler ile reform öncesi uygulamalara sadık kalanlar arasında gerçekleşmiştir. “Bölünmeden hem ulusal birlik hem de hükümdarın ruhani otoritesi ciddi biçimde yara almıştır. Bu durum devlete kilisenin bir muhalefet odağı haline gelmesini engellemek adına baltalanmasından sağlanacak yararları çok daha fazla zarara mal olmuştur.”⁵²

Bununla birlikte, 17. yüzyılın sonuna doğru, Rusya açısından Batı uygarlığının temel unsurlarının kavranılıp hayata geçirilmesi, ahlaki ya da ulusal değil, yalnızca fiziksel bir kendini koruma sorunu durumuna gelmiştir.

Rusya'da bireysel düşünce ve özgürlüğü sistematik olarak baskı altında tutan katı bir merkezi rejim daima var olmuştur. Bu durum Rus modernleşmesini derinden etkilemiştir. Rusya'yı farklı kılan değerler arasında gücün ve iktidarın kullanılma biçimlerinin çok önemli bir yeri olmuştur. Rusya'da devlet her dönemde, birey yaşamında çok özel bir yere sahip bulunmuştur. Böylece toplum yapısını tepeden inme düzenleme uygulaması gelişme olanağına kavuşmuştur.

Modern devletlerin hakim olduğu bir uluslararası sistemde otokrasi var olduğu sürece ciddi bir sorun kaynağı olacaktır. “Rus otokratik mutlakiyetçiliği, hükümdarın; saray gruplarıyla, aile hizipleriyle veya bir gözdenin etkinliğiyle ilişkisinden etkilenebilen bir yapıya sahipti.”⁵³ Bu yönetim sistemi sadece bu özelliğiyle bile rasyonel olmayan yapısını gözler önüne sermektedir.

Otokrasinin gücü Rusya'da olabildiğince yüksek olmuş, bu durum tepeden inme modernleşme sürecinin ana belirleyicilerinden biri haline gelmiştir.

⁵¹ Lionel Kochan, Richard Abraham, **The Making of Modern Russia**, s. 94

⁵² Simon Dixon, **The Modernisation of Russia 1676-1825**, Cambridge, Cambridge University Press, 1999, s. 18

⁵³ Roger Barlett, M. Janet Hartley (ed), **Russia in The Age of The Enlightenment**, London, Macmillan Press, 1990, s.2

“Rus siyaseti ve tarihi hakkında araştırmalar yapan bütün diğer yazarlar da üzerinde çalışma yaptıkları bu ülke ve bu topraklarda yaşayan insanların yaşayışlarını organize eden gç sahiplerinin, Rus tarihinin her devresine damgalarını vurdukları konusunda fikir birliğinde olmuşlardır. Otoriteye kayıtsız bağımlılığın altında yatan neden, asırlar boyunca Rus halkına sosyo-politik sadakatın en yüce eylem olduğunun öğretilmesi ve halkın bunu böyle kabullenmesidir.”⁵⁴

‘Devletin birliği ve devamlılığı’ fikrinin Rus kültüründe derinden yer etmesinde ve sosyal yaşamı belirlemede yaklaşık 250 yıl süren Moğol-Tatar egemenliğinin etkisi oldukça fazla olmuştur. Moğol-Tatar egemenliği, Moskova etrafında toplanan, merkezietçi ve kuvvetli bir devlet aygıtının meydana gelmesini dolaysız olarak etkilemiştir. Sonuç olarak Rusya gibi geniş ve Batı’da olduğu gibi hr düşünce geleneğinin oluşmadığı bir coğrafyada, her şeyden önce merkezietçi ve çok kuvvetli bir monarşinin bulunması gerekliliği üzerine uzlaşı sağlanmıştır. III. İvan (1462-1505) Rusya’da otokrasiyi hakim kılan ilk Rus arı olmuştur. “III. İvan’ın vasiyetnamesi, Moskova Rusyasında artık ‘otokratya’nın (otokrasi’nin) tamamiyle yerleştiğini açıkça göstermektedir.”⁵⁵

III. İvan’ı izleyen III. Vasili döneminde Rus topraklarının bütünlüğü sağlanmış ve rakip Rus şehirleri Moskova’nın hakimiyetini tanımışlardır. “III. Vasili zamanında Rusya kendi etnik ve tabi hudutlarını bulmuş, ‘milli’ bir ‘Rus Devleti’” meydana gelmişti.”⁵⁶ “III. İvan hükümdarın hegemonyası altındaki diğer soylu ailelere dayanan güçlü bir merkezi devlet kurmaya kararlıydı. Bu politika doğrultusunda kendisine bağlı olanları ödüllendirmek amacıyla daha fazla toprak kazanma ihtiyacı doğdu.”⁵⁷ Böylece sınırların genişletilmesi ile otokrasi arasında önemli bir bağ kurulmuştur. IV. İvan zamanında ise (1530-1585) mutlakiyet rejimi bütün kurumlarıyla Rusya’da yerleşmiştir. Bu dönemde devlet terörünün bir iktidar aygıtı olarak kullanılışına şahit olunmuştur. Aynı dönemde yayılma politikası yeni bir boyut kazanmıştır. “IV. İvan 1550’lerde Kazan ve Astrahan Hanlıklarını fethederek Moskova’nın gücünün Rus olmayan topraklara yayılmasını başlatmıştır.”⁵⁸

“Rusya’da hiçbir sosyal grup politik gücü elinde tutmamış, politika üretmemiştir. Bu rol sadece otokrata ayrılmıştır. Otokrat soyluları araç olarak kullanmış, maddi olarak cömertçe dllendirmemiş ancak göç konusunda hiçbir uzlaşmaya yanaşmamıştır.”⁵⁹

Kuruluş yıllarındaki zorluklar, coğrafyanın ağır koşulları ve yine coğrafyanın etkisiyle hem Doğudan, hem de Batıdan saldırıya açık bulunmak Rus vatansaverliğine diğer yerlerde pek rastlanmayan roller yüklemiştir. Ruslar için ‘Anavatan’ kavramı diğer kavramla üzeride üstünlük kazanmıştır. Bu kavram Rus halkının gözünde her türlü maddi değerlerden önce gelmeye başlamıştır.⁶⁰

Rus halkı yüzyıllar boyunca hayatlarının kendileri adına yönetilebileceğini kabul etmek üzerine yetiştirilmişlerdir. evre bireyi istediği gibi özgürce hareket etmek konusunda teşvik etmemektedir. Halk geleneğinde yerleşik ‘Sobornost’ düşüncesi gereğince; “toplumda hiç kimse genelin zararına olacak şekilde kendi bireyciliğini ön plana çıkaramaz. Bireyin; hiç kimsenin mutlak mükemmeli olarak kabul edilmediği bu toplum içinde erimeye karşı direnmek gibi bir hakkı bulunmamaktadır.”⁶¹

⁵⁴ Yaşar Onay, **Rusya ve Değişim**, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2002, s. 13

⁵⁵ Akdes Nimet Kurat, **Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917’ye Kadar**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1999, s.125

⁵⁶ Ibid, s. 126

⁵⁷ Robert H. Donaldson, Joseph L. Noguee, **The Foreign Policy of Russia Changing Systems, Enduring Interests**, New York, M. E. Sharpe Inc., 2002, s.20

⁵⁸ Ibid

⁵⁹ Hugh Seton-Watson, **The Russian Empire 1801-1917**, London, Oxford University Press, 1967, s. 12

⁶⁰ Yaşar Onay, **Rusya ve Değişim**, s. 33

⁶¹ mer G. İşyar, “Gelenekçi Rus Klasik Avrasyacı Düşüncenin Gelişimi ve Temel İlkeleri”, Doğu-Batı, Sayı 25 (2004), s. 199

“Rus köylüsü bireyselleşmemiş ve kendisini bağımsız önelere dönüştürecek pratiklerden yoksun olmuştur.”⁶²

Avrupa demokrasisinin tarihi ayrıcalıkların politik özgürlüğün tüm halkın mülkü haline gelene kadar gittikçe daha geniş ve büyük elitlere yayılmasının tarihi olmuştur. Ancak Rus düşüncesinde ayrıcalıkların doğasını kötü olduğu inancı yerleşmiştir. Ayrıcalıklı olmak yerine otokratın kulu olarak eşit olmak tercih edilmiştir.

Rusların Ortodoksluk ile Batıdan ayrılan dini inançları ve otokrasi ile pekiştirilmiş devleti algılama biçimleri Batılı ülkelerde sıkça rastlanan, yönetici sınıfa karşı alternatif güç kurumları oluşturmalarına engel teşkil etmiştir. Bu karışımında, Rusya’daki iktidar sahiplerinin, kendileri için tehlikeli olabilecek kurumları ve kişileri etkisiz hale getirme teknikler konusunda çok usta olmalarının da önemli bir yeri vardır. Sonuç olarak değişen liderlere ve koşullara rağmen halkın devlete koşulsuz itaati sağlanmıştır. Bu durum reformcuların işini oldukça kolaylaştırmış, ancak reformların niteliği halkın katılımıyla oluşacak geri bildirim mekanizmasının eksikliğinden olumsuz etkilenmiştir.

Petro’nun reformları yani toplumun bir ölçüde Avrupalılaştırılması Rus entelijensiyasının temellerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Avrupa politik sahnesine girdikten sonra Rusya, Avrupa uygarlığıyla, farklı bir kültüre sahip olarak ve belirli kültürel görevlerle ilişkiye geçmiştir. Bu görevlerin yerine getirilmesiyle uğraşan toplumsal bir katmanın ortaya çıkışı ise kaçınılmaz bir sonuçtur.

Rusya-Batı ilişkisinde aydın kesimin rolü, diğer modernleşme deneyiminde az görülür biçimde büyük olmuştur. Bu durum ağırlığını o denli hissettirmiştir ki Rusça olan ‘intelligentsia’ terimi tüm dünya dillerinde aynen kullanıma girmiştir. Petro öncesi Rusya’da popüler bir kilise kültürü hakim olmuştur, ancak bu kültür bir entelektüeller katmanının oluşumuna zemin hazırlayamamıştır. “Ayırdedici olan, tohum halinde bir üniversite eğitiminin bile olmayıştı. Moskof Rusyası’nda, gerçek bir eğitim korkusu vardı. Bilim ‘Latinleştirici’ görülerek kuşku uyandırıyor.”⁶³ Rusya’daki Ortodoks Kilisesi, ruhban sınıfı içerisinde bir entelektüel kesim yaratamamıştır. Oysa bu duruma Orta Çağ Avrupa düşünce hayatına hakim Katolik Kilisesinde yoğun biçimde rastlanmıştır. Modern devletin ve onun eğitim kurumlarının bulunmadığı bir ortamda eğitim alanında hakimiyet kilisenin elinde olmuştur.

Avrupa tipi bir aydın kesiminin Asya tipi bir devlet ortamında gelişmiş olması, Rusya tarihi açısından büyük önem taşımaktadır. Avrupa kültürünün temel özellikleri seküler, hümanist ve evrenselci, demokratiktir. Rusya’nın Asya tipi devleti ise kendi payına Kilise’yle sıkı bağlar içinde olmuştur. İdeolojisi ulusal açıdan dar, anti-hümanist ve doğallıkla otoriter kalmıştır. Çarlık bir yandan belirli bir düzeyde Avrupa modernizmine gerek duymuştur, çünkü modernizm olmadan dünya çapında bir devlet işlevi görmesi düşünülemeyecektir. Öte yandan, özellikle özgürlükçü fikirlerinin olmadığı bir Avrupa aydınlanmasına gerek duymuştur. Bu durum modernleşme ile birlikte Rus yönetiminin yüz yüze kaldığı ciddi bir ikilem oluşturmuştur.

Rus entelijensiyasına ülkesinin toplumsal örgütlenmesi çerçevesinde özel bir işlev tanınmamış ve tinsel hakları otokrat hükümet tarafından ezilmiştir. 19. yüzyılın ortalarına gelindiğinde yeterli okul bulunmayan bir ülkede, çok sayıda üniversite kurulmuştur. Aynı zamanda, devletin özlemleriyle orantılı, ama geri bir ülkenin gerçek gereksinimleriyle oransız gelişen akademik kurumlara sahip olan Rusya’nın tipik bir özelliği, aşırı derecede fazla aydın çıkarması olmuştur. Devlet, eğitim görmüş gençlere yeni iş olanakları bulamamıştır, özel girişim ise hiçbir zaman gerçek anlamda gelişmiş değildir.

⁶² Oleg Kharkodin, *The Soviet Individual: Genealogy of a Dissimulating Animal, Global Modernities*, London, Sage Publications, 1995, s.210

⁶³ Boris Kagarlitski, *Düşünen Sazlık, 1917’den Günümüze Sovyet Devleti ve Entelektüeller*, İstanbul, Metis Yayınları, 1991, s. 19

Rus politik ve toplumsal düzeninin eğitimli eleştiricilerinden oluşan özgül toplumsal katmanı yani Rus entelijensiyasını, yaratan koşullar entelijensiyanın edinmiş olduğu idealler ve değerler ile otokrazi arasındaki uyumsuzluk, ve devletin, aydınları kendi sistemi içine katmadaki yeteneksizliği olmuştur. Sonuçta, demokrasi mücadelesi, önemli ölçüde Rus kültürünün ve Rus entelijensiyasının tarihinin içeriği durumuna gelmiştir. Rus entelijensiyasının geri ve asyatik özellikler gösteren bir ülkede en yeni ve ileri Batı fikirlerinin taşıyıcılığını yapması ikilemi ortaya çıkmıştır.

Rus yaşantısında daha pek çok kutupluluğa rastlanılabilir öyle ki bu durum Rus kültürünün bir parçası haline gelmiştir;

“Genel olarak kutupluluk, yapısındaki ikicilik karakteriyle kendini ifade eden Rus kültürünün spesifik özelliğidir. Rusya'nın dünya sahnesindeki karşıt pozisyonunu kavrayabilmek için Rus kültürünün tarihsel düalizm modelini incelemek önemlidir; zira bu model ortak Rus zihniyet sisteminin özgünlüğünü ve ortak bilinci anlatmaktadır. Bunlar Rus kültürünün geleneksel tezatlığını yansıtan çift kutuplu kavramlardır. Avrupa ve Asya, Doğu ve Batı, eski ve yeni arasındaki, iki farklı düzeydeki karşıtlık: dışta ve içte – dışa dönük ve içe dönük yaşam arasında.”⁶⁴

Kutupluluğa otokraside de rastlanmıştır. Rusya'da uzun bir süre, modern bir toplum yerine kısmen kapitalist ve kısmen feodal bir sistem sürdürülmüştür. “Rus mutlakiyetçiliği serfler üzerinde geleneksel toprak ağası baskısını koruduğu sürece ‘feodal’di. Mutlakiyetçi devlet endüstriyi ve kapitalizmi geliştirdiğinde ise ‘kapitalist’ti.”⁶⁵

Otokratik devletin dış ilişkileri de benzer biçimde ikili yapıya sahiptir. Batı Avrupa ile karşılaştırıldığında Rusya geri, feodal bir devlettir. Ancak Doğu'da Rusya, emperyalist bir Avrasya imparatorluğu rolündedir. “Rusya Batı ile ilişkilerinde bir yarı-koloni özellikleri gösterse de, Doğu'daki komşuları ile ilişkilerinde sömürge gücü konumundaydı.”⁶⁶

“Rusya'nın Batı Avrupa ile olan kararsız ve acılı ilişkisinin diğer sınırlarda olağanüstü telafileri bulunmaktaydı ve bu ilişki Rusya'yı Kuzey Asya'nın orman ve step alanlarındaki daha geri halklar karşısında yarı batılı bir güç haline getirmişti.”⁶⁷ Bu durum doğuya doğru genişlemede açıkça gözlenmiştir. “Ruslar, çağdaşları olan Avrupalı emperyalist halklarla aynı biçimde, ekonomik çıkar, stratejik konum elde etme arzusu ve kendi kültürel ve ahlaki üstünlüklerine inanç tarafından güdülenmekteydiler.”⁶⁸

Rusya'nın, Batı karşısındaki tutumu da başından beri iki türlü olmuştur. Birincisi: kendini göstermek, Batı'ya karşı çıkmak, ulus yaşantısının ‘iç zenginliğini’, kendi varlığını, ayırıcı özelliklerini korumak gereğini giderek daha bilinçle duymalarıdır. İkincisi: Kendilerini dışlanmış hissettikleri bu parlak uygarlığı benimsemek, ona öykünmek, onu Rusya'ya taşımak istemeleridir.

Bu ikili yaklaşım Napolyon savaşları sonunda Avrupa'yı inceleyen Rus subaylarına da hakim olmuştur. Batı uygarlığı ile temasın en önemli kanallarından birini savaşlar oluşturmuştur. Rus askeri eliti böylece Batı modernitesinin taşıyıcısı konumuna gelmiştir. Almanya ve Fransa'ya yapılan seferler, imparatorluğun soylu genç subayları, yani kültürlü Rus gençliğinin seçkinleri için, birer araştırma gezisi olmuş, onların üzerinde derin izler bırakmıştır. Bu sosyal grup Rusya ile Batı arasında pek çok karşılaştırma imkanına ilk elden sahip olmuştur. Sefer sonunda bu kesime tutucu gelenekçilik yetmemeye başlamıştır.

Fransız ordusunun 1813'teki geri çekilişini izleyen dönemde Rus ordusunda savaşan subay ve askerler Batı Avrupa'da gördükleri karşısında derinden etkilenmişlerdir. “Napolyon istilası ve 1812'de istilacılara karşı verilen vatanseverlik mücadelesi bir yandan Fransız kültürüne ve Batı Avrupa'ya karşı tepkinin oluşmasına neden olurken diğer yandan modern ulusun

⁶⁴ Garla Naoumova, ‘Rusya’da Modernleşme Düşüncesinin Tarihsel Temelleri’, Küreselleşme ve Modernite Sürecinde Kültürel Kimlik, Ankara, Konrad Adenauer Vakfı, 2001, s. 66

⁶⁵ M. N. Pokrovskii, *Russia in World History*, Michigan, The University of Michigan Press, 1970, s. 18

⁶⁶ Ibid, s. 20

⁶⁷ Willam H. McNeill, *The Rise of the West*, Chicago, The University of Chicago Press, 1963, s.611

⁶⁸ Paul Dukes, *The Making of Russian Absolutism 1613-1801*, London, Longman Inc., 1993, s. 138

oluşumuna duyulan arzuyu güçlendirmiştir.”⁶⁹ Avrupa’nın sahip olduğu göreceli özgürlük ve refah karşısında Rus anavatanının geriliğini ve özgürlüklerin engellenmesini daha açık bir şekilde görmüşlerdir.

Bir yandan zafer kazanmış Rusya’nın gücü ve askeri büyüklüğü tüm dünyaya gösterilmiştir. “‘Korsika canavarı’nın hızını kesen, ‘Batı Avrupa ülkelerine dirlik ve düzenliğin nimetlerini götüren’, ‘onlara meşru efendilerinin yönetiminde mutlu ve sakin bir yaşam’ sunan ülkeleriydi.”⁷⁰ Avrupa’nın en iyi ordusunu alt edebilmişlerdir. Ancak diğer yandan Batı’nın güzel, eski ve zengin uygarlığını görünce, kendilerinin daha aşağı olduğu duygusuna kapılmaktan kendilerini kurtaramamışlardır. “Neydiler aslında? Birer barbar.. dövüşmesini biliyorlardı ama, gerçek bir uygarlıkları yoktu, gelenekleri yoktu, soylu nitelikleri yoktu; sonradan görmeydiler, o kadar.”⁷¹ Batıyla karşılaşma deneyimlerinde Rusya’da bu ikili duyguyla sıkça karşılaşılmaktadır. Bu durumun modernleşme çabalarını da derinden etkileyeceği açıktır.

Rus üst sınıflarının Batılı olan her şeyi – moda olan giysilerden moda olan düşüncelere kadar – kucaklamadaki sıra dışı yatkınlığı yanında derin Batı etkisi Rusları geçmişlerine ve kültürlerine dönüp gurur ve bağlılık duyacakları noktaları aramaya itmiştir. Parçası olduklarını düşündükleri Avrupa’nın gözünde aşağı konumda kalmama isteği bu kültürü ve ifade yollarını oluşturmaya zorlamıştır.

Ekonomik yaşam alanında da Batı ile arada derin bir farklılık mevcuttur. “Marx’ın ‘yönetici sınıfın çıkarlarını ifade eden devlet’ hakkındaki formülü Batı için doğrudu, ancak Rusya’da devlet o sınıfın kendisidir. Benzer bir biçimde, sırf burjuva demokrasisinin yokluğu anlamında değil, aynı zamanda serbest rekabetin ve liberal kapitalist ekonomilerin öteki özelliklerinin yokluğu anlamında da, Rusya’da ‘serbest’ kapitalizm hiç varolmamıştı. En büyük girişimci, Rus devletinin kendisiydi; kendi ‘devlet fabrikaları’ vardı, kapitalistlerle işçiler arasındaki ilişkileri düzenleyerek iş yaşamına sürekli müdahale ediyordu. Hatta öyle müdahale ediyordu ki, onun karışmasından iki taraf da zararlı çıkıyordu.”⁷²

Batılı girişimcilik ruhu ve bireysellik Rusya’da tamamen eksiktir. “Rus tüccarı otorite karşısında boyun eğmeye alışmıştı ve otokrattan sürekli ayrıcalık ve iltimas beklentisi içindeydi. Ezici çoğunluğunu soyluların oluşturduğu bürokratlar Çarın hizmetkarlarından başka bir şey değillerdi.”⁷³ Toplumun orta sınıflarını oluşturması gereken bu gruplar bireysel haklara ve özgürlüğe tamamen yabancı kalmışlardır. Bunun nedeni Rusya’da devletin toplumun her etkinliği denetlemeye çalışmasıdır.

Rus Çarlığı 20. yüzyılın başına gelindiği zaman bile Asya despotizmi özelliklerini korumuştur. Otokrasi Avrupa’daki başka monarşilere benzemiyordu; egemenliği 17. ve 18. yüzyılların Batı mutlakiyetçiliklerinden bile daha kapsayıcıydı. Ama tam da bu nedenle bütün ekonomik, politik ve tinsel yaşam alanlarını olabildiğince eksiksiz biçimde kendine bağımlı kılmaya uğraşan hükümet ile bağımsızlığını kazanmaya çalışan, gelişme halindeki entelijensiya arasındaki çatışma ortaya çıkabilmiştir.

4. Sonuç

⁶⁹ Stephen K. Carter, **Russian Nationalism - Yesterday, Today, Tomorrow**, London, Pinter Publishers, 1990, s.15

⁷⁰ Alexandre Koyre, **19. Yüzyıl Başlarında Rusya’da Batıcılık, Ulusçuluk ve Felsefe**, s. 27

⁷¹ Ibid

⁷² Boris Kagarlitski, **Düşünen Sazlık, 1917’den Günümüze Sovyet Devleti ve Entelektüeller**, s.18

⁷³ Hugh Seton-Watson, **The Russian Empire 1801-1917**, s.29

Bu bölümde ilk olarak modernleşme teorisi ele alınmıştır. Sırasıyla modernlik kavramı, bu kavram içerisinde yer alan ilerleme, tarihselcilik ve devrim olguları betimlenmiştir. Bu açıklayıcı kısımdan sonra modernleşme kavramı üzerinde durulmuştur. Bu çalışmanın anlaşılması için hayati öneme sahip olan modernleşme kavramı Rusya örneğinde olduğu gibi Batı dışında kalan toplumların, Batılılaşma yönünde yaşadıkları toplumsal, ekonomik, siyasal ve kültürel değişimlere karşılık gelmektedir. Modernleşmenin farklı biçimleri bulunmaktadır ve her topluma uyumlu, tek bir modernleşme söz konusu değildir. Modernleşme fikri Batıyı yakalamaya dayalı bir programı uygulamaya koyup, ciddi bir dönüşüm sürecine giren Rusya gibi ülkeleri anlamakta oldukça önemli bir rol oynamaktadır.

Bu bölümde modernleşme teorisinin ardından modernizme yöneltilen eleştiriler yer almıştır. Bu noktada özellikle Marx'ın Kapitalizm eleştirisi ve Weber'in rasyonalite kavramı göz önünde tutulmuştur. Modernizme yöneltilen eleştirilerin kuramsal şekil alması ciddi bir kriz dönemine işaret etmektedir. Bu krizin nedeni büyük ölçüde modernizmin vaatlerini yerine getirmedeki başarısızlığı olmuştur. 19. yüzyılın dönümünde sanayinin ve savaşın gücü, modern dünyanın salt refah ve bolluk dünyası olmaması modernizmin krizini ve ona yöneltilen eleştirileri güçlendirmiştir.

Birinci bölümde son olarak Rusya ve Batı arasındaki ilişki, farklılıklar üzerine vurgu yapılarak ele alınmıştır. Bu farklılıklar zamanla artan etkileşim sonucunda, erken bir tarihte açığa çıkmıştır. Rus ve Batı toplum hayatının en hayati kurumlarında mevcut olan farklılıklar ilerleyen tarihteki karşılıklı ilişkileri belirlemiştir. Rusya açısından farklılıkları oluşturan öğeler din alanında Latin Roma kilisesinden kopmuş Ortodoksluk inancı, yönetim alanında Asya despotizmi özellikleri gösteren güçlü ve sınır tanımayan bir Otokrasi, toplumsal alanda ise anti-hümanizm, koşulsuz boyun eğme ve serflik olmuştur. Rusya bu farklılıklar nedeniyle tarih içerisinde Batı karşısında ikili bir tutum geliştirmiştir. Bu tutum Batı karşısında; bir yandan kendini eski değerlerine yaslanarak Batı'ya göstermek ve bu değerleri korumak yönünde ilerlerken, diğer yandan parlak Batı uygarlığına dışlanmışlığı ortadan kaldırmak, onu Rusya'ya taşımak yönünde ilerlemiştir. Rusya'nın 20. yüzyıl başına gelindiğinde bir yandan 200 yıllık bir tarihe sahip oldukça kapsamlı bir modernleşme sürecini geride bırakırken hala Asya despotizmi özelliklerini koruması bu ikili tutum ile açıklanabilir.

Rusya örneğinde Batı'nın yardımı olmadan modernleşme gerçekleşmeyecektir. Modernleşme konusundaki yardımcıları aynı zamanda uluslar arası rekabetteki potansiyel rakipleri oluşturmaktadır. Modernleşme gerekliliği, giderek karmaşık bir hal alan daha Rusya'nın gelişmiş devletlerle kararsız ilişkisi sorununu ortaya çıkarmıştır. Batı ile hem farklılıklarla bir arada yaşayıp hem de rekabet içinde bulunmak Rus tarihinin süreklilik gösteren bir ögesi olmuştur.

İKİNCİ BÖLÜM

RUSYA'DA YUKARIDAN REFORMLAR YOLUYLA MODERNLEŞME

Rusya'da yaşanan modernleşme süreci ilk olarak reform yanlısı hükümdarın iradesiyle yukarıdan dayatılarak gerçekleşmiştir. Bu dönemdeki reformların karakteristik özelliklerini sınırlı olmaları, genellikle teknik alanları kapsamaları ve devletin gücünü geliştirmeye yönelik olmaları oluşturmaktadır. Modernleşme programının olumlu etkisi özellikle dış politika alanında kendisini göstermiştir. Rusya önce Baltık bölgesine hakim bölgesel bir güç haline gelmiş, daha sonra bu konumunun da desteğiyle büyük Avrupa güçleri arasına katılmıştır. Rusya'nın uluslararası statüsündeki bu gelişmede modernleşmenin payı oldukça büyük olmuştur.

1. Büyük Petro'nun Reformlarının Rusya'ya Etkileri

18. yüzyıl Rus tarihi ele alındığında, çok önemli iki gelişmenin, ilk olarak geleneksel bir toplumun modernleşmesinin ve ikinci olarak modernleşmenin beraberinde getirdiği gerilimlerin döneme damgasını vurduğu görülmektedir.

Modernlik zorlaması geleneksel toplum üzerinde yabancı bir baskı oluşturmaktadır. Rusya'daki geleneksel yönetim yapısı, özellikle 18. yüzyıla yaklaşırken Batı'daki rakiplerinin kaydettikleri ilerlemeler sonucunda, geleneksel düzen üzerine reform uygulanmadığı takdirde sonunda Rusya'nın yabancı egemenliği altına gireceğini fark etmiştir.

“Perestroika, yani hızlandırılmış modernleşme girişimi, çeşitli temel faktörlerin sonucudur. Bunlardan birisi Rusya'nın geri kalmışlığı, fakirliği, düşük verimliliği ve genel olarak ekonomik az gelişmişliğidir.”⁷⁴

Romanov hanedanının üyeleri oldukça basit bir hayatta kalma stratejisine sahip bulunmuşlardır. “Seçici Batılılaşma politikasını kullanmayı göze alarak ordularının bir kısmını reforma tabi tuttular, rakip komşuları olan

⁷⁴ W. E. Mosse, **Alexander II and the Modernization of Russia**, s. ii

Polonya ve Osmanlı İmparatorluğunun üstün taraflarını inceleyip kendilerine uyarlayarak ülke içindeki yönetimlerini güçlendirdiler.”⁷⁵

Bu dönemde Çar’ın hayatta kalması yalnızca basit bir biçimde güce değil, bunun yanında uzlaşmaya da dayanmıştır. En varlıklı tebaasının istekleriyle memurlarının taleplerini dengeleyerek verdiği tavizleri kendi avantajına çevirebilmiştir. “Bu dönemde ‘iyi Çar’ kavramı devlet işlerine aktif müdahaleden çok sofuluk, alçak gönüllülük ve cesaret nitelikleri üzerine inşa edilmiş olduğu için hükümdarın hedefi varolan durumu reforma tabi tutmak değil korumak olmuştur.”⁷⁶

Sistemin zayıflıkları Aleksandr Mihailoviç 1676’da öldüğünde ortaya çıkmıştır. Tahta çıkan ikinci Romanov olan Fedor’un (1661-82) hükümdarlığı modernleşme açısından bakıldığında önemli olan bir sürece karşılık gelmektedir. “17. yüzyılda ilk kez, Ruslar Osmanlılara karşı 1676’dan 1681’e kadar süren saldırıya dayanan bir savaş yürütmüşlerdir. Hükümet savaş giderlerini karşılayabilmek için vergi sistemini değiştirmek yoluna gitmiştir.”⁷⁷ Bundan böyle toprak üzerinden alınan verginin yerini hane üzerinden alınan vergi almıştır. Böylece savaşların ve uluslararası statü arayışının devlet ve idare yapısında değişimleri zorlamaya başladığı açıkça görülmektedir.

“16. ve 18. yüzyıllar boyunca, kesintisiz olarak, Rusya, güneye doğru genişlemiş, ilerledikçe daha güneydeki bölgelere nüfuz süreci daha güçlü bir direnişle karşılanmıştır. Ancak 17. yüzyılın ikinci yarısında kadar tüm genişleme çabaları savunmaya yönelik olmuştur.”⁷⁸ 18. yüzyıl Rusya’sı ise uluslararası alandaki hırsın önemli sosyal sonuçları olan yönetsel ve mali reformlara neden olması şeklindeki gidişe alışmıştır.

Çarlık Rusyası kozmopolit bir aristokrasi üzerinden yönetilen asyatik bir imparatorluk olmuştur. Bu bakımdan Avrupalı çağdaşlarına göre geri bir yönetim yapısına sahiptir. Ancak söz konusu gerilik modernleşmenin dayatılması bakımından bir avantaj oluşturmuştur.

“Paradoksal olarak, ilkel sosyal yapı savaş ve refah yolunda kaynakları bütünüyle harekete geçirme yolundaki Aydınlanma projesini Rusya için, ayrıcalık ve dokunulmazlıklara sahip orta sınıfların olduğu gelişmiş Avrupa ülkelerinden daha kolay başarılabılır hale getirmiştir. Bu durum Rusya’nın 18. yüzyılda ve 19. yüzyılın başlarında büyük Avrupa gücü haline gelmesinin ve bu konumunu koruyabilmesinin nedenini açıklamaktadır.”⁷⁹

Rus tarihinin bu evresinde savunmacı bir modernleşme tutumu hakim olmuştur. Bu modeli uygulayan hükümdar reform gereksinimini kabul etmekte ve ‘aydın despot’ tanımlaması içerisine girmektedir. Uygulanan reformlar geleneksel çerçevelerin içinde tutulur ve eski rejimin yarattığı ayrıcalıkların korunması temel hedefler arasında yer almaktadır. “Aydın despotların çağdaşlaştırıcı reformları ya savunmacı ya da önleyici nitelikteydi. Şu anlamda ki bunlar, hızla değişen bir toplumun isteklerini geleneksel ayrıcalıkları koruyarak karşılamak amacını güdüyorlardı.”⁸⁰

⁷⁵ Simon Dixon, **The Modernisation of Russia 1676-1825**, s. 7

⁷⁶ Ibid, s. 8

⁷⁷ Ibid, s. 9

⁷⁸ **Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl 1491-1992**, Sempozyum Bildirileri, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1999, s. 102

⁷⁹ Geoffrey Hosking, Robert Service (ed), **Russian Nationalism Past and Present**, London, Macmillan Press, 1998, s. 3

⁸⁰ Cyril E. Black, **Çağdaşlaşmanın İtici Güçleri**, s. 59

Büyük Petro'dan önceki hükümdarlar nüfusu stratejik hedef arayışında harekete geçirebileceklerini düşünmemişlerdir. Bu tür bir stratejik hedef arayışı, istenmeyen yeni baskıların ülke içinde ama daha önemlisi ülke dışında ortaya çıktığı anlamına gelmektedir.

Büyük Petro öncesi Rusya'nın en önemli anti-modern özelliklerinden biri değişmez bir veraset kanunu yokluğu nedeniyle sık sık tekrarlanan hanedanlık krizleridir. Fedor'dan sonra ortaya çıkan karmaşanın dinmesinin ardından tahta Rusya'nın ilk kadın hükümdarı olan Sofiya Aleksyevna geçmiştir. Yönetim hakkını küçük kardeşi İvan ve Petro adına kullanmaktadır. Döneminde yaşanan göreceli sakinliği bir reform programına değil, büyük bir değişime karşı olan Boyarlarla anlaşmasına borçludur. Batı kültürüne önemli ölçüde açık olmasına rağmen bu küçük elit nüfus, toplumu ve devleti bir bütün olarak modernleştirme güdüsüne sahip olmamıştır.

Çar İvan 29 Ocak 1696'da öldüğünde yerine Aleksey Mihailoviç'in 14. çocuğu olan Petro geçmiştir. Rus tarihinin ortaçağı, ancak Büyük Petro'nun 1682'de tahta çıkışıyla sona erecektir. Petro'nun, geniş kapsamlı reform politikası, Rusya'yı birdenbire dünya siyasetinin orta yerine çıkarmış ve o zamandan beri de bu konum pek değişmemiştir.

Rusya'da gözlenen ve I. Petro'nun sıra dışı kişiliğinden ivme alan bu ilk geniş kapsamlı reform dalgası 'sınırlı reform'⁸¹ sürecine örnek oluşturmaktadır. Bu reformlar büyük ölçüde ordu ve bürokrasi üzerine yoğunlaşmış uygulamalardan oluşmaktadır.

“Ne var ki bu reformların temel özelliği geleneksel sistemi dönüştürmeyi değil de onu yabancı baskılara karşı güçlendirmeyi amaçlamasıydı. Tarım ekonomileri ve nüfusun beşte dördünü oluşturan köylülerin yaşam biçimi bu sınırlı çağdaşlaşmadan gerçekte hiç etkilenmedi ve seçkinler geleneksel ayrıcalıklarını sürdürdüler. Böylece daha çağdaş toplumların zorlayıcı etkileri hiç değilse geçici olarak karşılandı ve iktidarın kapsamlı çağdaşlaşma programlarını destekleyen siyasal önderlere geçmesi kuşaklar boyunca ertelendi.”⁸²

Büyük Petro, iktidarı bütünüyle elinde tutarak, 1694'te, yirmi iki yaşındayken, henüz başlayan hükümdarlık dönemine vurmak istediği damgayı belirten yönlenmenin işaret olarak, çok çarpıcı iki girişimi açıklamıştır: “İmparatorluğun kudreti ve Avrupa'ya açılım. Bu iki girişim her zaman öncelikli konular olarak kalacaktır.”⁸³

Petro hükümdarlığına başladığı sırada Rusya ekonomik olarak geri durumdadır ve Batılı devletlerde varolan orta sınıfların devlete sağladığı güçten yoksun durumdadır. Güçlülükle merkezileştirilmiş ve yetkinlikten uzak bir yönetim sistemi hakimdir.

Petro, tahta yerleştiğinde ilk iş olarak, kendisini ve emrindeki gücü Azak kalesine saldırarak denemiştir. Böylece bir yandan her zaman Rusya'yı zor durumda bırakmış olan coğrafi talihsizliği gidermeye çalışmıştır. Büyük hedeflerini gerçekleştirebileceği girişimler için bir donanmaya kurmaya çalışacaktır. Önemli bir deniz gücü haline gelinmesiyle birlikte devletin ve halkın önünde açılan fırsat alanı büyük ölçüde genişleyecektir.

Büyük ölçüde modernleşmenin yetenekleri arttırmasıyla kazanılan önemli zaferler Büyük Petro'yu toplumsal hafızada olağandışı bir yere oturtmaya yaramıştır. Büyük Petro, en önemli askeri başarısını İsveç'e karşı Büyük Kuzey Savaşında (1700-1721) kazanmıştır. Bu zafer sayesinde Büyük Petro, halkının kalbini ve Kilisenin rızasını kazanmış olmaktadır.

⁸¹ Cyril E. Black, **Çağdaşlaşmanın İtici Güçleri**, s. 102

⁸² Ibid

⁸³ Helene Carrere d'Encausse, **Tamamlanmamış Rusya**, İstanbul, Ötüken Yayınları, 2003, s. 104

Bu durum, ilerde hem halkı, hem de kiliseyi karşısına alacak olan modernleşme politikası için Petro'ya önemli bir koz sağlamıştır. Ancak Kilise'nin 18. yüzyıl başındaki zayıf konumu zaten reformlara karşı güçlü ve organize ruhani muhalefeti olanaksız hale getirmiştir.

17. yüzyılın başlarında şeklini alan otokrazi, Ortodoks Kilisesini emri altına almış ancak uygulamada ulusun ruhani hayatını liderliğini Kilise'ye bırakmıştır. Ancak, Kargaşa Dönemi'nde ortaya çıkan ruhani yaşamdaki kriz, Ortodoks Kilisesini doğrudan doğruya etkilemiştir. “Rus halkı 1606-13 yılları arasında yaşanan olayların bir açıklamasını Kiliseden beklemiş ancak asla bir açıklama alamamıştır. Kilise egemenlerin günahlarının tüm felaketlerin sebebi olduğu yolundaki geleneksel cevaptan ötesini topluma sunmakta başarısız olmuştur.”⁸⁴

Ortodoks ruhban sınıfının tarihsel gelişmelere ayak uyduramaması ve geleceğe dair akılcı ve yararlı açıklamalar getirememesi, Kilise çevresinde ve halk yaşantısında derin ve sürekli bir krizin gelişmesine neden olmuştur. Bu durumu, mezhep hareketlerinin gelişmesi ve ‘Büyük Bölünme’ olarak adlandırılan ve halkın ruhani olarak en muhafazakar kesimini oluşturan ‘Kadim Müminler’i, devletten ve resmi ideolojiden koparan ayrılık daha da ileriye götürmüştür. Böylece Ortodoks kilisesi halkın ideolojik lideri olarak hareket etme yeteneğinden mahrum kalmıştır.

Yaşanan ideolojik kriz ve Ortodoks Kilisesi'nin düştüğü zayıflık Büyük Petro'nun kilisenin devlete tabi kılınması sürecini tamamlamasına olanak vermiştir. Bu gerçekleştiği zaman Büyük Petro tüm resmi propagandayı devlete hizmet fikri üzerine yoğunlaştırmaya olanak bulmuştur. “Büyük Petro da tıpkı Papa'nın Bizans'ta uyguladığı gibi, Rus Ortodoks kilisesini bürokrasinin bir uzantısı haline getirerek, otokrazi ve tebaalar arasında dini bir boşluk yaratmıştır.”⁸⁵

Petro'nun tutumu geçmişteki güçlü patriklerin hükümdarlara yarattığı güçlükler hakkındaki bilgisinden kaynaklanmıştır. Kiliseye karşı tutumu iktidarın mutlak biçimde kendi elinde toplanması isteğinden güç almıştır. Bununla birlikte hiçbir zaman ideolojik olarak bir Ortodoks karşıtı olmamıştır. “Büyük Petro, düzenli olarak kiliseye giderdi, zaman zaman kilise korosunu yönetirdi ve yeni başkentteki kendi adını taşıyan devasa manastıra büyük bir servet harcamaktan kaçınmamıştı.”⁸⁶

I. Petro modernleşme programının tamamını oluşturmadan önce, Batı'ya açılma arzusuna bağlı bir hazırlık süreci geçirmiştir. Bu sürecin Büyük Petro için en faydalı kısmını 1697-1699 arasında gerçekleştirdiği Avrupa gezisi oluşturmuştur. Rusya Çarı I. Petro, sahte bir kimlikle, yanında iki yüz elli kişiyle, kendini tanıtmadan Avrupa'yı ziyarete çıkmıştır. Avrupa'yı ziyaret eden ilk Rus hükümdarı olmuştur. Bu heyet kendisi gibi, Batı'nın Rusya'ya öğretebileceği her şeyi öğrenme arzusu ile dolu çoğunlukla öğrencilerden oluşmuştur. “Resmi amaç Türklere karşı Hıristiyan haçlı seferi üzerine çalışmaktı. Ancak Çar mümkün olduğu kadar çok ve elden geldiğince gayri resmi olarak özellikle denizcilik ve gemi inşası alanlarında Batı teknolojisinde ustalaşmakla meşgul olmuştu.”⁸⁷

Bu seyahat Büyük Petro için tüm hükümdarlık dönemini etkileyecek bir tespate fırsat vermiştir. Rus geri kalmışlığının ölçüsünü, Rusya geçmiş nesiller zamanında bulunduğu konumda oyalanırken Avrupa'nın tamamladığı şeyleri, bu iki farklı dünyayı ayıran uçurumun boyutlarını ve Batı'yı yakalamak için Rusya'nın göstermek zorunda olacağı çabanın büyüklüğünü Avrupa gezisi sırasında görmüştür. Bu gözlemler reformların zaman geçirmeden uygulamaya konmasını güdülemiştir. “Batı Avrupa gezisini tamamladıktan ve asi ‘streltsy’

⁸⁴ Roger Barlett, M. Janet Hartley (ed), **Russia in The Age of The Enlightenment**, s. 41

⁸⁵ Ömer G. İşyar, “**Gelenekçi Rus Klasik Avrasyacı Düşüncesinin Gelişimi ve Temel İlkeleri**”, s. 206

⁸⁶ Paul Dukes, **The Making of Russian Absolutism 1613-1801**, s. 106

muhafızlarını ortadan kaldırdıktan sonra, Petro, yeni yüzyılın ilk çeyreğinde Rusya'nın büyük ve göz ardı edilemez bir Avrupa gücü konumunu sağlamlaştıracak yönetim reformlarına ve askeri harekatlara girişmiştir.”⁸⁸

Petro Rusya'ya döner dönmez, Rus hayatının dış görünümüne karşı amansız bir savaş açmıştır. Kendisini ziyarete gelen boyarların sakallarını bizzat kesmiş ve ruhban sınıfı ile köylüler dışındaki kesimlere sakal bırakmayı yasaklamıştır. Sakal ve kıyafet yasaklarına uyulmadığı takdirde özel bir vergi ödenecek ya da bazı durumlarda işkenceye maruz kalınacaktır. “Ayrıca Rusların geleneksel kaftanını da yasaklamış ve onun yerine Alman elbiselerinin giyilmesini zorlamıştır. Geleneksel Rus görünümü olan her şeye saldırmak için yanında devamlı olarak ustura ve makasla gezdiği rivayet edilir.”⁸⁹

“Zaman ölçümü Çar'ın Avrupa gezisinde gelişen değişime ilişkin düşüncelere uyarlanmıştır. Takvim yılın başlangıcı 1 Eylül'den 1 Ocağa alınmış ve yılların dünyanın yaratılmasından değil İsa'nın doğumundan itibaren numaralandırılması kabul edilmiştir.”⁹⁰

Ancak reformlara yönelik tepkilerin tarihi doğal olarak reformların başlangıcıyla yaşıt olacaktır. Büyük Petro'nun reformlarının ortaya çıkışındaki anilik ve dayatılmalarındaki kararlılık reform karşıtı popüler tepkiyi güçlendirmiştir. Büyük Petro'nun hükümdarlığı sırasında yabancıların ve yabancı yöntemlerin akını geleneksel yaşam biçiminin radikal değişimi, pek çokları tarafından memnuniyetsizlikle karşılanmış, reformlara ve reformun sembollerine karşı genel bir direncin oluşmasına neden olmuştur. “18. Yüzyıl başlarında, politik ve sosyal yaşamda modernleşmeye ve Batılılaşmaya direnç kendisini tütün kullanmaya, çay ve kahve içmeye, ‘Alman’ kıyafetleri giymeye, İtalyan şarkılarına ve resimlerine ve sakalları tıraş etmeye uzak durmak ile göstermekteydi.”⁹¹

Egemenliğinin önemli bir kaynağını kutsallıktan alan çarın kendisi yeni ve ‘şeytani’ yolların geliştiren sorumlu tutulamayacağına göre, halk arasında yabancı danışmanlar bu değişimden sorumlu olarak görülmeye başlanmıştır. Yabancı düşmanlığı (xenophobia) Ruslarla diğer toplumlar arasındaki farklılıklar sonucunda oluşmuş köklerini bu gelişmelerle daha derinlere salma imkanı bulmuştur.

Bir diğer önemli değişim, 1703'te Baltık kıyısında kurulan şehir St. Petersburg'un, 1714 yılında yeni bir dönemin başlangıcını sembolize edecek biçimde başkent yapılması olmuştur. Bu eylem Petro'nun Moskova'nın politik kültürünü reddinin en tanınmış örneği haline gelmiştir. “Modern dünyadaki hiçbir büyük şehir, kurucusuna St. Petersburg'un Büyük Petro ile olduğundan daha sıkı bir bağlantı içinde olmamıştır.”⁹²

St. Petersburg, Moskova'nın yerini aldıktan sonra, geleneksel çıkarlara ve yaşam biçimlerine garip, yeni ve tehditkar geldiği için direnç gösterilen ve korkulan her şeyin sembolü haline gelmiştir. “St. Petersburg, Petro'nun sayısız zaferlerinden, başarılarından ve projelerinden kaynaklanan Rusya'daki kültürel devrimin, mimari olarak vücut bulmasıdır.”⁹³ Moskova'nın terk edilişi ve başkentin kuzeydeki yeni şehre taşınması, modernleşme karşıtları için ulusal yaşamın gerçek temellerinin terk edilmesini sembolize etmiştir. Bu bakış açısının kabul görmesine, ‘yabancı’ St. Petersburg'un Büyük Petro'nun ülkeye davet ettiği yabancılarla hizmet görüp, güçlenmesi katkıda bulunmuştur.

⁸⁷ Paul Dukes, **The Making of Russian Absolutism 1613-1801**, s. 68

⁸⁸ James H. Billington, **The Icon And The Axe, An Interpretive History of Russian Culture**, Vintage Books, New York, 1970, s. 180

⁸⁹ Ibid, s. 184

⁹⁰ Paul Dukes, **The Making of Russian Absolutism 1613-1801**, s. 69

⁹¹ Hans Rogger, **National Consciousness in Eighteenth-Century Russia**, Massachusetts, Harvard University Press, 1969, s. 8

⁹² Cynthia Hyla Whittaker, **Russia Engages the World 1453-1825**, s. 25

1718 gibi erken bir tarihte Petro'ya karşı muhalefet, oğlu Aleksey'i etkisi altına alarak, başkenti Moskova'ya geri götürmeyi programının merkezi noktalarından biri haline getirmiştir. Bu tarihteki anti-reformcu programın diğer önemli başlıklarını "İsveç'le yapılacak barış, Petersburg'un yakılarak ortadan kaldırılması, askeri ve yönetsel reformların geri alınması, ordunun dağıtılması, tüm yabancıların idam edilmesi ve tüm devlet aygıtının eski Moskova geleneklerine döndürülmesi"⁹⁴ oluşturmuştur.

İlerleyen yıllarda, reform muhalifleri Petro'nun St. Petersburg'u kurmasında, "Roma İmparatoru Konstantin'in yönetim merkezini Roma'dan Bizans'a taşımalarının ve böyle yaparak Romalıları vatanseverliklerine ilham veren atadan kalma başkentten uzaklaştırmasının yansımaları görmüşlerdir."⁹⁵ Petro'nun muhalifleri bu eylemde Rusya'nın değerlerindeki gerilemenin ve gücündeki düşüşünün önemli nedenlerinden birini görmektedirler. Modernleşme karşıtı düşüncede merkezi yere sahip St Petersburg, Rus yaşantısında geleneksel olmayan her şeyi sembolize etmektedir.

"Rusya'nın Avrupalılaşması, Kiev Rusyası'nın ya da Moskova Krallığı'nın orta çağa uzanan geçmişine dayalı doğal bir süreç olmamıştır. Pek çok önde gelen Avrupalı kültürden farklı olarak Ruslar, yabancı modelleri ve fikirleri benimserken erken dönem kültürlerinden koştukları için, kendi köklerinden kolayca yararlanamayacaklardır."⁹⁶

Ancak Petro ve reform yanlılarına göre St Petersburg'un finans ve endüstri merkezi olarak pek çok avantajının olmasının yanı sıra, Moskova'nın yeni bir başlangıç için çok fazla tarihi bulunmaktadır. Bu bakış açısına göre eski başkent Moskova ve onun anıları vatanseverlik gayretine ilham vermekten çok, isyan ruhuna, batıl inançlara ve tembelliğe kaynaklık etmektedir.

Petro hükümdarlığı boyunca bireysel deneyimiyle saptadığı Rusların Batı karşısında geri kalmışlığı ve gecikmesi problemini derinlemesine ele almaya başlamıştır. Büyük Petro reformların tümü üzerinde derin bir görüşe sahip olmuştur. Ancak modernleşme çabaları öncelikli olarak, Rus gücünü geliştirme, yani savaş yapacak araçlarla donatma arzusunun bir sonucu olarak görülebilir. "Savaşlar Büyük Petro'nun hükümdarlık döneminde hiç bitmek bilmedi, yalnızca bir yıl, 1724'te, barış görüldü ve zaman içinde birkaç ay süren ateşkes yaşandı."⁹⁷

Büyük Petro'nun 18. yüzyılın başında izlediği modernleşme politikasının temel özelliklerini teknik alandaki yeniliklerin kullanıma sokulması ve özellikle bu yeni tekniklerin etkin biçimde kullanılabilmesi adına devlet aygıtının yeni gereksinimleri karşılayabilecek biçimde yeniden yapılandırılması oluşturmuştur.

"Petro'nun 'reform'larının sınırlı karakterinin farkında olmak önemlidir. Petro'nun pek çok alanda Batı'dan aldığı örnekler Rus toplumunu dönüştürmeyi değil, korumayı amaçlamaktaydı. Petro İngiltere gezisinde tersaneleri incelerken Parlamento ile hiç ilgilenmemiştir...Bu dönemde Rusya'da derinden dönüşüme uğrayan alanlar askeri ve sivil bürokrasi ile elitlerin eğitim ve yaşam biçimi olmuştur."⁹⁸

Bu dönemde Rusya'nın en yoğun olarak savaştığı ülke olan İsveç ile Büyük Kuzey Savaşı 1721'e kadar devam etmiştir. Büyük Kuzey Savaşı sırasında 1709'da İsveç'e karşı kazanılan Poltava muharebesi bir dönüm

⁹³ Ibid, s. 27

⁹⁴ Hans Rogger, **National Consciousness in Eighteenth-Century Russia**, s. 10

⁹⁵ Ibid, s. 18

⁹⁶ Cynthia Hyla Whittaker, **Russia Engages the World 1453-1825**, s. 136

⁹⁷ Helene Carrere d'Encausse, **Tamamlanmamış Rusya**, s. 107

⁹⁸ Cyril E. Black (ed), **Modernization of Japan and Russia**, New York, The Free Press, 1975, s. 34

noktasına işaret etmektedir. Bu önemli başarının ordunun reforma tabi tutulması ile aynı zamana denk gelmesi modernleşme sürecine destek olmuştur..

“Poltava sadece Rusya içerisinde kutlamalar için bir neden oluşturmaktan fazlasını ifade etmiş ve Rusya’nın Avrupa çapında daha fazla tanınmasında etkili olmuştur.”⁹⁹ Bu önemli başarı sonucunda Rusya’nın dostlarının sayısı artmaya başlamıştır. Danimarka Rusya yanında tekrar savaşa girmiş, Prusya ile ittifak imzalanmış, sonuçsuz olmakla beraber başarının getirdiği güvenle İngiltere, Fransa ve Osmanlı İmparatorluğu ile müzakereler yürütülmüştür. 1713-14 yılları arasında Petro’nun orduları Baltık ülkelerini işgal etmişlerdir. Baltık denizinde ilk büyük Rus donanması kurulmuştur.

Büyük Kuzey Savaşı 1721 yılında Nystadt antlaşması ile sona ermiştir. “Rusya karşısında İsveç, Nystad Barışı ile Baltık’taki illerinin çoğunu kabul etmek zorunda kalmıştır. İsveç artık Avrupa güçleri arasında ikinci sıraya düşmüş, Rusya ise birinci sıraya çıkmıştır. Duruma uygun olarak, I. Petro, 1721’de İmparator ünvanını almıştır.”¹⁰⁰ Antlaşma Rusya’ya Baltık kıyısında uzanan geniş bir alan kazandırmış, buna karşılık Finlandiya’nın büyük bir bölümü İsveç’e geri verilmiştir. Ancak bu başarıda askeri reformların yanı sıra etkili olan koşullar da bulunmaktadır. “İsveç’in yenilgisi ve elindeki Baltık imparatorluğunun dağılması sadece Rusya’nın modernizasyon ile elde ettiği yeni güce bağlı bir gelişme olmayıp, önemli ölçüde İsveç’in zayıflığından kaynaklanmıştır.”¹⁰¹

Ancak bu zafer modernleşmenin konumunu önce orduda daha sonra da devlet yapılanmasında güçlendirmesini hızlandırmıştır. “Poltava öncesinde reform acil askeri ve finansal ihtiyaçların dayatması ile gerçekleşmiştir...Ancak bu zafer sonrasında işgal tehdidi ortadan kalkınca, Petro’nun reforma yönelik eylemleri giderek yaygınlaşmıştır.”¹⁰² Modernleşmenin faydalarından beklenmedik biçimde hızlı yararlanmak, sürecin geleceğine olumlu katkı sağlamıştır.

Büyük Petro, Avrupa ile serbestçe ilişki kurabileceği kurumları oluşturmuş ve yeni ilişki biçimleri kurmaya çalışmıştır. İlerleyen zamanda Rusya’nın bölünmüş Almanya’da denge politikası yürütmesini sağlayacak olan kan bağıının oluşması için Rus sarayı ve küçük Alman prenslikleri arasında evlilikler gerçekleştirilmiştir. Almanların bu parçalanmışlığı Rusların Avrupa’da oldukça erken tarihte güçlerini hissettirmelerini kolaylaştırmıştır.¹⁰³

Rusya ve diğer Avrupa devletleri arasında karşılıklı sürekli temsil uygulaması 18. yüzyılın başlarında başlamıştır. Bu zamana kadar Rusya belirli konular için görevlendirilmiş bireysel ve kısa süreli elçiler görevlendirmiş ve sadece komşusu Polonya’da sürekli temsilci bulundurmıştır. Ancak Büyük Kuzey Savaşı’nın zorladığı durum ve Rusya’nın Büyük Petro döneminde gelişen konumu gönderilen ve kabul edilen diplomatların sayısında hızlı bir artışa neden olmuştur. “1725’e gelindiğinde Rusya birçok Avrupa başkentiyle sürekli, karşılıklı diplomasi yoluyla bağlantı kurmuş duruma gelmiştir. Ancak Avrupa tarzı diplomatik uygulamalara uyum oldukça uzun zaman almıştır.”¹⁰⁴

⁹⁹ Paul Dukes, **The Making of Russian Absolutism 1613-1801**, s. 72

¹⁰⁰ Paul Kennedy, **Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri**, Ankara, İş Bankası Yayınları, 1990, s.127

¹⁰¹ Roger Barlett, M. Janet Hartley (ed), **Russia in The Age of The Enlightenment**, s. 15

¹⁰² Jill Lisk, **The Struggle for Supremacy in the Baltic 1600-1725**, London, Minerva Press, 1968, s. 205

¹⁰³ Crane Brinton, Jhon B. Cristopher, Robert Lee Wolf, **Modern Civilization A History of Last Five Centuries**, New Jersey, Prentice Hall Inc., 1967, s.296

¹⁰⁴ Helene Carrere d’Encausse, **Tamamlanmamış Rusya**, s. 111

“Rus dış politikasının tümüyle canlanması Büyük Petro’nun güçlü liderliği altında gerçekleşmiştir.”¹⁰⁵ Petro’nun hükümdarlığı döneminde Rusya “tüm önemli Avrupa başkentinde sürekli diplomatik temsilciye sahipti ve Petro yirmiden fazla elçi ve konsolos ile temsil edilmekteydi.”¹⁰⁶

“İmparator Rusya’da açılacak sürekli elçilikleri teşvik etmiş, diğer yandan Paris, Londra, Berlin, Viyana, Dresden, Stockholm, Kopenhag ve Hamburg’da Rus elçilikleri açmıştır.”¹⁰⁷ Elçilik görevi o dönemde Rus memurları için alışılmadık bir hizmet kategorisi olmuştur.

“Rusya’yı terk ederek Avrupa’da göreve başlayan ilk elçilik personeli görevlerini pek umursamamıştır. Bu görevlilerin tümü pagan topraklarına gittiklerini düşünmüyorsa da hepsi kesinlikle şüpheli bir inançla ilişkiye geçecekleri görüşüne sahiptiler. Ailelerini uzun ve yorucu bir görev için geride bırakıyorlardı. Döndükleri zaman zorlu bir göreve atanarak hizmete devam edeceklerdi.”¹⁰⁸

Petro zamanında Rusya Avrupa koalisyonlarına dahil olmuştur. Onun zamanında İsveç’in Baltık çevresindeki gücünü Rusya devralmıştır. Rusya, Polonya topraklarının arkasında uzak ve az bilinen bir devletten Avrupa devletlerinin kaderlerini etkileyecek kuvvete sahip büyük bir askeri güce dönüşmüştür.

“Petro’nun Kuzey Savaşı’ndaki zaferi, Rusya’yı İsveç’in yerine ‘Kuzey’deki hakim güç haline getirerek Avrupa’da diplomatik bir devrime neden olmuştur. Önceleri izole haldeki Moskova Krallığı artık Rus İmparatorluğu haline gelmiş ve tam da Avrupa dünyaya hakim olmaya başladığı sırada, Avrupa devlet sisteminin tamamlayıcı bir parçası haline gelmiştir.”¹⁰⁹

Baltık’da elde edilen kazanımlar ile Petro Avrupa’ya açılan pencere olan yeni başkent St. Petersburg’u güvence altına almıştır. Bunu yanında merkezi hükümetin Ukrayna üzerindeki kontrolü güçlenmiştir. Büyük Kuzey Savaşı’ndan İsveçlilerin yenilgi ile ayrılmaları, Ukrayna’da İsveçlileri destekleyen Rus karşıtı güçlerin de ortadan kaldırılmasına olanak vermiştir. “Çar, Ukrayna’daki Kazakların kendilerinin seçtikleri önderlere güven duyulmaması gerektiği kararına varmıştır. 1721’de Kazakların kendi yöneticilerini seçme hakları kaldırıldı ve Ukrayna’da merkezden atanan yöneticilerin sorumluluğunda ‘Küçük Rusya’ dairesi kuruldu.”¹¹⁰

Ukrayna’da Rus egemenliğine girmesi Batılı düşüncelerin Rusya’ya nüfuz etmesi bakımından önemli bir gelişme olmuştur. Ukrayna, Rusya ve Polonya arasındaki sıkışık konumdan dolayı, her iki tarafın etkisinden de izler taşımaktadır. Ukrayna ve Rusya arasında dinsel açıdan bölünmüşlük söz konusudur. Ukrayna’da farklı bir Ortodoks kilisesi mevcuttur. Kiev, Katolik Polonya’nın da etkisiyle Avrupa etkisinin güçlü olduğu bir merkez haline gelmiştir. Büyük Kuzey Savaşı’nın sonuçlandırılması ile birlikte Ukrayna ve Rusya arasındaki entegrasyon hız kazanmış, Rus karşıtı akımlar büyük ölçüde zayıflatılmıştır.

Büyük Kuzey Savaşı Rusya’yı, kuzeyde Baltık Denizinden güneyde Hazar Denzine uzanan çıkarlara sahip önemli bir güç haline getirmiştir. Yükselişi sırasında Rusya, İsveç’i yıllarca süren çekişmede saf dışı bırakmış, Livonya’yı ilhak etmiş, Polonya’yı zayıflatmış, Kuzey Alman devletleri üzerinde nüfuz kazanmış ve Osmanlı İmparatorluğu’na karşı ilk savaşlar dizisine başlamıştır. “Rusya’nın genişlemesi komşularının batıda, kuzeyde ve

¹⁰⁵ Robert H. Donaldson, Joseph L. Noyce, **The Foreign Policy of Russia Changing Systems, Enduring Interests**, s.20

¹⁰⁶ Paul Dukes, **The Making of Russian Absolutism 1613-1801**, s. 77

¹⁰⁷ Ibid, s. 105

¹⁰⁸ Ibid

¹⁰⁹ Cynthia Hyla Whittaker, **Russia Engages the World 1453-1825**, s. 27

¹¹⁰ Hugh Seton-Watson, **The Russian Empire 1801-1917**, s.9

güneyde sayıca azalmalarına neden olmuştur. Büyük devlet haline gelme süreci böylece bir adım ileriye taşınmaya hazır hale gelmiştir.”¹¹¹

1721’de İmparatorluk ilan edilmiştir. İmparatorluğun ilanı sınırsız hırsın ve evrensel düzeyde hakimiyet isteğinin ifadesi olmaktan çok Avrupa güç dengesi sistemine dahil olmanın resmi olarak ilanı olarak görülmelidir. “Büyük Petro tarafından imparatorluğun ilan edilmesinin asıl amacı tanınma isteği, Avrupa’nın krallıkları ve imparatorlukları karşısında eşit statü talebi, politik olgunluk ve bağımsızlığın bildirilmesiydi.”¹¹²

18. yüzyılda Rusya sadece politik ve diplomatik olarak değil aynı zamanda ideolojik olarak da Avrupa’ya kilitlenmiştir. “Rusya örneğinde modernleşme yolunda ilerleme 1700 yılı dolaylarında hükümdarın isteği olarak başlayıp, 1750-60’larda hükümet politikalarının köşe taşı, siyaset sınıfının bir karakteristiği haline gelmiş ve sonunda bir hükümet geleneği olmuştur.”¹¹³

Rusya’nın kurumları ve değer sistemleri Petro dönemi ile birlikte Batılı modelleri izlemeye başlamıştır. Modernleşme süreci ile birlikte entelektüel ufuk genişlemiş, Avrupa düşüncesine ve tekniklerine yakınlık artmıştır, yeni kavram ve terimler oluşturulmuş ya da Avrupa dillerinden alınmıştır. “Sekülerleşme yazılı alfabenin harflerine kadar genişletildi, ve 1700’de Petro yeni, sivil veya seküler tip alfabeyi ortaya çıkardı.”¹¹⁴

Savaş ve toprak kazanımını iktidarını devam ettirmenin çaresi olarak gören I. Petro bakımından modern silahlı kuvvetlere kavuşmak meselesi özel bir önem kazanmıştır. Bu nedenle reformların önemli bir bölümü, hem büyümekte olan sınırlarının korunmasını sağlayacak, hem de tasarladığı seferleri başarıyla sürdürecektir sürekli bir orduyu Rusya’ya kazandırmak hedefi doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. “Savaş Petro’nun en büyük ilgi alanı olmuştur. İçerideki politikalarını ancak hükümdarlığı sırasındaki sürekli savaşla ve savaşmak için artan oranda görülen para ihtiyacı ile ne kadar yakından ilgili olduğunu farkında olduğumuzda anlayabiliriz.”¹¹⁵

Büyük Petro hükümdarlığı döneminde sağlanan gelişmelerin en önemlilerinden biri düzenli ordunun kurulması hedefine ulaşılması olmuştur. “1725 yılında öldüğünde, Rusya’nın elinde 250 bin kişilik sürekli bir ordu, buna ilaveten 100 binden fazla Don Kazağı veya yabancı paralı asker ve 24 bin denizci vardı.”¹¹⁶ O sıralar Avrupa’da sayılı devletin elinde böylesine önemli bir askeri güç bulunmaktadır.

Rus modernleşmesine ordunun etkisi oldukça güçlü olmuştur. “Ordu hizmeti aynı zamanda Avrupalılaştırıcı bir rol oynamıştır. Köylüler arasından toplanan sıradan askerleri, yeni silahlarla, yeni yaşama ve savaşma biçimleriyle ilişki içine sokmuştur. Buna ek olarak bazı askerler, örneğin 18. yüzyıl ortasındaki Yedi Yıl Savaşı’nda ve 1813-1815 arasındaki Napolyon Savaşları sırasında yabancı topraklara düzenlenen seferlerle Avrupa hakkında ilk elden deneyim kazanmışlardır. Ayrıca Büyük Petro’nun oluşturduğu donanma ile Rus denizcilerini dünyanın her yerine gönderilmiştir.”¹¹⁷

Modern temellere dayanan ordunun, ortaçağ feodal birliklerinden ve daha sonraki paralı asker ithalatından açıkça pek çok avantajı bulunmaktadır. Disiplin bu avantajların en önemlilerinden biridir. “Standardizasyonun

¹¹¹ Lionel Kochan, Richard Abraham, **The Making of Modern Russia**, New York, St. Martin’s Press, 1983, s. 135

¹¹² Hans Rogger, **Russia in the Age of Modernisation and Revolution 1881-1917**, London, Longman Inc., 1990, s.164

¹¹³ Simon Dixon, **The Modernisation of Russia 1676-1825**, s. 5

¹¹⁴ Hans Rogger, **Russia in the Age of Modernisation and Revolution 1881-1917**, s. 90

¹¹⁵ Crane Brinton, Jhon B. Cristopher, Robert Lee Wolff, **Modern Civilization A History of Last Five Centuries**, s.294

¹¹⁶ Helene Carrere d’Encausse, **Tamamlanmamış Rusya**, s. 110

¹¹⁷ Cynthia Hyla Whittaker, **Russia Engages the World 1453-1825**, s. 121

sağlanması için mümkün olan tüm ilerleme kaydedilmiş, orduda eğitim ve talim yaygınlaştırılmıştır...Ordunun moral ve eğitiminin yükseltilmesi üzerine çalışmalara yoğunlaşmıştır.”¹¹⁸

Bu arada savaşların etkisi Avrupa siyasi dengesini altüst etmekle kalmamış, Petro'nun askeri ihtiraslarını karşılaması için ülkesini içten değiştirme zorunluluğunu da getirmiştir. O zamanlar ele aldığı reformlar, esas olarak, İsveç ve Polonya ile yapılan savaşların açığa çıkardığı insan kaynaklarına ve maliyeye yönelik ihtiyaçlardan kaynaklanmıştır. “‘Para savaşın atardamarıdır’ Petro'nun sözüdür ve zamanının çoğunu savaş için para bulmaya adanmıştır. Büyük Kuzey Savaşının başlangıcında bütçenin yüzde 80'inden fazlası savaşa harcanmış, savaş sona erdikten sonra bu oran ancak yüzde 65'e düşmüştür.”¹¹⁹

Ordunun modernize edilmesi devlet üzerinde kalıcı bir etki oluşturmuştur. “Zorlukla toplanan devlet gelirlerinin üçte ikisi orduya harcanmıştır. Artan askeri gereksinimler yönetim ve ekonomi alanında, üretimi teşvik etmeye ve vergi gelirlerini arttırmaya yönelik, geniş ölçekli düzenlemeleri gerekli kılmıştır.”¹²⁰

Bu askeri gücün geleneksel Rus devlet yapısına maliyeti oldukça yüksek olmuştur. Bu kuvvetlerin bir araya getirilmesi, idame ettirilmeleri, bakımlarının yapılması gibi noktalar ciddi bir mali ve teknik yük getirmiştir. Bu yükün altından otokrasi rejiminde kalkmak hükümdarın ve soyluların sorumluluğuna çerçevesine girmektedir. Sonuç olarak Büyük Petro bütün ülkenin çalışma tarzını yeniden biçimlendirmeyi tercih etmiştir. Yalnızca modernleşen bir devlet böylesine bir askeri gücün yükünü çekebilecektir. Böylece askeri ihtiraslar, içerideki ve milletler arasındaki gücün sürekli gelişmesi ve devletin modernleştirilmesi gibi büyük bir proje arasındaki bağ düşünmüştür.

Aslında problem hiç de yeni değildir. Bu sorun Moskova Krallığı Rus topraklarını genişlettiği sürece her hükümdarın önüne kesin biçimde çıkmıştır. O dönemde, Rusya ne böylesine bir gücü, ne de giderek büyüyen toprak ihtiraslarını karşılayacak askeri imkanlara sahip olmamıştır. “Sürekli savaş durumu sürekli insan ve para tedariki gerektirmiştir. Petro'nun hükümeti belli sayıdaki hanenin kendilerinden talep edilen sayıda asker adayını teslim etmelerine dayanan bir askere alma sistemi geliştirmiştir.”¹²¹

Reformların problemi, her şeyden önce bunların finansman yükünün altından nasıl kalkılacağı olarak ortaya çıkmıştır. Bu finansmanın kaynağı için o dönemdeki tek çözüm vergilendirme olmuştur. Rus halkının refah durumu oldukça düşük seviyelerde seyretmekteyken, bu vergilerle kırsal alandaki bunalım daha da ağırlaşmıştır. Görevleri yeni vergi kaynağı bulmak olan memurluklar icat edilmiştir. Bu dönemde vergi almak için pek çok yeni kalem oluşturmuştur. Bunların arasında “değirmenler, sakallar, elbiselerdeki saçaklar, damgalı kağıt ve tabutlardan alınan vergiler”¹²², vergilendirme kalemlerinin çeşitliliğine örnekler olarak verilebilir. “Volga boyunca ve Urallarda mavi veya siyah gözlülerden bu özelliklerinden dolayı özel bir vergi talep edilmiştir.”¹²³

“Büyük hedeflerin gerçekleştirilmesi için finansal kaynak, uzmanlık ve iyi niyet eksikliği vardı ve bu kaynaklar ancak temel ihtiyaçlar olan güvenlik ve vergi tahsilatının karşılanmasına ayrılmıştı.”¹²⁴

Artık, kaçamak yolların kolayca bulunduğu hane ve işlenen toprak başına vergi alınması yerine kişi başına vergi toplanmaya başlanmıştır. “Yeni vergilendirme sistemi devlet gelirinde önemli bir artışa sebep olmuştur.

¹¹⁸ Paul Dukes, **The Making of Russian Absolutism 1613-1801**, s. 78

¹¹⁹ Ibid, s. 99

¹²⁰ Jill Lisk, **The Struggle for Supremacy in the Baltic 1600-1725**, s.203

¹²¹ Crane Brinton, Jhon B. Cristopher, Robert Lee Wolff, **Modern Civilization A History of Last Five Centuries**, s.296

¹²² Charles E. Ziegler, **The History of Russia**, Connecticut, Greenwood Press, 1999, s. 43

¹²³ Paul Dukes, **The Making of Russian Absolutism 1613-1801**, s. 99

1724'teki tahsilat 1680'dekinin üç katı, 1701'dekinin ise iki katı oranında gerçekleşmiştir.¹²⁵ Vergi sistemindeki değişiklik hem vergi mükelleflerinin hem de potansiyel askerlerin izlenmesini kolaylaştırmıştır. Gelecekle ilgili hesaplar daha net verilerle yapılacaktır. Genel ekonomik konularda da düzenlemelere gidilmesi gereklilik halini almıştır.

“Aktif ticaret dengesinin sağlanması ve korunması için Petro'nun hükümeti; Rus tüccarlar için dış pazarlarda ayrıcalıklar elde etmek, bir Rus filosu geliştirmek, hammadde yerine bitmiş mal ihraç etmek, 1724'te yürürlüğe konan korumacı vergi tarifeleri ile Rus ticaret ve endüstrisini teşvik etmek gibi pek çok önlemi uygulamayı hayata geçirmiştir.”¹²⁶

Ordunun büyük boyutlardaki ihtiyaçları endüstrinin bu ihtiyaçları karşılamak için gelişmesini tetiklemiştir. “Savaş Rus ekonomisini canlandırmıştı...1716'ya gelindiğinde Rusya kendi ordu ve donanmasına ihtiyaç olan tüm demiri yerli endüstri ile tedarik ederken, İngiltere'ye ihracata başlamıştı. 50 yıl Rusya, sonra Avrupa'nın en büyük demir üreticisi haline gelmişti.”¹²⁷

Rus endüstrisi modernleşmenin başlangıç dönemi ile birlikte yeni belirmeye başlamıştır. “Gerekli teçhizatın sağlanması için endüstri üniformadan yiyecek erzaka, süngüden topa, her şeyi üretecek şekilde gelişmek zorundaydı.”¹²⁸ Yine de bu gelişme bir başlangıç oluşturmaktadır ve kat edilecek uzun bir mesafe söz konusudur. “1725'te Petro'nun ölümünde Rusya'nın 200'den fazla manifaktür tesisi ve fabrikası vardı. Silah endüstrisi, çağdaş Avrupa ülkelerinin aksine, Rus ordusunu donatacak bir durumda değildi.”¹²⁹ Bu tarihlerde ordunun etkinliği, geçirdiği reformlar ve kalabalık asker sayısına dayanmaktadır ve bu durum Rusya'nın Avrupa savaşlarında etkisini hissettirmesinde en önemli etkidir.

“Ordunun tekrar organize edilmesinden sadece toplum değil devlet yönetimi de çok fazla etkilenmiştir.”¹³⁰ Merkezi bürokrasinin rasyonalizasyonu süreci Petro ile devam etmiş, bununla birlikte yabancı uygulamaları esas alan özellikle İsveç kurumlarını örnek alan yeni bürokratik yönetim merkezleri kurmuştur. 1711'de Senato, 1717'de Savaş Heyeti kurulmuştur. “En önemli üç kurul ‘Savaş’, ‘Amirallik’ ve ‘Dışişleri’ydi ve hepsi 1718'de oluşturuldu...bu kurullar önceki uygulamalardan ileriydiler çünkü görevleri daha açık tanımlara dayanıyordu, tüm imparatorluğu kapsamaktaydılar ve disiplinli düzenli personele sahiptiler.”¹³¹

“Çağın gerektirdiği yeteneklere sahip memur sınıfı Petro'nun politikalarını yürütmek için bir zorunluluktu. Bundan dolayı Büyük Petro, Rus soylularına yönelik eğitim ve öğretim kurumları oluşturmak için büyük bir çaba harcamıştır.”¹³²

“1701'de Matematik ve Denizcilik okulunu kurmuştur. Bu gelişme Rusya'da resmi seküler eğitimin başlangıcına işaret eder.”¹³³ Büyük Petro döneminde hızla yayılan eğitim kurumları arasında Moskova'da 1707'de açılan Tıp Okulu, Moskova'da 1712'de kurulan Mühendislik Okulu, St. Petersburg'da 1715'te kurulan

¹²⁴ Ibid, s. 84

¹²⁵ Ibid, s. 100

¹²⁶ Paul Dukes, **The Making of Russian Absolutism 1613-1801**, s. 99

¹²⁷ Jill Lisk, **The Struggle for Supremacy in the Baltic 1600-1725**, s.207

¹²⁸ Paul Dukes, age, s. 78

¹²⁹ **Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl 1491-1992**, s. 128

¹³⁰ Paul Dukes, age, s. 79

¹³¹ Ibid, s. 83

¹³² Jill Lisk, **The Struggle for Supremacy in the Baltic 1600-1725**, s.205

¹³³ Paul Dukes, **The Making of Russian Absolutism 1613-1801**, s. 101

Deniz Akademisi, Olonets’de 1716’da açılan Madencilik Okulu, 1718’de kurulan Bilimler Akademisi sayılabilir.
134

Tüm bu değişim ve gelişmelere karşın merkezi yönetim hala karışık ve bir ölçüde etkisiz kalmıştır. Bunu önemli bir nedeni bürokratik performans ne kadar yüksek olursa olsun sosyal yapının temelinde var olan yapılanmanın üstesinden gelememesidir: “Vergi mükellefi nüfusun yüzde 95’inden fazlasını köylüler oluşturmaktadır. Bu nüfusun neredeyse yarısı soylu toprak sahiplerine aittir. Köylü nüfusunun mülkiyetinin dörtte biri bir diğer feodal kurum olan Kilisede, beşte biri ise Devlette bulunmaktadır.”¹³⁵

Büyük Petro’nun modernleşme çabasının insan maliyeti oldukça yüksek olmuştur. “17. yüzyılın sonunda Rusya, ‘karışıklık dönemi’nin insan kayıplarını karşılamıştı ve yaklaşık 16 milyon nüfusu vardı; 1724’e gelindiğinde bu nüfusun üç milyonunu kaybetmişti.”¹³⁶ Bu korkunç rakam Rusya’ya değişimi dayatmak maksadıyla Petro tarafından uygulanan şiddeti yansıtır.

“Sürekli savaş uygun insan gücüne büyük bir talep ortaya çıkarmıştır. 1699 ve 1714 arasında 330 000’den fazla kişi seferber edilmiştir. Şehir ve kanal inşaatları da insanları evlerinden uzaklaştırmıştır; 1704 ve 1707 yılları arasında her yıl 30 000 işçi Azak ve diğer kalelerin inşası için toplanmıştır. St. Petersburg’a sürmekte olan inşaatlar için sadece 1712’den 1715’e kadar her yıl 20 000 işçi getirilmiştir.”¹³⁷

Serfleştirilen köylüler devlet modernleşme programını uygulamadan önce toprak sahibine karşı çeşitli görevleri yerine getirmekle yükümlüydüler. En temel sorumluluk belli bir miktar kirayı emek karşılığında veya nakit olarak toprak sahibine ödemektir. Ancak Büyük Petro hükümdarlığı ile başlayan dönemden sonra, serfler arasında asıl endişeye neden olan durumu, devletin para ve hizmet talepleri oluşturmuştur.

“Petro yönetimi, tüm erkek nüfusa yönelik bir vergi getirmiş ve bireylerin hane içerisinde gizlemelerinin gerekçesini ortadan kaldırmıştır. Bu gelişme, çok önemli ve amaçlanmamış bir sosyal sonuç üretmiş olan yeni bir sayımı gerekli kılmıştır. Yeni vergi sistemi için sayıma katılanlar serf olarak sınıflandırılmış, özgürlük ve serflik arasında kalmış büyük sayıdaki nüfus özgürlüklerinin kaybetmişlerdir.”¹³⁸

Büyük Petro döneminde Rus toprakları hala merkezin etrafında birleşmiş, sarsılmaz bir bütünlük oluşturmamıştır. Ancak yine de Rus imparatorluğu bu dönem sonunda Avrupa’nın tartışmasız olarak bir parçası haline gelmiştir. “Büyük Petro’nun dış politikası sosyal ve finansal açıdan büyük maliyetlerle yürütülse de kesinlikle bir başarı olarak tanımlanabilir. Batı’ya bakan pencere açılmakla kalmamış, Rus İmparatorluğu önde gelen Avrupa güçleri arasında yerini almıştır.”¹³⁹

Rusya’nın büyük güçler arasına girişi büyük ölçüde Büyük Petro’nun modernleştirme programı ile gerçekleşmiştir. Bu dönemde bir kültür devrimi yaşanmıştır. “Toplumsal hayatın sadece ekonomik ve askeri alanları değil kamu yaşamının ve kişisel eylemin pek çok dalı genellikle yeniliğe uyumla sonuçlanan ciddi baskılara maruz kalmıştır.”¹⁴⁰ Bunun temel nedeni büyük güç olmak yalnızca devasa sınırlara hükmetmek ve

¹³⁴ Ibid, ss. 102-104

¹³⁵ Ibid, s. 85

¹³⁶ Helene Carrere d’Encausse, **Tamamlanmamış Rusya**, s.123

¹³⁷ Paul Dukes, age, s.85

¹³⁸ Crane Brinton, Jhon B. Cristopher, Robert Lee Wolff, **Modern Civilization A History of Last Five Centuries**, s.297

¹³⁹ Paul Dukes, **The Making of Russian Absolutism 1613-1801**, s. 77

¹⁴⁰ Ibid

güçlü bir orduya sahip olmakla elde edilen bir konum olmamasıdır. Kaldı ki modern dönemde hem güçlü bir ordu hem de güvenli sınırlar ancak çağdaş bir yönetimle ayakta tutulabilecektir.

Büyük Petro'nun hükümdarlığı döneminde soyluların konumu açıkça tanımlanmıştır. Bu konudaki temel gelişme 1722'de ortaya çıkan 'rütbeler tablosu' olmuştur. Bu tablo devlet hizmetine ilişkin resmi bir sınıflandırma oluşturmaktadır. İmparatorluk bürokrasisini oluşturan askeri ve sivil hizmetler 14 dereceye ayrılmıştır. Söz konusu yapılandırma Rus otokrasisinin anahtar ögesi haline gelmiştir. Sınıflar açıkça tanımlanmıştır. Soyluların devlete hizmet etmelerinin gerekliliği düşüncesinden hareketle ortaya çıkmış ve 1917'ye kadar yürürlükte kalmıştır.

Devlet hizmeti resmen tanınıp, devlet hizmetindekilerin ilerleyecekleri yol açıkça belirlenmiştir. Bununla birlikte devlete zorunlu hizmet elini vermeyenlerden devlet elini tamamen çekmiştir.

“Bürokrasideki ve silahlı kuvvetlerdeki kadroları doldurmak için Petro, tüm toprak sahiplerini kesin bir biçimde devlete hizmetle borçlandırılmıştır. En sonunda devlet hizmetine kayıt olmayanlar için 'sivil ölüm' ilan edilmiştir. Bu durumda kişi kanun koruyuculuğundan çıkmaktadır ve herhangi biri bu konumdaki kişiye sonuçlarından korkmadan saldırabilecek veya bu kişiyi öldürebilecektir.”¹⁴¹

Büyük Petro, 'rütbeler listesi'ni yayınlamasıyla birlikte devlet hizmetini, soylular için sosyal başarı ve resmi ödüllere ulaşmanın tek yolu olarak belirlemiştir. Böylece hem devlet hizmeti için gerekli kadrolar dolacak hem de modernleşme ajanı olacak bir toplumsal katman ortaya çıkacaktır. “Büyük Petro, 'Rus Avrupalılar' ulusunu oluşturma sürecini başlatmaya çalışmıştır. Bu süreç, ilk olarak hizmet soyluları arasından seçilecek Avrupalılaştırmış elit sınıfın oluşturulması, ardından tüm nüfusun bu gelişme içine çekilmesi beklentisi ile gerçekleşebilirdi.”¹⁴²

Büyük Petro, taşınan kanın soyluluğu iddialarına ve bundan dolayı hak iddialarına tamamen görmezden gelinemeyeceğinin farkında olmuştur. Aksi halde kendi konumu tehlikeye atılmış olacaktır. “Yeni soylu hizmet sınıfının yanında eski aristokrasinin varlığını kabul ederken, eskinin de yeninin yanında var olmasının ve toplumdaki konumlarını ve ayrıcalıklarını devam ettirmelerinin koşulu olarak hizmet zorunluluğunu getirmiştir.”¹⁴³

Miras konusunda geleneksel Rus uygulaması mirasın tüm çocuklar arasında bölünmesi şeklindedir. Bu bölünme toprakların boyutlarına doğrudan yansımıştır ve hem serfler, hem toprak sahipleri hem de devlet boyutlardaki bu sürekli küçülmeden zarar görmüştür. Petro ile birlikte taşınmaz mallardan oluşan mirasın tek çocuğa bırakılması geri kalanların ise devlet hizmetine girmelerinin ya da ticaretle uğraşmalarının özendirilmesi yasallaştırılmıştır.

2. Modernleşmenin Dış Politikaya Etkisi

¹⁴¹ Crane Brinton, Jhon B. Cristopher, Robert Lee Wolff, **Modern Civilization A History of Last Five Centuries**, s.296

¹⁴² Cynthia Hyla Whittaker, **Russia Engages the World 1453-1825**, s. 119

¹⁴³ Paul Dukes, **The Making of Russian Absolutism 1613-1801**, s. 89

“Geçerli bir genelleştirmeye göre Rus dış politikasında, hem süreklilik hem de değişim öğeleri sürekli iş başında olmuştur.”¹⁴⁴ Bu durum modernleşmenin kabul görmesini açıklayıcı bir nitelik taşır. Değişime yatkın bir yapı modernleşme sürecini daha rahat bir biçimde yaşayacaktır.

“İki yüzyıl boyunca Rusya, Avrupa’nın en fazla nüfusu barındıran devleti olmuştur.

Sınırların genişlemesi ile hızlı nüfus artışının bir arada gerçekleşmesi Rus İmparatorluğunun nüfusunu 1700 yılında 17.5 milyondan (Fransa’dan sonra Avrupa devletleri arasında ikinci en kalabalık nüfus) 1800 yılında 37 milyona (Fransa nüfusunun üçte bir daha fazlası) yükselmesini sağlamıştır. 1914’e gelindiğinde Rusya, 171 milyonluk nüfusuyla Avrupa’nın ikinci en geniş nüfuslu devleti olan Almanya’dan iki buçuk kat daha kalabalıktır.”¹⁴⁵

Bu demografik gelişmelere aynı anda jeopolitik gelişmeler de eklenecektir. Bu durum Rus dış politikasını karmaşıklatacaktır. “Rus dış politikası bir ölçüde açıkça belirlenmiş jeopolitik gerçeklerin ifadesidir. Genişleyen devlet sonunda çok geniş ve genellikle tehlikeli altındaki sınırları içermiştir. Dört yüzyıllık bir genişleme sonucunda Rus imparatorluğu dünya yüzeyindeki karaların altıda birini kaplamıştır.”¹⁴⁶

Büyük Petro’nun ölümü ile Rus dış politikasının sonraki önemli dönemini oluşturan II. Katerina hükümdarlığı arasındaki 37 yıl içinde üçü kadın üçü erkek olmak üzere altı hükümdar Rus İmparatorluğu’nun başına geçmiştir. Bu altı hükümdar döneminde Rusya üç savaş yapmıştır. Osmanlı İmparatorluğu ve İsveç yenilgiye uğratılmış, 1757 ve 1762 yılları arasında Yedi Yıl Savaşı’na dahil olunmuştur.

Büyük Petro’nun ölümünden sonra ard arda tahta geçen hükümdarlar dönemindeki istikrarsızlık sırasında dış politika alanında ciddi bir değişim yaşanmamıştır. Bu süreçte, Rusya’nın Avrupa gücü olma konumunda bir zayıflama görülmemiştir. Büyük Petro’nun ölümünü izleyen yıllarda, onun dış politikasından hiçbir büyük kopuş yaşanmamıştır. Tam tersine, 18. yüzyıldaki tüm savaşlarda ve diplomatik karşılaşmalarda, Osmanlı İmparatorluğunun zayıflamasında, Yedi Yıl Savaşında, Polonya’nın paylaşılmasında Rusya, Avrupa sistemine git gide ağırlığını koymaya başlamıştır. “Büyük Petro’nun asıl mirasının devlet ve ulusu, devlet çıkarlarını ve ulusal ihtiyaçları tamamıyla teşhis etmesi olarak ortaya konulması doğru olacaktır.”¹⁴⁷

Rusya gibi sınırlandırılmamış bir yetkiye sahip otokrat tarafından idare edilen bir devlette, büyük oranda kişisel ön plana çıkacaktır ve geleneksel olarak güçlü bir hükümdar güçlü bir yönetimin en temel gereksinimi haline gelecektir. Bu noktada, Büyük Petro’yu izleyen istikrarsızlık döneminde Rusya’nın gücünde bir düşüş beklemek yersiz olmayacaktır. Ancak modernleşmenin özellikle etkili olduğu dış politika alanında ciddi bir istikrar yakalandığı görülmektedir. “Yerel kurumları Batıda gelişen performans standartlarına uyarılma süreci 18. yüzyılın başından itibaren Rus ulusal politikası haline gelmiş, bunun sonucunda Rusya bir Avrupa devleti olarak uluslararası ilişkilerin başlıca katılımcılarından birisi olmuştur.”¹⁴⁸

Bu gelişmenin altında Rusya’nın 18. yüzyılda geçirdiği dönüşüm yatmaktadır. Yaşanan dönüşüm bir mücadele sorunu ile yakından ilgili olmuştur. Büyük Petro’nun hükümdarlığına kadar ve onun zamanında Rusya’nın dahil olduğu savaşların bir varoluş mücadelesi olarak görülmesi yanlış olmayacaktır. Bu türden bir mücadele sırasında nüfus enerjisini büyük bir çabaya yoğunlaştırmış ve bu durum toplumun sosyal dönüşümünü belirlemiştir.

¹⁴⁴ Robert H. Donaldson, Joseph L. Noguee, **The Foreign Policy of Russia Changing Systems, Enduring Interests**, s.3

¹⁴⁵ Ibid, s.18

¹⁴⁶ Ibid, s.17

¹⁴⁷ Roger Barlett, M. Janet Hartley(ed), **Russia in The Age of The Enlightenment**, s. 41

Ancak Büyük Petro döneminde kazanılan zaferler ulusal yok olma tehdidini Rusya üzerinden kaldırmıştır. 18. yüzyılda Rusya'nın girdiği savaşlar güç elde etmek yolunda yapılmış, çatışmalar genellikle Rus toprakları dışında gerçekleşmiş ve öncekiler gibi çaresiz bir ölüm kalım mücadelesi özelliğine sahip olmamıştır.

Büyük Petro ile başlayan ve ölümünden sonra devam eden bir diğer gelişme yabancı etkileşimine açılma olmuştur. Yabancı etkileşime açılma pek çok yolla gerçekleşmiştir. Eğitim için ülke dışına gönderilen gençler, öğretmen olarak ülkeye davet edilen yabancılar, Rus birliklerinin Avrupa'nın derinliklerine ilerlemesine olanak sağlayan Avrupa savaşlarına dahil olunması, Batı saraylarıyla artan düzenli diplomatik ilişkiler ve serbestleşen yolculuklar, ticarete yaşanan genişleme, yabancı modanın düşüncede ve sosyal yaşamda benzeri görülmemiş akını Batı ile etkileşimin giderek artmasını sağlamıştır. “Ülke içinde üst sınıfı oluşturan soyluların kültürel olarak Batılılaşması tamamlanma aşamasına gelmiştir.”¹⁴⁹

Bu gelişmeler yanında, bu yüzyılda Rusya'nın hükümdarlarının bazıları yabancı ülke doğumludur, diğer bazıları ise kendilerini, sarayı ve hükümeti yabancılarla çevrelemişlerdir. Yabancı etkileşimine açılma, önceki dönemlerden daha yoğunluklu yaşanmıştır. “18. yüzyıla gelindiğinde yabancılarla, onların yaşam biçimiyle, düşünce yapıları ve inançlarıyla iletişim Rusya için yeni bir şey değildi. Yeni olan iletişim ve etkileşim sırasında Rus tarafının Batılı olanı benimseme konusundaki teslimiyeti.”¹⁵⁰

Büyük Petro'dan sonraki dönemde Rus Sarayı; yabancı yöneticiler, komutanlar ve Rus bilim kurumlarına çağırılan Alman bilginlerle reformları sürmüştür. Alman etkisinin yaşandığı dönemde Rusya, Avusturya ile ittifak halinde olmuştur. 17. yüzyıl boyunca Rusya yeni tip devlet adamları görmektedir. Bunlar, Baltık yada Almanya'dan gelen aristokrat Almanlar olup, Rus ordu sistemini, devlet örgütünü ıslah eden kişilerdir ve bunlarla birlikte yapısal bir değişiklik görülmektedir. Yani, klasik Moskova aristokrasisinin yerine, artık Rus devlet hayatında Ruslaşan veya hizmet sunan devlet adamları büyük işler görmekte, mühendislik ve ekonomi bilgileriyle, askerlik ve diplomasi bilgileriyle yeni bir Rus bürokrasisi ortaya çıkmaktadır.

Yabancıların bu dönemdeki konumu Rus hayatının periferisinden merkezine doğru kaymıştır. Artık yabancılar, 17. Yüzyılda olduğu gibi az sayıda Batılı uzman ve tüccarın Moskova'daki ‘Alman mahallesi’nde yerleşmesi biçimde yaşam sürdürmemektedirler. 18. yüzyıla gelindiğinde yabancılar sarayda, orduda ve sivil yönetimde en önemli konumları işgal etmişler, Rusya'nın gündelik yaşantısına girmişler ve Rus elitlerinin yaşantısını derinden etkilemeye başlamışlardır.

Bununla birlikte Rusya'ya hükümdara hizmet etmek dışında farklı bağ ile bağlanmamışlardır. Bu da onları mutlakiyetin amansız hizmetkarları haline getirmiştir. Ayrıca bu grup geleneksel üst sınıflara hem sosyal hem de ulusal açıdan tamamen yabancı olmuştur. Büyük Petro'dan sonra yabancıların devlet hizmetine girişleri ve yerli Rusları önemli mevkilerden etmeleri acı bir hatıra olarak saklanmıştır. Popüler olmayan politikaların tümü yabancı veya yabancıların etkisinde olarak etiketlenmiştir.

Bu noktada Rusya'nın Batı'ya doğru yayılması Rusya'nın modernleşmesinde önemli rol oynamıştır. Batı etkisine kaynaklık edecek önemli sayıdaki bir nüfus Rus toprakları içerisine alınarak yabancı etkisi bir ölçüde ulusallaştırılmıştır. Artık tamamen yabancı değil, bir ölçüde yerli bir etki haline getirilmiştir. Bu durum Batık'taki Alman elitlerin Rus yönetim sistemine eklenmesi ile güç kazanmıştır. “Savaşa ve Rusya'nın

¹⁴⁸ Cyril E. Black (ed), **Modernization of Japan and Russia**, s.129

¹⁴⁹ Lionel Kochan, Richard Abraham, **The Making of Modern Russia**, s. 127

¹⁵⁰ Hans Rogger, **National Consciousness in Eighteenth-Century Russia**, s. 6

modernizasyonuna katkı sağlamak için Estonya ve Livonya'daki Alman elitinin ekonomik, idari, askeri ve entelektüel yeteneklerinden yararlanmak düşüncesi hakimdir.”¹⁵¹

“Bazı Baltık Almanları Rusya içlerine özellikle St. Petersburg’a göç etmişler ve Rus modernleşmesine önemli katkılarda bulunmuşlardır.”¹⁵²

Pek çokları için St. Petersburg yabancı despotizmin vücut bulmuş hali iken, otokrasinin sembolü olarak Rusların zihninde kalması sadece Petro'nun hükümdarlığı dönemine bağlanmamaktadır. Ölümünden sonraki dönemde de Rus hükümetinde, yabancılar önemli ve güçlü mevkilerdeki görevlerine devam etmişlerdir. “St. Petersburg Rus halkına, halkın çıkar ve geleneklerine uzak olması nedeniyle yabancıydı. Rus olmayanlar güçlü ve kararlı bir hükümdarın hizmetkarları olmaktan çıkıp Rus politikasının yönlendirir hale geldiklerinde bu yabancılaşma en üst seviyeye çıkmıştı.”¹⁵³

“1730’larda St. Petersburg’daki Alman etkisi en üst seviyesine çıkmıştı. Bu dönemde Rus dış politikası Fransa’ya karşı Avusturya Habsburgları ile kurulmuş ittifaklar sistemine girmeye dayanmaktaydı.”¹⁵⁴ Bu ittifak Fransa’nın desteklediği İsveç, Polonya ve Osmanlı İmparatorluğuna karşı mücadelede oldukça işlevsel olmuştur ve gelecekteki Rus genişlemesine bir destek görevi görmüştür.

“Yabancıların saraydaki varlığı, Rusya’nın çıkarlarını en iyi şekilde korudukları durumlarda bile, hükümetin ve uyguladığı politikaların ulusal protestoya hedef haline getirmekteydi.”¹⁵⁵

Geçen zaman Büyük Petro hükümdarlığının acı anılarını hafifletmiş ve İmparatoriçe Anna ve III. Petro’nun hükümdarlıklarındaki yabancı egemenliğinin daha taze anıları asıl huzursuzluk kaynağı haline gelmiştir. Bu dönemde “yabancı etkisine karşı harekette başlangıç noktasını ve ilham kaynağını oluşturacak ulusal kahraman figürüne ihtiyaç doğurdu. Büyük Petro, bu ihtiyacı tam olarak karşılayan figür haline geldi.”¹⁵⁶

Saraydaki yabancı hakimiyeti döneminin en önemli sonuçlarından biri Büyük Petro’ya karşı tutumdaki değişim olmuştur. “Bu tarihten sonra, yabancılara ve onların Rusya’daki rollerine karşı gelişen muhalefet artık Petro’nun başlattığı modernizasyon ve reform hareketinin ortadan kaldırılmasıyla aynı anlama gelmemekteydi.”¹⁵⁷ Bunun yerine yabancı karşıtı hareket Petro için ve onun ideallerini korumak adına gelişecektir.

Böylece hükümdarlığı sırasında pek çok Rus tarafından yabancı giysiler içindeki bir günahkar olarak görülen Büyük Petro, ölümünden sadece on beş yıl sonra, Rusya’nın yüceliğinin ve gücünün kurucusu konumuna yükselmiştir.

III. Petro döneminde Rus dış politikası Prusya etkisine girmiştir. Bu dönemde kamuoyundaki inanışa göre yabancılar tarafından yönetilip istismar edildiği için, Rusya’nın gücü ve itibarı azalmıştır.

Yabancı etkisi, Büyük Petro’nun akrabalık yoluyla Alman prensliklerinde nüfuz etme politikası tartışılmaya başlanmıştır. Eleştirmenler arasında yaygın yabancı karşıtı görüşe göre diğer Avrupa hanedanlarıyla kurulacak kan bağı işe yaramaz hale gelmiştir. Buna göre hiçbir Rus hükümdar kan bağıyla akraba edindiği güçlü bir Avrupalı hükümdardan yardım beklememelidir çünkü Rusya dışında hiçbir Avrupa tahtı Ortodoks bir hanedana

¹⁵¹ Andreas Kappeler, **The Russian Empire: A Multiethnic History**, Harlow, Pearson Education Limited, 2001, s.74

¹⁵² Ibid, s.74

¹⁵³ Hans Rogger, **National Consciousness in Eighteenth-Century Russia**, s. 20

¹⁵⁴ Lionel Kochan, Richard Abraham, **The Making of Modern Russia**, s. 135

¹⁵⁵ Hans Rogger, age., s. 20

¹⁵⁶ Hans Rogger, **National Consciousness in Eighteenth-Century Russia**, s. 36

¹⁵⁷ Ibid, s. 32

ait değildir. Yine bu görüşe göre Büyük Petro'nun dış politikasında önemli yer tutan evlilikler yoluyla nüfuz kazanma politikası önemsiz aktörlere yöneliktir ve bu durumda gerçekleşen uluslararası bağlantılar Rusya'ya ciddi fırsatlar sunmaktan çok yük oluşturacaktır. Bu nedenle halk arasında, hükümdarın eşi olarak soylu olmayan bir Rus, bir Alman prensesine tercih edilir olmuştur. Bu dönemde yabancılara yönelik tepkinin Alman karşıtı olduğu görülmektedir. Yabancı etkisinin üçüncü büyük dalgasının¹⁵⁸ etkileri görüldüğü gibi ulusal hissin daha çok politika alanında ortaya çıkması sonucunu doğurmuştur.

İmparatoriçeler Elizateva ve I. Katerina'nın hükümdarlıkları döneminde orta sınıf toprak sahibi aristokratların 1762'den sonra kazandıkları ayrıcalıklı konum, ulusal hissin, politika alanından sosyal yaşama ve kültürel alana kaymasına neden olmuştur. Değişim yabancı etkinin değişen doğasından da kaynaklanmıştır. Yabancı etkinin ilk dönemini temsil eden Alman naip, bakanlar, subaylar ve bürokratlar yerlerini Fransız modasına, Fransız kitaplarına ve Fransızca'ya bırakmıştır. Fransız etkisi Alman etkisinden çok daha derinlere nüfuz etmiştir. Bu nüfuz etkisine giren Ruslar için Fransız olmak Avrupalı olmak anlamına gelmektedir.

Yabancılar Rus hizmetinde önemlerini korumaya devam etmişler, ancak orta sınıf aristokratlar özgürlüklerini kazandıktan sonra yabancıların varlıkları daha az oranda olumsuz duygu uyandırır hale gelmiştir.

Devletin zorunlu hizmet taleplerinden özgürleşmiş toprak sahibi sınıfın Batılı kültürün dış görünüşlerini kucaklamaya yatkınlığı, bu sınıfın serflerle arasında bulunan uçurumun daha fazla genişlemesine neden olmuştur. Bu yeni yaşam tarzı ancak serflerin sömürülmesiyle finanse edilebilmiştir. Sonuçta ortaya çıkan, toprak sahibi olmayan kesimde Batılı yaşam biçiminin eleştirisinin, mevcut sistemin eleştirisine yaklaşması olacaktır.

Rusya'nın Avrupa'nın geri kalanıyla eşitliğini ortaya koyma çabası, yabancıların ve kültürlerinin koyduğu standartların kabulünü göstermektedir. Rus eşitliğini gösterme çabası aslında yabancı modelin üstünlüğünün tanınması anlamına gelmiştir. Başlangıcından beri, Rusya'nın Avrupa ile iletişimi Avrupa'nın sağladığı terimler ile yürütülmüştür.

Ulusal özün ne olduğunu belirleme çabalarının ortaya çıkmasına neden olan, bu öze meydan okuyan şey, devlet hizmetindeki bir grup yabancı bürokrat değil, yabancı yaşam tarzı olmuştur. "Yabancı etkinin artarak ulusal özü bozması olası hale geldiğinde, bu özün ne olduğunu tanımlama çabaları hız kazandı."¹⁵⁹

Rusya'ya kazandırdığı güç ve zaferler yanında Büyük Petro, oldukça riskli olan yabancılardan örnek alma yolunu da açmıştır. Oluşturduğu örnek unutulduğunda, hizmet ruhu ve devlete kendini adama ortadan kaybolduğunda bu risk Rusya'yı tehdit eder hale gelmiştir.

"Bir yüzyıl boyunca devamlı Batılılaşma hareketi Rusya'da rasyonel olarak yönetilen hükümet kurumları hiyerarşisini, kapsamlı toplumsal düzenlemeleri ve İtalyan operasından, Adam Smith'in politik ekonomisine kadar uzanan"¹⁶⁰ geniş bir yelpazede kültürel etkiyi ortaya çıkarmıştır. Büyük Petro döneminde genç öğrenciler yabancı hocalarından devlet hizmetine girmekte kendilerine yararlı olacak matematik, hukuk veya ekonomi bilgisini alırken, bir kuşak sonraki gençler Avrupalı emsalleri gibi görünmek için çaba harcamayı, temel pratik bilgiye tercih eder olmuşlardır.

¹⁵⁸ Rusya'nın etkilendiği ilk büyük yabancı etki dalgası Bizans kaynaklı olmuştur. İkinci büyük etki dalgası İtalya'dan gelmiştir. Bu akımdan din kurumu etkilenmiş, gelişen olaylar Floransa konsilinin toplanmasına kadar varmıştır. Üçüncü dalgayı Alman, dördüncü dalgayı ise Fransız etkisi oluşturmuştur.

¹⁵⁹ Hans Rogger, **National Consciousness in Eighteenth-Century Russia**, s. 43

¹⁶⁰ Simon Dixon, **The Modernisation of Russia 1676-1825**, s. 23

Aynı zamanda onur, görev duygusu ya da topluma hizmet duyguları ya unutulmuş ya da bu kavramlara yukarıdan bakılmaya başlanmıştır. Gençler yerlisi oldukları ortamdan ayrılarak ve hizmeti ihmal ederek, bir bakıma yabancı haline gelmişlerdir. Özellikle eğitilmiş ve yurt dışına gönderilmiş gençle arasında yaygınlaşan “Francomania”nın zirvesi yaklaşık olarak 1755-1775 yılları arasında yaşanmıştır.”¹⁶¹

Geleneksel çıkar grupları için St. Petersburg, yabancı olmaktan öte kendilerini saraya, orduya ve devlet hizmetlerine sıkı sıkıya bağlayan ve atadan kalma topraklardan ve yaşam biçiminden koparan mutlakiyetin merkezi olmuştur. St. Petersburg’dan kurtulmak, Büyük Petro’nun hükümdarlığını sembolize eden ağır hizmet zorunluluğundan da kurtulmak anlamına gelmiştir.

“Moskova’ya karşı bulunan duygusal bağ, ekonomik gerçekler ve her yabancı hizmetli ve danışmanın ülke üzerinde bir yük ve hükümetin yönetilenler üzerindeki bağlarını güçlendiremeye yardımcı bir öge olduğunun anlaşılması ile desteklenmişti.”¹⁶² Buna karşılık ilerleme yanlılarına Moskova’nın temposu yavaş ve irrasyoneldir.

St. Petersburg’un yeni konumu, Rusya’nın uluslararası alandaki yeni statüsüyle paralellikler taşımaktadır.

“18. yüzyılın başında Rusya Avrupa’ya eklemlendiği sırada, kıta reformasyon sürecini yaşamaktaydı. Batı’da Fransa gücünün doruğunda bulunmaktaydı ancak İngiltere’nin güçlenmesiyle tehdit altına girmekteydi. Hollanda, İspanya ve Portekiz gerilemenin çeşitli evrelerini yaşamaktaydı. Aynı süreç Doğu Avrupa’da da işlemekteydi. İsveç, Polonya ve Osmanlı İmparatorluğu bir zamanlar sahip oldukları güçten uzak bulunmaktaydılar. Yine de 18. yüzyılın sonuna kadar uluslararası ilişkilerin önemli oyuncularını kaldılar. Ancak en büyük değişim Doğu Avrupa’da Avusturya, Prusya ve Rusya’nın oluşturduğu diğer üç gücün yükselişi ile yaşanmıştı.”¹⁶³

Yedi Yıl Savaşından sonra Rusya’nın kazandığı önem, üç doğu gücünün bir nesil boyunca Avrupa siyasetinin liderliğini elde etmesi sürecinin bir parçasını oluşturmuştur. “Rusya’nın büyük güç olarak ortaya çıkışı bu değişimlerin bir parçası olmuştur. İngiltere’nin kıtada azalan rolü, Fransa’nın düşüşü ve Prusya’nın yükselişi Doğu Avrupa’nın sorunlarının kıta politikasının ana ögesini oluşturacağını temin ediyordu.”¹⁶⁴ Doğulu güçler arasındaki bu ilişki Rusya’nın önem kazanmasına şüphesiz yardımcı olmuştur, ancak Rusya’nın genişleyen politik rolü temel olarak askeri performansının sonucu olarak kabul edilmektedir.

“Avrupalı güçler tarafından Rusya’ya gösterilen ilgi, tarafsızlığını veya ittifakını sağlama çabaları bu genç imparatorluğun Avrupa devletler ailesine kabulünün tamamlandığını gösteren yeterince güçlü bir kanıttır.”¹⁶⁵

Avrupa’daki büyük devletler Rusya’nın gücünün artışına farklı tepkiler geliştirmişlerdir. Her devletin tepkisi çıkarları tarafından belirlenmiştir. Ancak genel hatlar belirgindir. Rusya’nın Yedi Yıl Savaşındaki askeri performansı ve ortaya çıkardığı büyük potansiyel kendisine diğer Avrupa başkentlerinde yeni bir saygınlık kazandırmıştır. “Yedi Yıl Savaşı sırasında Rus ordusu Avrupa’daki en büyük ordu durumundadır.”¹⁶⁶

“Yedi Yıl Savaşı’nın doğrudan etkisi, Merkezi ve Doğu Avrupa’daki devletlerin konumlarında büyük değişimlere yol açması, özellikle Polonya’nın paylaşılmasına giden süreci başlatması olmuştur.”¹⁶⁷

¹⁶¹ Hans Rogger, **National Consciousness in Eighteenth-Century Russia**, s. 50

¹⁶² Ibid, s. 13

¹⁶³ Paul Dukes, **The Making of Russian Absolutism 1613-1801**, s. 112

¹⁶⁴ Roger Barlett, M. Janet Hartley(ed), **Russia in The Age of The Enlightenment**, s. 13

¹⁶⁵ Ibid, s. 130

¹⁶⁶ Ibid, s. 129

¹⁶⁷ Ibid, s. 137

Rusya'nın Avrupa'daki gücü ve statüsü 1756'dan sonra Yedi Yıl Savaşına dahil olması ile gelişmiştir. Yedi Yıl Savaşı'nı izleyen iki gelişme; bu çatışma sonrasında yaşanan politik dönüşüm ve Rus ordusunun üstün performansının tüm Avrupa'ya sergilenmesi olmuştur.

Yedi Yıl Savaşı bir yüzyıl süren ve bu süre içinde uluslararası ilişkilere hakim olan Fransız gücünün yarattığı korkuya son vermiş ve Fransız hegemonyası tehdidi ile savaşmak için kurulan koalisyonlara gerek kalmamıştır. “Yedi Yıl Savaşında Fransa kolonilerinde yenilmiş ve Avrupa'daki politik gücü oldukça zayıflamıştı. Fransa'nın itibarı Ekim 1757'de Büyük Frederik tarafından Rossbach'da yıkıcı bir yenilgiye uğradığında tahrir olmuştu.”¹⁶⁸ 17 yüzyılın sonundan itibaren İngiltere bu muhalefeti organize etmiştir. Bundan sonra Anglo-Fransız rekabeti Alman birliğinin kurulmasına kadar Avrupa diplomasisinin temel konusu haline gelmiştir.

“Yedi Yıl Savaşına katılan tüm devletler ciddi bir finansal baskı altına girmişler ve mevcut insan kaynaklarını hakim sınıfları da kapsayacak biçimde kullanışlı hale getirmenin en iyi yolunu bulmaya çalışmışlardır.”¹⁶⁹

1756 yılında Yedi Yıl Savaşı başladığında Rusya anti-Prusya koalisyonunun Fransa ve Avusturya'dan sonra üçüncü ve en güçsüz devleti olarak görülmektedir. Savaşın başlarında Rus orduları önemsiz görevler üstlense de bu sırada Prusya'ya karşı Fransa ve Avusturya'nın başarısızlıkları Rusya'ya düşen askeri yükü arttırmıştır. “1756'daki küçük ortak, 1761-62'ye gelindiğinde koalisyonun lideri haline gelmişti. Rus orduları artık Avrupa'nın üstün askeri gücü olarak kabul edilen Prusya karşısında çok önemli zaferler kazanmaktaydılar.”¹⁷⁰ Prusya üzerinde açık bir üstünlük kurulmuştur ve 1760'da Rus askerleri Berlin'e girmişler ve Prusya başkentini kısa bir süreliğine işgal etmişlerdir.

Yedi Yıl Savaşında Rusya, Prusya ve İngiltere'ye karşı Avusturya-Fransa koalisyonunun başlıca dayanağı haline gelmiştir. Rusların temel amacı, Avrupa'nın doğusunda yükselen Prusya'yı ezmek olmuştur. “1759,1760 ve 1761'deki savaşlarda Ruslar Doğu Prusya'ya girmişler ve önemli zaferler kazanmışlardı. 1759'da Kundersdorf'da Prusya ordusunu çökme noktasına getirmişlerdi ve ertesi yıl Rus ve Avusturya orduları Berlin'i almışlardı.”¹⁷¹

Rusya ile Avusturya arasındaki gergin yapı, iki devlet arası ilişkiler açısından erken bir tarih olan 18. yüzyılın ortasında bile görülmektedir. Yedi Yıl Savaşında, müttefikler arası koordinasyon Avusturya'nın Rusya'nın Doğu Avrupa'da artan etkisinden korkması ve St. Petersburg'un savaş sırasındaki kazançlarını minimize etme kararlılığı nedeniyle oldukça zor gerçekleşmiştir.

Rusya'nın Yedi Yıl Savaşı sırasındaki askeri performansı iki nokta göz önüne alındığında 18. yüzyıl savaşları bağlamında oldukça önemlidir. Rusya'nın insan rezervlerinin tükenmek bilmez olduğu kanıtlanmıştır ve bu durum komuta kademesine çok yüksek sayıdaki asker kaybını göze alarak hareket etme seçeneğini vermiştir. Batılı rakipler, teknolojik üstünlüğüne rağmen, kısıtlı nüfusunun ve ulusal sistemden sağlanacak yedeklerin yetersizliğin farkında olarak, Rusya'nın devasa nüfus stoğundan daima korku duymuşlardır. Savaş sırasında Rus orduları sürekli sayısal üstünlüğe sahip olmuşlar ve verilen büyük kayıplar yedekler yardımıyla telafi edilmiştir.

Rus askeri gücü Yedi Yıl Savaşı sonunda yeni bir açıdan ele alınmaya başlanmıştır. Bu durum doğrudan Rusya'nın bir Avrupa gücü olarak uluslararası statüsüne yansımıştır. Rus orduları bu tarih öncesinde de dikkate

¹⁶⁸ Roger Barlett, M. Janet Hartley (ed), **Russia in The Age of The Enlightenment**, s. 12

¹⁶⁹ Paul Dukes, **The Making of Russian Absolutism 1613-1801**, s. 151

¹⁷⁰ Roger Barlett, M. Janet Hartley(ed), age, s. 13

değer zaferler kazanmışlardır. 18. Yüzyılın ilk on yılında Büyük Petro Rusya'yı Kuzey Avrupa'nın lider devleti konumuna getirmiştir. İsveç üzerindeki zaferleri ve Nystad (1721) barışıyla birlikte resmileşen toprak kazanımları, Rusya'ya Avrupa diplomasisinde tümüyle yeni bir önem kazandırarak, Rus gücünü ve prestijini muazzam ölçüde arttırmıştır.

Rusya özellikle Büyük Kuzey Savaşı sonrası bir Rus gölü haline gelen Baltık Denizi etrafında korkulan bir güç olmuştur. Bununla birlikte Rusya'nın giderek genişleyen imparatorluğu Avrupa diplomasisinde bir tedirginlik unsuru olmuştur:

“Kıtanın diğer ucunda bulunan ve kıta diplomasisinden çok Amerika'daki geleceği ile ilgilenen İspanya bile Rus gücünden giderek artan biçimde tedirgin olmuştur. Bu durum özellikle 1769-70'ten sonra Baltık Donanmasına bağlı bir Rus filosunun Akdeniz'e transferi ve Çeşme'deki zaferleri ile Rusya'nın bir Akdeniz gücüne dönüşebileceği gerçeğinin açığa çıkmasıyla pekişmiştir.”¹⁷²

İspanya'nın endişesi haklı çıkmamış olsa da, büyüklü küçüklü tüm Avrupa devletlerinin Rusya'yı dış politikalarında artan biçimde hesaba kattıklarını göstermesi bakımından önemli bir nokta oluşturmaktadır.

3. İmparatorluğun Yükselişi

St. Petersburg'un Rusya'nın Avrupa'ya bakan sınırında kurulması, Büyük Petro'nun Avrupa ilişkilerine aktif katılım arzusuna işaret etmektedir. “Büyük Petro'nun ölümünden sonra da, St. Petersburg en çok, ülkenin tüm kaynaklarını seferber eden ve ilerlemek için zorlayan, bir fırsattan çok yük olarak algılanan dış politikanın yürütülmesi alanında işlevsel oldu.”¹⁷³

Bu dış politikanın uygulayıcıları, sadakatleri devlet ve hükümdara karşı yoğunlaşmış olan, yeni bürokrasi sınıfı olmuştur. Bu yeni sınıfın eski soylular gibi ülkeyle ve toprakla derin bağlantıları bulunmamıştır. Bürokrasi karşısında konumları zayıflayan eski soylular ise ülke ve toprakla kurulmuş geleneksel bağların kendilerini halkın sözcüsü durumuna getirdiğine inanmışlardır. Egemen toplumsal sınıf arasında reform karşıtı duruş en yoğun olarak eski soylular arasında gözlenmiştir.

Rusya Büyük Petro hükümdarlığı sonrasında yeni ve eskiyi zorlukla bir arada tutan melez bir toplum haline gelse de, modernleşme yoluna dönmek üzere koyulmuştur. Ancak modernleşme kurulu düzeni istikrarsızlaştırma özelliği göstermektedir. Modernleşmenin yol açacağı değişimler belirsizlik ve kargaşa atmosferine neden olabilmektedir. Bir yandan toplumun değişim yanlısı kesimlerinin desteğini alırken, diğer yandan değişime karşı direnci harekete geçirecektir.

Rusya'yı Avrupa politikasında bir aktör haline getirme kararlılığının ortaya çıkardığı modernleşme hareketi, kendi atadan kalma topraklarına hükmetmekten ötesini istemeyen, sadece kendi ülkelerinde hakimiyet isteyen güç odaklarından olumsuz tepki almıştır. Bununla birlikte 18. yüzyılın ortasına gelindiğinde, Petro'nun

¹⁷¹ Lionel Kochan Richard Abraham, **The Making of Modern Russia**, s. 136

¹⁷² Paul Duker, **A History of Russia, Medieval, Modern, Contemporary**, London, Macmillan Press, 1990, s. 119

¹⁷³ Bernard Pares, **Russia And Reform**, Connecticut, Hyperion Press, 1973, s. 28

destekçileri arasında bile, reform sürecini yavaşlatmak ve otokrasinin tebaalarının varlıkları ve yaşamları üzerindeki hak iddialarını sınırlamak isteği görülmüştür.

“Soyluların çıkarlarının zorladığı iki temel hedefleri bulunmaktaydı. Bunlar Büyük Petro tarafından getirilen hizmet yükünü kaldırmak ve serfler üzerindeki kontrollerine yeni ortaya çıkan bürokrasinin ortak olmasını engellemek.”¹⁷⁴

Toprak sahibi sınıf, Petro dönemindeki ağır yükümlülüklerden ve sıkı bağlardan kurtulmak için ölümünü izleyen süreçte tahta çıkan karizmatik olmayan liderlere baskı uygulama yolunu izlemiştir. Bu süreçte II. Katerina dönemine kadar peş peşe hükümdarların tahta çıktığı görülmektedir. Petro sonrasında tahta çıkan İmparatoriçe Anna döneminde modernleşmenin yayılma imkanı bulduğu önemli bir kaynak haline gelen askeri akademinin açılması ve bu kuruma soyluların erkek çocuklarının kabul edilmesi ile birlikte bu gençler yeni düzenin ordu ve bürokrasisinde kolayca rütbelere ulaşacakları olanaklara kavuşmuşlardır.¹⁷⁵ Bu yolla modernleşme ve yönetici sınıf arasında önemli bir bağ kurulmuştur. Yine bu dönemde zorunlu hizmet ömür boyundan 25 yıla indirilmiştir. Bunun yanında soyluların bir sınıf olarak konumlarının sağlamaştırmaları gerçekleşmiştir.

“1736’da devlet hizmetinin süresi hayat boyundan 25 yıla indirildi. Bunun yanında iki oğlu olan bir babanın oğullarından birisi hizmetten tamamen muaf sayılıyordu. Böylece ailenin geçimini sağlayan toprakların bakımına kendini adanması sağlanacaktı.”¹⁷⁶

III. Petro’nun kısa hükümdarlığı sırasında pek çok liberal gelişmeye tanık olunmuştur. En önemli gelişme soyluların zorunlu devlet hizmetinden tamamen muaf tutulmaları olmuştur. Böylece tamamen gönüllülük esasına dayanılarak, savaş durumu dışına soylular görevlerinden istifa edebilme hakkına sahip olacaklar, yurt dışında özgürce seyahat edebilecekler ve isterlerse dost olan yabancı hükümetlerin hizmetine girebileceklerdir. Ancak devlet bünyesindeki görevlerinden istifa eden soyluların saraya girmeleri ömür boyu yasaklanmıştır.

“Bu reform adımıyla birlikte monarşi Rusya’nın daha önce hiç tanımadığı geniş, ayrıcalıklı, batılılaşmış, oldukça fazla boş zamana sahip bir sınıf yaratmış olmaktadır.”¹⁷⁷ III. Petro’nun diğer reforma yönelik çalışmaları arasında gizli polis teşkilatını dağıtmak, fabrikalarda hizmet için serflerin alınıp satılmasını yasaklamak ve kilise topraklarını sekülerleştirmek yer almıştır.

Büyük Katerina hükümdarlığının başında topladığı komisyondaki tartışmalar sırasında eyaletlerdeki soyluların serfleri tam kontrolde tutma kararlılıklarını görmüş ve bu tutuma karşı tavır almıştır. Ancak 1770’lerdeki Pugaçev isyanı başkent ve Moskova dışındaki bürokrasinin kırılmağını ortaya koyduktan sonra bu tutumunu değiştirmiştir. “Büyük Katerina soylular olmadan ülkeyi yönetemeyeceğini anladı ve 1785’te asillere yönelik talimatnameyi yayınladı. Bu talimatname ile asillerin yüzyılın ilk yarısında kazandıkları konum tanındı ve genişletildi.”¹⁷⁸

“1762 ve 1785 talimatnameleri ilk olarak 16. yüzyılda ortaya çıkan otokrasi ve soylular arası ittifakın bir kez daha yinelenmesi olmuştur. Katerina devleti soylulara daha az bağımlı kılmayı ummuştur. Hükümdar merkezde, soylular ise taşrada hüküm süreceklerdir.”¹⁷⁹

¹⁷⁴ Lionel Kochan, Richard Abraham, **The Making of Modern Russia**, s. 127

¹⁷⁵ Crane Brinton, Jhon B. Cristopher, Robert Lee Wolff, **Modern Civilization A History of Last Five Centuries**, s.334

¹⁷⁶ Lionel Kochan, Richard Abraham, *age*, s. 128

¹⁷⁷ Hans Rogger, **National Consciousness in Eighteenth-Century Russia**, s. 12

¹⁷⁸ Lionel Kochan, Richard Abraham, **The Making of Modern Russia**, s. 127

¹⁷⁹ Paul Dukes, **A History of Russia, Medieval, Modern, Contemporary**, s. 112

Soyluların özgürleştirilmesini, soyluların serfler üzerindeki haklarının devlet tarafından bir kez daha tanınması izlemiştir. Bu durum istenirse de serfler üzerindeki baskıyı arttırma işlevi görmüştür.

Rusya'nın sahip olduğu boyutlar ve kültürel gelişiminin seviyesi göz önüne alındığında, siyaset filozoflarının tanımlamış olduğu pek çok yönetim biçimi arasında mutlakiyet Rusya'ya en uygun olan sistem olarak tercih edilmiştir. Sadece bir otokrat bu büyük coğrafyayı kontrol etmek için gerekli olan geniş bürokrasiye hayat verebilecektir.

1773 Pugaçev ayaklanması boyut ve yarattığı terör açısından tüm köylü ayaklanmalarından büyük olmuştur. "Hareket gücünü ve motivasyon kaynağını sadece köylüler üzerindeki bitip tükenmek bilmeyen yüklerden değil, soyluların zorunlu devlet hizmetinden serbest bırakılmalarının serfler için de benzer bir özgürleşmeyi getireceği umudundan kaynaklanmıştır."¹⁸⁰

Pugaçev'in ayaklanma programı özünde kendinden önceki isyancılardan farklı olmamıştır. "(Pugaçev) Toprak sahiplerinden kurtulmayı ve toprakların paylaşılmasını, 'gerçek hükümdar'ın ve 'eski, doğru inanç'ın tekrar hayata geçmesini, ağır vergilerin ve askere alımların sona erdirilmesini talep ediyordu."¹⁸¹ Bu program alt tabakadaki halk kitlelerine oldukça cazip gelmiştir.

Pugaçev ayaklanması devletin giderek artan oranda sıkılaştıran nüfuzuna karşı ortaya çıkan en büyük kapsamlı halk ayaklanması olmuştur. Modernleşme ile gelişip güçlenen devlet aygıtına karşı memnuniyetsiz olan tabandan bir tepki olarak yükselmiştir. Bu çatışmada kazanan taraf modernleşme programını kontrol eden Rus otokrasisi olmuştur.

"Ayaklanmanın bastırılması gerçekten Avrupa'nın Asya üzerindeki, düzenin karmaşa üzerindeki zaferiydi. Aynı durum Büyük Katerina'nın Kırım seferi için de geçerliydi. Bir zamanlar Asyalı istilacıların sefer yolu olan zengin topraklar, ilerlemeci gelişmenin karşısında kaybetmiş ve Avrupa ve Rusya için güvenlik altına alınmıştı."¹⁸²

Modernleşen Rusya'da gözlenen sekülerleşme ile birlikte en küçük yönetim birimindeki din adamlarının devlet memurları haline gelerek köylüler üzerindeki etkilerinin azalması, serfliği açık seçik korku, kuvvet ve zorlamaya dayanır hale getirmiştir. "Pugaçev Ayaklanmasından sonra köylüler arasındaki hoşnutsuzluğun doğrudan ifadesi yerine alkollizmin yayılması ve mezhepçiliğe yönelik gibi dolaylı ifadeler geçmiştir."¹⁸³

Katerina düzensizliğe karşı zaferinden sonra, serfliği tüm Rusya'ya yaymıştır. Petro gibi, pek çok yeniliği ve ilerlemeyi Rusya'ya tanıtmıştır. Ancak yapılan tüm yenilikler otokrasinin daha da güçlenmesi hedefine yardımcı olmaları için araç konumunda olmuştur.

"Serflik tüm Rus sosyal ve politik kurumları üzerinde erken bir dönemden itibaren çok güçlü ve kalıcı etkiye sahip olmuştur. Sosyal problemlere karşı kollektivist bakışın devamlılığını sağlamış ve güçlendirmiştir...Devasa boyutlarda ve farklılıklar barındıran bir imparatorluğun kurulmasını, güçlenmesini ve savunmasını olası kılarken, diğer yandan özel mülkiyetin, bireysel ve politik özgürlüklerin gelişmesini engellemiştir. Otoritelerin yukarıdan dikte yoluyla nesnel ve bürokratik yönetim sürecini başlattıkları sırada toplum üzerinde kurumlar ya da yasalar yerine kişileri egemen kılmıştır."¹⁸⁴

Genellikle soylular ekonomik gelişmede yer almadıkları ve topraklarına ve hizmetlerindeki iş gücüne sadece aile ekonomilerine bir destek olarak baktıkları için devlet hizmetine girmek bunlar için oldukça cazip

¹⁸⁰ Lionel Kochan, Richard Abraham, age, s. 131

¹⁸¹ Ibid, s. 132

¹⁸² Bernard Pares, **Russia and Reform**, s. 32

¹⁸³ Willam H. McNeill, **The Rise of the West**, s.673

olmuştur. “Zorunlu olduğu sırada nefret edilen devlet hizmeti, isteğe bağlı hale getirildiğinde cazip hale gelmişti; bir Rus soylusu için devlet hizmeti dışında yapılacak çok az şey vardı.”¹⁸⁵

“Soylular arasındaki sınıf ayrımı pek çoğunun ekonomik nedenlerle devlet hizmetine girmesine neden olmuştu. 1772’de soyluların %32’si toprakları üzerinde 10’dan az serfe sahipti. %27 10-20 arası, %25 20-100 arası ve ancak % 16’sı 100’den fazla serf’e sahipti.”¹⁸⁶

1762’de orta sınıf aristokratlar ve toprak sahipleri için zorunlu devlet hizmetinin kaldırılması ve 1785’de Büyük Katerina tarafından ayrıcalıklarının tamamıyla tanınması ile Moskova, aristokratların sosyal yaşamlarını sarayın gözlerinden uzakta daha büyük bir özgürlük içinde yürüttükleri bir merkez olarak, eski öneminin bir kısmını tekrar kazanmıştır. Bu durum modernleşme sürecinde ortaya çıkan Moskova ve St. Petersburg arasındaki gerginliğin azalması bakımından önemlidir. Fakat soylulara tanınan ayrıcalıklar, sarayın ve imparatorluk bürokrasisinin gücünü ve önemini sınırlayamayan yüzeysel haklardan ibarettir. Ayrıcalıkların sosyal yönü, politik yönünü gölgede bırakmıştır.

Büyük Katerina’nın 30 yıldan uzun süren hükümdarlığı monarşik düzenlemelerde istikrarı beraberinde getirmiştir. Orta sınıf aristokratların zorunlu devlet hizmetinden muafiyetlerini tasdik ederek ve ayrıcalıklarını tanıyarak İmparatoriçe, bu sınıfı devlete ve bürokrasiye karşı temel şikayet konularından yoksun bırakmıştır.

Petro reformlarından sonra eğitilmiş Ruslar, Avrupa’nın Rusya için anlamını eleştirel olarak yargılamaya başlamışlardır. Ancak bu eleştirel değerlendirme sonrasında zararlı veya eksik buldukları yabancı değerleri ulusal olanla değiştirmeyi ele almışlardır. Böylece ulusal ideolojinin ilk içeriği modernleşme süreci ile birlikte gelişmeye başlamıştır.

Rus toplumunun ayrıcalıklı sınıfı, git gide zorunlu devlet hizmetinin bağlarından kurtuldukça, Rus serfleriyle veya Avrupa aristokrasisi ile karşılaştırıldığında güçlü bir biçimde stile, kendine has bir kültüre ihtiyaç duymuştur. Ulusal bir dil ve ulusal bir edebiyat ve ulusal geçmişe ilişkin farkındalık, Rus toplumunun bu en batılılaşmış kesiminin inşa ettiği bir yapı olmuştur. Pek çoğu, Rusya için Avrupa politikasına katılımın Petro’dan öncesinde olduğundan daha ileri düzeye götürülmemesine ve eski sınırların korunmasına yoğunlaşmanın çok daha iyi olduğuna ikna olmuşlardır.

“Petro’nun evrensel devlet hizmeti yaratma çabası, toprak sahibi orta sınıf asillerin Petro’nun ölümünden sonra kendilerini zorunlu devlet hizmeti yükünden kurtarma çabaları, taht verasetindeki belirsizlikler, tahttaki her değişimde değişik grupların konumlarını güçlendirme çabaları gibi faktörler ulusun gelişimini kamuoyu kadar hükümet için de gerekli kılmıştı.”¹⁸⁷

18. yüzyılın başında Rusya’da kullanılan tek edebi dil olan kilise Rusça’sı, Büyük Petro’nun reformlarına hayat veren sivil, seküler ve teknik amaçların ifadesinde yetersiz kalmıştır. Yazılı dilin sekülerleştirilmesi ve batılılaştırılması, dilin kullanımının kutsal amaçlardan devletin ve kişilerin genel faydasına yönelmesi, Rus yaşantısının sekülerleşmesi ve modernleşmesi ile aynı zamana denk gelmektedir.

¹⁸⁴ Geoffrey Hosking, **Russia and the Russians: A History**, Massachusetts, Harvard University Press, 2001, s. 159

¹⁸⁵ Crane Brinton, Jhon B. Cristopher, Robert Lee Wolff, **Modern Civilization A History of Last Five Centuries**, s.335

¹⁸⁶ Lionel Kochan, Richard Abraham, **The Making of Modern Russia**, s. 128

¹⁸⁷ Hans Rogger, **National Consciousness in Eighteenth-Century Russia**, s. 9

Rusya’da yabancı dilsel öğelerin akımı, tıpkı dört dalga halinde gerçekleşen yabancı etkisi gibi sürekli olmuştur. Ancak en üst seviyesine Büyük Petro döneminde ulaşmıştır. Büyük sayıdaki orta sınıf aristokrata sürekli askeri ve bürokratik hizmet zorunluluğu getirildiği dönemde dil alanındaki yetersizlik açıkça ortaya çıkmıştır. Bu sırada ortalama bir toprak sahibinin okur yazarlık durumu sahibi olduğu serflerden daha üstün değildir ve geleneksel biçimde şekillenen okur yazarlığı, devlet hizmetindeki zorunlu görevini başarısında yeterli seviyede değildir. Bu durum Büyük Petro tarafından teknik eğitim kurumlarının kurulmasıyla aşılmaya çalışılmıştır. Devlet hizmetinin yaygınlaşmasının dilin gelişmesini desteklediği görülmektedir.

Dilsel alanda önemli bir diğer gelişme Büyük Petro sonrasında toprak sahibi soyluların kazandıkları haklarla bağlantılı olmuştur. Yüzyılın ortalarından itibaren, orta sınıf toprak sahiplerinin ayrıcalıklı sosyal pozisyonlarının devlet tarafından resmen tanınıp korunması gerçekleşmiştir. Özgürlük kapsamına girenler bir toplumsal tabaka oluşturma yolunda önemli yol kat etmişlerdir. Bu gelişme üzerine bu sosyal tabakanın artan bilinci, bir sınıf ve bir millet olarak farklı kimliklerinin ifadesinde kullanacakları edebi kültürün gelişmesine yol açmıştır. “Özellikle hepsinin tek bir devlet dilini paylaşması durumunda bir bağlılık bilinci doğar.”¹⁸⁸

Dil üzerine düşünmek insanların kimlik arayışları ile yakından ilgili olmuştur. Bu tür bir kimlik ortak tarihsel geleneğin veya ortak politik bağların yokluğu nedeniyle sıkıntıya düştüğünde, dil ulusu kurma yükünü kaldırmak için kullanılacaktır. “Rusya’da da ulusal edebi dilin gelişmesi, pratik ve kültürel ihtiyaçların karşılanması gereğinden olduğu kadar, ulusal bilincin gelişmesi ile de yakından ilgili olmuştur.”¹⁸⁹

Ulusal, seküler, edebi bir dilin oluşması ve bu dil içine karışmış yabancı öğelerin reddedilmesi, kendisinin ve üstün niteliklerinin farkında olan bir kültürün yaratılması sırasındaki bilinçli bir eylemdir.

“Dilsel alanda bağımsızlığın ilanı, kendilerini Fransız etkisinden kurtarmak isteyen ülkelerde olduğu gibi, Fransız uygarlığının ve edebiyatının sahip olduğu sınırsız etkiye karşı ilk direnç işaretlerinden birini oluşturmuştur.”¹⁹⁰

Edebi dil günlük konuşmadan uzak olduğu sürece, günlük konular ve düşüncelerin geniş düzeyde paylaşımı, ulusal düzeyde politik ve kültürel konuların ifadesi zor olacaktır. “Yeni edebi dil seküler yazımı olası hale getirdiği gibi, ülkenin ve milletin vatansever duyguların ve ülkeye olan sadakatin nesnelere haline dönüşmelerini de sağladı.”¹⁹¹

“Katerina’nın hükümdarlığı sırasında ilköğretimin ülke çapına yayılması için denemeler yapılmıştır. 18. yüzyıl Rus kültürü için asimilasyon ve deney süreci olmuştur. Ancak 18. yüzyılda Rus kültürü adına asıl gelişme Rus edebi dili alanında gerçekleşmiştir.”¹⁹² Kilise slavcası ile yazılı olmayan, günlük konuşma dili aynı potada eritilerek yeni Rusça yaratılmıştır.

Geleceğin entelijensiyası 19. Yüzyılda karakteristik özelliklerini oluşturacak olan dayanışma, bağımsız düşünce ve organize olma alışkanlıklarını ilk kez bu dönemde geliştirmiştir. Dil alanında yaşanan gelişmelerin bu noktaya doğrudan etkisi olmuştur. Bu alanda çalışmaların oldukça erken bir tarihte geliştiğini görmekteyiz. “1735’te, Rusça’nın yabancı dillerden aşırı yüklenme sorununa ilk kurumsal çözüm ortaya kondu. Aynı yıl Bilimler Akademisinde ‘Rusça Konferansı’ toplanmıştır.”¹⁹³ Yeni kurumun programı yalnızca dili değil kültürü

¹⁸⁸ Benedict Anderson, **Hayali Cemaatler**, s. 72

¹⁸⁹ Hans Rogger, **National Consciousness in Eighteenth-Century Russia**, s. 85

¹⁹⁰ Ibid, s. 43

¹⁹¹ Ibid, s. 96

¹⁹² Lionel Kochan, Richard Abraham, **The Making of Modern Russia**, s. 144

¹⁹³ Hans Rogger, **National Consciousness in Eighteenth-Century Russia**, s. 96

de geliştirmeyi, bir gramer oluşturmayı ve tam bir sözlük derlemeyi içermektedir. “Konferansın mr üç yıl olmuş ve ortaya konulan iddialı hedeflere ulaşılamamıştır. Ancak bu deneme gelecek için bir rota ortaya konmuş ve amaçlar belirlenerek ve çözüm için ilk organize adım atılmıştır. Konferans 1783’te kurulan Ruşa Akademisinin öncüsü olmuştur.”¹⁹⁴

Yedi Yıl Savaşı Rus tarihinin bir diğer önemli dönüm noktasını teşkil etmektedir. Rusya’nın Yedi Yıl Savaşı sonundaki başarılarından kaynaklanan statüsü Büyük Katerina tarafından bilinçli bir biçimde kullanılmış ve geliştirilmiştir. Askeri kapasite büyük g olmak için birincil bir gerekliliktir ancak askeri gücün tek başına bu pozisyonu korumakta yeterli olmadığı yönetim tarafından görülmüştür. Bu dönemde Rusya’nın askeri potansiyeli tek kelimeyle devasadır. “Orduları 1700 ve 1854 yılları arasında girdikleri neredeyse tüm savaşları kazanmışlardı ve Rusya’nın oldukça kalabalık insan gücüne sahip olması, silah, araç-gereç ve erzak konusunda neredeyse kendi kendine yeterli olması gücünün önemli kaynaklarını oluşturmaktaydı.”¹⁹⁵

“Büyük Katerina’nın 1767’de yayımladığı talimatnamesinin birinci bölümünde, açıkça Rusya’nın bir Avrupa lkesi olduğu yazılıdır. Bu durum arie’nin Avrupa’dan kabul gören ülkesinin sosyal yapısının ve kurumlarının da Avrupalı olduğuna inandığını göstermektedir. Bu aynı zamanda Rusya’nın büyük güçler arasındaki yeni edindiği yeri ve hükümdarının oynamaya oldukça hevesli olduğu stn ‘Avrupalı’ rolü ortaya koyan güçlü bir beyandır. Bu beyan Büyük Katerina’nın döneminin ana temalarından birini ortaya koymasını bakımından da önemlidir. Bu yeni tema kıta politikasında Rusya’nın rolünün dönüşümü ve Rusya’nın büyük bir Avrupa devleti durumuna yükselişidir.”¹⁹⁶

Yedi Yıl Savaşında ortaya çıkan bazı yetersizlikler izleyen yıllarda düzenlenmeye çalışılmıştır. Büyük Katerina tedarik ve ulaşım yollarını geliştirmiş, orduya düzenli bir bütçe ayırmış ve temel yüksek komuta organizasyonunu kurmuştur. Ordunun büyüklüğü benzersiz genişliğe ulaşmıştır. “1796 yılında Rusya’nın silah altında 313 000 askeri bulunmaktaydı. Uzun süre üstün askeri güç olarak sayılan Prusya’nın barış zamanı silah altındaki gücü 190 000 kişiyken, Avusturya ordusu 220 000, Devrim ncesindeki Fransız ordusu ise 160 000 askerden oluşmaktaydı.”¹⁹⁷

Büyük Katerina zamanında devasa Rus ordusunun eğitiminde bir iyileştirme yaşanmıştır. Bu süreçte daha modern ve esnek taktiklere geçiş gerçekleşmiştir. Osmanlı İmparatorluğuna karşı kazanılan zaferler, özellikle 1768-74 savaşında kazanılan başarılar Rus ordusunun potansiyelini bir kez daha ortaya koymuş ve ordunun bir tür yenilmezlik havası geliştirmesine neden olmuştur.

Ancak ne kadar büyük olursa olsun, Rus gücünün incelikli bir biçimde kullanıldığı görülmektedir. Büyük Katerina elde ettiği başarılarla rağmen büyük bir Avrupa gücü ile savaştan sürekli kaçınmıştır. Ordusunun başarıları o dönemde büyük g sayılamayacak Polonya, İşve ve özellikle Osmanlı İmparatorluğu üzerinde kazanılmıştır. Ancak bu zaferlerin Yedi Yıl Savaşı’nda edinilen şöhreti teyit eden gerçek başarılar olduğu inkar edilemeyecektir.

Katerina’nın Osmanlı İmparatorluğu ile ilk savaşında Avrupa barış halindedir ve bu durum Rus zaferlerinin topladığı dikkati ve bu zaferlerin etkisini arttırmıştır. Rusya’nın askeri gücü büyümekte olan politik öneminin

¹⁹⁴ Hans Rogger, **National Consciousness in Eighteenth-Century Russia**, s. 97

¹⁹⁵ Roger Barlett, M. Janet Hartley(ed), **Russia in The Age of The Enlightenment**, s. 16

¹⁹⁶ Ibid, s. 7

¹⁹⁷ Ibid

kaynağı olarak kalmıştır. Rusya'yı büyük bir Avrupa gücü haline getiren şey Avrupa'nın Rusya'nın kazandığı zaferlere karşı tutumu ve Katerina'nın bu tepkiyi kullanmaktaki becerisi olmuştur.

Rusya, Yedi Yıl Savaşı'ndan sonra Avrupa diplomasisinde ve devletlerin ikili ilişkilerinde, kalıcı ve artan biçimde önemli bir faktör haline gelmiştir. Bu durum özellikle, Büyük Petro'dan beri coğrafi yakınlığın Rusya'yı Avusturya ve Prusya'nın politikalarında önemli hale getirdiği Doğu ve Orta Avrupa'da gözlenmiştir. Yedi Yıl Savaşı Rusya'nın önemini iki Alman devleti için de arttırmış ve Rusya'yı politik hesapların temel ögesi haline getirmiştir.

Prusya Ruslar karşısında Yedi Yıl Savaşı sırasında tarihinin en zor dönemini yaşarken, İmparatoriçe Elizateva'nın 1761'de ölümü Prusya'nın tamamen çöküntüden kurtarmıştır. Elizateva'dan sonra Rus tahtına Prusya ve Büyük Frederik hayranı olan Alman kökenli III. Petro'nun geçmesi ile Rusya birkaç ay içinde savaşta taraf değiştirerek Prusya'nın müttefiki haline gelmiştir.

Rusya karşısında alınan bu tarihi dersten sonra Almanlar Ruslara karşı iyi ilişkiler geliştirmeye çalışmışlardır. 1762'den 1914'e kadar hiçbir Rus-Prusya veya Rus-Alman çatışması yaşanmamıştır. Rusya'nın Yedi Yıl Savaşından çekilmesi, iki ülke arasında bir buçuk yüzyıllık barış dönemini beraberinde getirmiştir.

Bu gelişmeler ve Avusturya-Prusya rekabetinin devam etmesi, Rusya'nın Orta Avrupa'da güç dengesine ilerleyen on yıllarda yön vermesine neden olmuştur. Her iki Alman devleti için de Rusya ile gerçekleştirilecek bir ittifak, tüm taraflar için yıpratıcı olan Yedi Yıl Savaşı ardından içeride yeniden inşanın gerçekleşmesi için gerekli olan barış sürecinin garantisini oluşturmaktadır. Bunun yanında her iki Alman devleti için Rus desteği, gelecekte Orta Avrupa'ya yönelik herhangi bir maceracı politikanın önkoşulu haline gelecektir.

Prusya tarafından bakıldığında Rusya, Avusturya'nın etkisizleşmesine neden olmuş, barış sürecini korumuş ve Prusya'nın oldukça zor bir döneminde büyük güç statüsünü korumasına yardımcı olmuştur. Ayrıca ittifak korunmasız Doğu Prusya topraklarının güvenliğinin sağlanmasına neden olmuştur. İlerleyen süreçte, Napolyon ordusunu Prusya'dan temizleyecek ve Bismark'a Prusya'yı Almanya'nın ve tüm merkezi Avrupa'nın lider gücü haline getirmesinde dayanak olacak devlet Rusya olacaktır.

Rusya 1760'larda batıda barışın sağlanması ve bu yolla Polonya ve Osmanlı İmparatorluğu üzerine baskı kurmak için yeterli manevra alanına sahip olmak istemektedir ve Avusturya ve Prusya ile ilişkileri bu hedef belirlemiştir.

Başından beri Rusya-Avusturya ilişkileri, Rusya-Prusya ilişkilerinden daha gergin olduğu gözlenmektedir. Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu üzerinde kazandığı zaferler ve böylece Rusya'nın Güneydoğu Avrupa'ya doğru genişlemesi burada Avusturya için ortak sınırın oluşması tehdidini beraberinde getirmiştir. 18. yüzyıl boyunca Viyana, Avusturya ve Rusya arasındaki sınırın birleşmesini engellemek ve yüzyılın sonlarına doğru Rusya'nın genişlemesini kontrol etmek için Rusya ile bir ittifak oluşturmak çabasına girmiştir. Bu durum Rusya'nın askeri başarısının politik önemini arttırdığını gösteren bir diğer örnek olarak ortaya çıkmaktadır.

1760'lar ve onu izleyen on yıllar Rus dış politikasında kayda değer başarıların yaşandığı ve Avrupa'nın büyük güçleriyle ilişkilerinde dönüm noktası olan tarihlere dir. Bu durum özellikle Büyük Katerina döneminde zirveye ulaşmış sınırsal genişleme konusunda açıkça gözler önüne serilmektedir. Bu dönemde yaşanan sınırsal genişlemeyle yalnızca, 16. yüzyılda Rusya'yı yönetmiş olan IV. İvan döneminde yaşanmış genişleme karşılaştırılabilir. "1725 ve 1800 yılları arasında Rus İmparatorluğunun sınırsal büyüklüğü 700 000 mil kare'den

6 500 000 mil kare'ye yükselmiştir. Bu genişlemenin ana kısmı Büyük Katerina döneminde, Rusya'nın en önemli toprakları olan Batı ve Güney sınırlarında gerçekleşmiştir."¹⁹⁸

Osmanlı İmparatorluğuna karşı 1768-74 ve 1787-92 yıllarında kazanılan iki savaş, 1783'te Kırım'ın barış döneminde ilhaki, Rusya'yı Güneydoğu Avrupa'da önemli bir oyuncu haline getirmiş ve Odessa şehrinin kurulması, Rusya'nın Karadeniz'in Kuzey kıyısına hakim bir konumda yerleşmesini sağlamıştır.¹⁹⁹

Osmanlı İmparatorluğuna karşı kazanılan üstünlükten sağlanan kazançlar, Rusya'nın en önemli role sahip olduğu ve büyük dilimi aldığı, Polonya'nın 1772,1793 ve 1795 yıllarında üç defada paylaşılarak ortadan kaldırılması ile perçinlenmiştir. "Polonya devletinin ortadan kalkmasıyla Rusya 185 000 mil kare yeni toprağa sahip olmuştur."²⁰⁰

Osmanlı İmparatorluğundan sağlanan kazançlar tek taraflı ilhaklar olmaları bakımından önem taşımaktadır. 18. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren 'güç dengesi' doktrini ulusal dış politikalara engel oluşturması bakımından genel kabul görmeye başlamıştır. Bu doktrin hiçbir devletin tek taraflı toprak kazancına izin verilmemesi gerekliliğini çünkü bunun devletler arasında en azından teoride varolan eşitliğin ortadan kaldıracağı düşüncesini barındırmaktadır. Bu nedenle Polonya'nın paylaşımı sırasında Rusya'nın elde ettiği toprağa yakın büyüklükte alan Avusturya ve Prusya'ya verilmiştir.

Bununla birlikte güneyde Osmanlı'dan alınan büyük çaptaki topraklarda benzer bir uygulamaya gidilmemiştir ve bu durum güç dengesinde bozulmaya neden olmuştur. "Rusya'nın Osmanlı orduları üzerindeki askeri zaferleri mutlak ve bu durum ne İstanbul'un ne de bir diğer Avrupalı gücün Rus kazançlarını sınırlaması imkansız kılmiştir."²⁰¹ "Küçük Kaynarca Antlaşması (1774) sonrasında Rusya'nın artan gücü ve Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflığı Katerina'ya büyük bir hareket özgürlüğü sağlamıştır."²⁰² Rusya'nın kazançlarını sınırlamaya yönelik müdahalelere karşı direnç göstermedeki başarısı, Rusya'nın yeni ortaya çıkan gücünü ve kendine güvenini gözler önüne sermiştir.

Artık Rusya'nın toprakları Baltık kıyılarından Karadeniz'in kuzeyine kadar uzanmaktadır. Ancak Polonya'nın ortadan kalkmasıyla sonuçlanan toprak kazançları Rusya'nın stratejik pozisyonunu daha kırılgan hale getirmiştir. 18. Yüzyılın başından itibaren Rus güvenliğinin en önemli kaynaklarından biri Rusya'nın Polonya'daki derin nüfuzu ve bu yolla kurulan görülmez hakimiyet olmuştur. Birbirini izleyen kukla krallar tarafından yönetilen Polonya-Litvanya Devletler Topluluğu, Rusya'nın Batı sınırının oldukça büyük bir kısmını saldırıdan korurken, Rus askerleri Yedi Yıl Savaşında (1756-63) görüldüğü gibi, Almanya'da ve Merkezi Avrupa'da savaşmak için Batıya direnç görmeden rahatlıkla hareket ettirilebilmiştir.

Ancak Polonya tampon devletinin ortadan kaldırılmasının oldukça büyük bir stratejik kazancı da olmuştur. 18. yüzyılın ilk yarısında Rusya'nın Avrupalı askeri güç olarak gelişmesi karşısındaki önemli bir engeli, büyük bir sorun olarak ortaya çıkan uzaklıklar oluşturmaktadır. Bu durum Avrupa güçlerinin Rusya ile kurulacak bir askeri ittifakın çekiciliğine rağmen Yedi Yıl Savaşlarından önce askeri gücüne kuşkuyla yaklaşmalarına neden olmuştur.

Bu dönemde Prusya, Avrupa için Doğu Sarayı olarak kabul edilmektedir. Bu durum Batı Avrupa'dan uzaklığı belirtmektedir. Uzaklığın vurgulanması sadece mesafeyi değil, kültürel ve sosyal farklılığa da gönderme

¹⁹⁸ Roger Barlett, M. Janet Hartley(ed), **Russia in The Age of The Enlightenment**, s. 8

¹⁹⁹ Akdes Nimet Kurat, **Rusya Tarihi**, s.289-291

²⁰⁰ Lionel Kochan, Richard Abraham,**The Making of Modern Russia**, s. 146

²⁰¹ Roger Barlett, M. Janet Hartley(ed), age, s. 9

yapmaktadır. Bu durumda Rusya için uzaklık sorunsalı Prusya'ya oranla daha önemli bir konu oluşturmaktadır. Bu noktada Polonya'nın parçalanması bu sorunsala kısmen çözüm getirmesi bakımından önemli olmuştur.

“Berlin, Moskova'nın 1000 milden fazla Batısında yer alırken, Varşova Moskova'dan 700 mil Batıda bulunmaktadır. Polonya'nın paylaşılması Rusya'nın Avrupa sınırını 250 mil Batı'ya taşımış ve onu Merkezi Avrupa'nın iki büyük gücü olan Avusturya ve Prusya ile komşu haline getirmiştir. Bu durum Rusya'nın önemini arttırırken yeni konumunun da vurgulanmasını sağlamıştır.”²⁰³

Büyük Katerina'nın 16. yüzyıldan beri İsveç, Polonya ve Osmanlı İmparatorluğu tarafından oluşturulan üçlü tehdidi ortadan kaldırmasındaki başarı ve bununla birlikte gerçekleşen devasa genişleme, jeopolitiği değiştirmiştir. Bu tarihten önce, sürekli saldırı tehlikesi, uzun dönemli bir savunma doktrininin kabul görmesine engel olmuştur. Uzun dönemli bir savunma planının yapılması, tehditlerdeki belirsizlik ve çeşitlilik nedeniyle son derece zor olmuştur. Bunu yerine, Rusya'da konuşlu askerler, saldırı tehdidi ortaya çıktığında sınıra gönderilmişlerdir. Bu durum, Rus ordularının düşmana topraklara müdahale durumunda karşılaştığı uzaklık problemini arttırmıştır.

Büyük Katerina'nın toprakları Batı'ya doğru genişletme ve geleneksel tehditleri ortadan kaldırması sınır savunmasında yeni stratejilerin geliştirilmesinin yolunu açmıştır. Böylece Rus ordusunun kapasitesi çok daha etkili kullanılabilmiştir. Baltık'tan Karadeniz'e kadar tüm sınır boyunca, güvenli iletişim kurabilen, tedarik ağına sahip, kendi yönetimlerinden sorumlu Rus garnizonları kurulmuştur. Bu uygulama temelde Rusya'nın güvenliğini sağlamaya yönelik olmayıp, gücünün büyük bölümünü Merkezi Avrupa yakınında bulundurmasını sağlayıp bu bölgeye müdahalesini kolaylaştırmak amacını gütmüştür.

“Polonya'nın paylaşımı Avrupa tarihinde daha önce eşine rastlanmamış bir şiddet eylemi olmuştur. Yasal normlar çiğnenmiş ve Avrupa'nın eski politik düzeninin sağladığı istikrar bozulmuştur. Yüzyıllar boyunca varlığını, egemen ve Avrupa devletler sisteminin eşit üyesi olarak sürdüren Polonya-Litvanya Krallığı komşusu olan Prusya, Rusya ve Avusturya tarafından bölünerek ortadan kaldırılmıştır.”²⁰⁴

Bu başarıların tek başına Rusya'yı Avrupa'nın büyük güçlerinden biri haline getirdiğini söylemek acelecilik olacaktır. Ancak bu başarılar Rusya'nın 18. Yüzyılın ikinci yarısında Avrupa kıtasının en başarılı ve dinamik ülkelerinden biri olduğunu göstermektedir.

4. II. Katerina Dönemindeki Gelişmeler

Rusya'nın bir Avrupalı büyük güç haline gelmesi, Büyük Katerina'nın hükümdarlığı sürecine denk gelen 1760'lardan 1790'lara kadar geçen dönemde gerçekleşmiştir. Bu süreç bazı önemli gelişmenin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. İlk olarak Rus ordusunun Yedi Yıl Savaşlarındaki (1756-63) üstün performansı Rusya'ya çağdaşları arasında yeni bir önem kazandırmıştır. “Eğer Büyük Kuzey Savaşı, Rus İmparatorluğu'nu Avrupa

²⁰² Andrina Stiles, **Russia, Poland and the Ottoman Empire 1725-1800**, London, Hodder and Stoughton, 1991, s.64

²⁰³ Lionel Kochan, Richard Abraham, **The Making of Modern Russia**, s. 144

sahnesine çıkardıysa, Yedi Yıl Savaşı Rusya'nın Avrupa'nın önemli bir parçası olduğunu teyit etmiştir.²⁰⁵ “Yedi Yıl Savaşı Rusya'yı Avrupa büyük gücü haline getirdi.”²⁰⁶

Ayrıca Avrupa devletler sisteminin aynı dönemdeki dönüşümü ile Rusya'nın yeri güçlenmiştir. Rus diplomasisinin alışılmadık gelişmesi ve hükümdarın ve yönetim kademesinin politik vizyonlarının genişliği Rus gücünün arttırılmasında etkili olmuştur.

Büyük Katerina tahta çıkar çıkmaz çözüm bekleyen dış politika sorunları ile karşılaşmıştır. 1763'te Rusya'nın desteklediği Polonya Kralı ölünce, Polonya sorunu bir kez daha gündeme oturmuştur. Polonya'daki Ortodoks nüfusun himayesi kozunu kullanarak, Katerina Polonya üzerindeki Rus nüfuzunu arttırmıştır. Sonunda 1768'de imzalanan Rus-Polonya antlaşması ile Polonya'nın toprak bütünlüğü Rusya'nın garantisi altına girmiştir. “Polonya'daki Rus garantörlüğü, Polonya'nın 1772'de gerçekleşen ilk paylaşımına giriş niteliğindedir. 1772'deki bu ilk paylaşımında Rusya'nın payı Beyaz Rusya'yı kapsıyordu ve Rusya'ya 36000 mil kare toprak ve 3,2 milyon nüfus katılmıştı.”²⁰⁷

Rusya ve Prusya, 1793'te ikinci bir paylaşım organize etmişlerdir. Batılı güçler Doğu Avrupa'daki bu gelişmeye seyirci kalmışlardır çünkü bu sırada Fransa'daki devrim tüm kıtayı meşgul etmektedir. Polonya'nın üçüncü ve son paylaşımı 1795'te gerçekleşmiştir. Böylelikle üç otokrat doğu sarayı ilk iki paylaşımlardan arda kalan bağımsız Polonya'yı 1918'e kadar haritadan silmişlerdir. “Katolik Polonya'nın ortadan kaldırılması bir bakıma Ortodoksluk ve Protestanlık arasında ‘Kargaşa Dönemi’nde gelişen ittifakın mantıksal sonucu olmuştur.”²⁰⁸

Rusya'nın Polonya'da artan nüfuzu Osmanlı İmparatorluğu ile sürtüşmeye neden olmuştur. Karadeniz'in kuzeyi, Tuna'dan Don'a ve Kafkaslara kadar uzanan topraklar Osmanlı İmparatorluğu'nun hakimiyeti altındadır ve Ruslar bu kuzey kanadı tehdit etmeye başlamışlardır. Katerina aynı zamanda Osmanlı topraklarında Padişahın otoritesini sarsmak için burada yaşayan Yunanistan, Girit, Sırbistan, Karadağ ve Bosna'daki Hristiyan nüfusun inancını sömürme politikasını izlemektedir.

Ortodoks haklarının korunması politikası Rus dış politikasında önemli bir yer tutmuştur. Bu konuda dış politika söylemi ve iç politika uygulaması arasında uyumsuzluk gözlenmektedir. “Katerina Ortodoks çıkarlarını uluslararası alanda koruma hevesi göstererek Büyük Petro'nun örneğini takip etti. Bu tutum Rusya içinde Kilise'ye karşı gösterilen kayıtsızlıkla tam bir karşıtlık içindeydi.”²⁰⁹

1768'de tüm bu gelişmeler nedeniyle Osmanlı Rus savaşı çıkmıştır. 1770'de Rus donanması kara ordusundan bağımsız olarak gerçekleştirdiği oldukça başarılı bir operasyonla Osmanlı donanmasını Çeşme'de tümüyle batırmıştır. Bu sırada Katerina'nın bir diğer politikası ise Türkleri Avrupa'dan atmaya yönelik olmuştur. Böylece İstanbul'un Ortodokslar tarafından geri alınması hayali canlanmıştı. Ancak savaş dört yıl daha sürmüş ve Pugachev ayaklanması nedeniyle hızlı bir biçimde sonlandırılması gerekmiştir.

1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ile Ruslar çok önemli kazançlar elde etmişlerdir. Kırım Osmanlı İmparatorluğundan koparılmış ve bağımsız bir devlet haline getirilmiştir. Ruslar Azak, Kerç ve Yenikale'yi almışlardır. Ruslar Karadeniz'de serbestçe gemi yüzdürebilecekler ve Boğazlardan geçiş yapabileceklerdir. Ayrıca Osmanlı'nın iç işlerine Padişahın Ortodoks tebaasının Ruslar tarafından himayesi temelinde müdahale

²⁰⁴ Andreas Kappeler, **The Russian Empire: A Multiethnic History**, s.75

²⁰⁵ Paul Dukes, **The Making of Russian Absolutism 1613-1801**, s. 150

²⁰⁶ Roger Barlett, M. Janet Hartley(ed), **Russia in The Age of The Enlightenment**, s. 12

²⁰⁷ Lionel Kochan, Richard Abraham, **The Making of Modern Russia**, s. 137

²⁰⁸ Paul Dukes, **A History of Russia, Medieval, Modern, Contemporary**, s. 120

yolu açılmıştır. Küçük Kaynarca'nın temel etkisi Rusya'ya Karadeniz'in kuzeyinde ve Kuzey Kafkasya'da sağlam biçimde tutunmasını sağlaması olmuştur. 1783'te bu durum bir adım ileri götürülmüş ve Kırım ilhak edilmiştir.

Büyük Katerina, uyguladığı reformlar yoluyla Rusya'yı Avrupa ülkeler ve uluslar ailesinin üstün bir üyesi haline dönüştürmeye çalışmıştır. Bu konumu sağlamanın zorluğunun bir nedeni, Rusya'nın kendine has özelliklerinin bulunmasıdır. "Pek çok açıdan Rus dış politikası diğer büyük güçlerin izledikleri politikalarla benzerlik gösterirken, kimi noktalarda benzersiz olmuştur."²¹⁰ Bu hedefe büyük oranda ancak 19. Yüzyılda Napolyon Savaşlarından sonra ve kısa bir süreliğine ulaşılabile de bu durum Katerina'nın temel kurumsal yapılanmaları sayesinde gerçekleşmiştir.

Büyük Katerina'nın genişlettiği sınırlar Rus İmparatorluğunun engin büyüklüğünü daha çok vurgulamıştır ve tek başına sınırsal boyutlar Rusya'nın büyük güç haline gelmesinin bir kaynağı olmuştur. Kazanılan yeni demografik ve ekonomik kaynaklar Rusya'nın potansiyelini arttırmış ve Avrupa devletleri arasındaki yeni konumuna katkıda bulunmuştur. Sadece Polonya'dan elde edilen toprak kazanımı ile Rusya'nın uyrukları arasında 6.3 milyon kişi katılmıştır. Katerina'nın tahta çıktığı sırada 23 milyon olan nüfus, hayatının son yılında 36 milyona çıkmıştır. Bu artışta en büyük katkıya sınırlardaki muazzam genişleme sahiptir. Ancak yeni sınırlar, artan nüfus ve kaynaklar son derece büyük olsa da Rusya'nın büyük güç haline gelmesinde tek başlarına yeterli değildir.

Erken dönemde Rus-Fransız düşmanlığı Polonya sorunu üzerine yoğunlaşmıştır. Polonya Veraset Savaşında (1733-35) Rusya kendi adayını tahta geçirmeyi başarmıştır. "Bu çatışmada Rus askerleri ilk kez Ren kıyısına kadar geldiler. Yine ilk Fransız-Rus çatışması Polonya topraklarında gerçekleşti."²¹¹

18.yüzyıl başından beri Fransa Rusya'nın Avrupa üzerindeki etkisini İsveç, Polonya ve Osmanlı İmparatorluğu ile ortak hareket ederek azaltma politikasını izlemiştir. 1760'larla birlikte Avrupa'nın doğusundaki Rus etkisi hiç olmadığı kadar artmıştır ve Fransız tepkisi de belirgin biçimde saldırgan bir hal almıştır. Fransa'nın İngiltere'ye karşı donanmasını tekrar kurması yıllar alacaktır. Bu nedenle Rusya'nın İngiltere'nin doğal müttefiki olduğuna ilişkin inanca sahip olan Fransız hükümeti, bu soruna kıtada çözüm aramaya girişmiştir. Fransa'nın anti-Rus stratejisini, Rusya'nın o dönemdeki en önemli zayıflığını oluşturan geniş batı sınırı kullanmak ve Doğu Avrupa'da Rusya'ya karşı muhalefeti desteklemek oluşturmuştur. Ancak planın merkezinde Doğu Avrupa'da etkin bir güç olan Osmanlı İmparatorluğunun saldırısını kışkırtma çabası bulunmaktadır.

Bu noktada Fransa İsveç'le yakınlaşarak Rusya'yı tehdide açık Doğu Baltık sınırında rahatsız etmiştir. Aynı sırada Polonyalı milislere yardım gönderirken, İstanbul ve St. Petersburg arasında gerçekleşecek bir barışa engel olmaya girişmiştir.

Rusya üzerinde Fransız etkisinin en yoğun olduğu dönemde, Fransız siyasi tarihinde özellikle 1792'den sonra gerçekleşen olaylar, Fransız eğitiminin ve etkisinin zararlı olduğunu savunanların konumunu güçlendirmiştir. Büyük Katerina'nın Fransız Devrimine karşı tepkisi sert olmuştur. 1790'da, Fransa'da bulunan tüm Ruslara Rusya'ya geri dönmeleri çağrısı yapılmıştır. "1791'de Fransız diplomatik temsilcilerinin saraya

²⁰⁹ Lionel Kochan, Richard Abraham, **The Making of Modern Russia**, s. 137

²¹⁰ Robert H. Donaldson, Joseph L. Noguee, **The Foreign Policy of Russia - Changing Systems, Enduring Interests**, s.3

²¹¹ Lionel Kochan, Richard Abraham, **The Making of Modern Russia**, s. 135

kabul edilmelerine son verildi, 8 Şubat 1793'te Fransa ile diplomatik ilişkiler kesildi ve Rusya'da yaşayıp Fransız monarşisine sadakat yemini etmeyen tüm Fransızlara sürgün emri çıkartıldı."²¹² Fransız sancağı taşıyan gemilerin Rus limanlarına girişi engellenmiş ve Rusların Fransa'ya seyahat etmeleri, Fransız gazeteleri almaları ve Fransız mallarını ithal etmeleri yasaklanmıştır.

Bu dönüşüm oldukça dramatiktir çünkü Avrupa ile yoğun etkileşimin başladığı tarihten itibaren Fransa, kurumları, gelenekleri ve filozofları ile Avrupa'nın örneklemini oluşturarak Rusya'ya her zaman yardımcı olan bir modeli sunmuştur.

Büyük Katerina Rus tahtına çıktığı ilk haftalardan itibaren, kendinden önceki hükümdarların etkisiz kaldığı bir alan olan, dış politikanın yabancı etkilerden kurtarılması konusuyula kararlı bir biçimde ilgilenmiştir. Büyük Katerina, politik alanda saygınlığın önemini kavramıştır ve politik bağımsızlığını her zaman korumaya çabalamıştır.

Büyük Katerina'nın hükümdarlığı ile birlikte yeni bir evreye giren Rus diplomasisinin temel özelliklerinden biri St. Petersburg'un tüm diplomatik işlemlerde normlara uyma konusundaki inatçılığı, bir diğeri ise güçlenmekte olan Rus gururu olmuştur.

Diplomatik inisiyatifini sürekli elinde bulundurmak ve görüşmelerde tam eşitliğin sağlanması konularında ısrarcı olmuştur. Herhangi bir müzakere esnasında, Rusya tarafından verilecek bir tavizin karşı taraftan alınacak eşit değerdeki bir taviz ile dengelenmesi zorunluluğu bir kural halini almıştır. Bir savaş sonucunda büyük güçlerin arabuluculuğundan kaçınmak bir diğeri önemli nokta olmuştur. Hükümdarlığının ilerleyen yıllarında Büyük Katerina'nın yabancı müdahaleye izin vermeme konusundaki kararlılığı, Rusya'nın yeni konumun öneminden ve bu konuma saygı duyulması gerektiği konusundaki kesin inancından kaynaklanmıştır.

Büyük Katerina döneminde Rus dış politikasının gelişimine bir diğeri örnek elçilere ve bakanlara görevlerinin başlangıcında verilen diplomatik talimatların değişen karakterinde gözlenmektedir. Bu dönemden itibaren diplomatik talimatlar eskiden olduğundan daha ayrıntılı ve profesyonelce hazırlanmıştır. Artık diplomatik merasim ve Rus ticaretinin korunup geliştirilmesi gibi çeşitli alanları kapsar hale gelmiştir.

Rus diplomasisi daha karmaşık ve gelişmiş bir hal almaya başlarken Avrupa örneğiyle daha yakın ilişki içine girmeye başlamıştır. Büyük Katerina'nın Rus dış politikasına kişisel katkısı oldukça büyük olmuştur. Hükümdarın karakter yapısı ve hırslarının büyüklüğü Rusya'nın büyük güçler arasına katılımına doğrudan etkide bulunmuştur. Büyük güç statüsündeki bir devletin hükümdarı gibi düşünüp hareket ederek Rusya'nın büyük güçler arasında yeni konumunun kabul görmesini sağlamıştır.

Diğeri köklü bir değişim, Rusya'da politik olgunluğun gelişmesi olmuştur. 18. Yüzyılın ortaları ve sonrasında Rusya'da ortaya çıkan yeni güç ve prestij duygusu politik olgunluğu beslemiştir.

“Bu durum Rus sarayındaki rüşvet olgusunda gözlemlenmiştir. Elizaveta döneminde St. Petersburg Avrupa'nın en rüşvetçi başkentlerinden biri olarak ün salmıştır.”²¹³ Bu durum Rusya'nın politik geri kalmışlığını gözler önüne sermektedir çünkü bu dönemde büyük güçler, kendilerine eşit olan güçlü devletlerde değil ikinci sınıf saraylarda rüşveti kullanmaktadırlar.

Ancak Büyük Katerina dönemi ile birlikte Rus hükümetinde rüşvet sorunu büyük ölçüde ortadan kalkmıştır. Bundan sonra yabancı diplomatlar Rus hükümetine karşı parayı Viyana ya da Paris'te yaptıkları biçimde kullanmaya başlamışlardır. Artık para ancak küçük rütbeli görevlilerden bilgi edinmek için

²¹² Lionel Kochan, Richard Abraham, **The Making of Modern Russia**, s. 136

²¹³ Roger Barlett, M. Janet Hartley, **Russia in The Age of The Enlightenment**, s. 24

kullanılmaktadır. 1700'lerin ortasında Rus bakanların İngilizlerce satın alındığı düşünülecek olursa bu gelişmenin önemi daha iyi kavranacaktır. Bu tarihlerdeki uygulamayla tezat oluşturacak biçimde Büyük Katerina'nın unvan ve servet bağışladığı bakanlarına karşı cömertliği, rüşvet kabulünü ortadan kaldıran önemli bir etken olmuştur.

Bunun bir ileri adımı olarak Rusya, rüşveti dış politikasının gerektirdiği yerlerde kullanmaya başlamıştır. Daha önceleri büyük güçleri rüşvetlerine hedef olan Rusya, artık diplomatik elite katılmış bir devlet olarak parayı kendi politikasını daha güçsüz başkentlerde geliştirmek için kullanmaya başlamıştır. "Sadece devasa Rus ordusu ile değil, aynı zamanda yetenekli diplomasisi ve Rusların rüşvetin ayartıcı etkisini kullanma becerisi de korku uyandırmaktaydı."²¹⁴

Buna benzer bir değişim imparatorluk unvanı konusunda gerçekleşmiştir. Büyük Petro'dan beri Rus hükümdarları 'İmparator' unvanını Çar unvanıyla birlikte kullanmaktadırlar. Çar unvanı ise 15. yüzyılda kullanılmaya başlanmış ve imparatorluk payesi iddiasına işaret etmektedir. Batılı uygulamaya göre bu unvanın tanınması diplomatik protokolde sadece kral unvanını kullanan hükümdarlar üzerinde yer alınmasını sağlayacaktır.

Bu konu önemli bir noktayı oluşturmaktadır çünkü 18. Yüzyılda önde gelme konusu devletin uluslararası konumunu yansıtmaya bakımından oldukça önemlidir. Rusya'ya bu konuda karşı çıkan güç Fransa olmuştur. Fransa kralı kendisinin Habsburg İmparatorunun hemen ardından gelen, Avrupa'daki ikinci seküler hükümdar olduğunu ileri sürmektedir ve bu konuma Rus iddiaları tarafından meydan okunmuştur. Fransa ile yaşanan unvan gerginliği Rus-Fransız ilişkilerinin konsolos seviyesinde sürdürülmesine yol açmış ve bir anlaşmaya ancak 1772 yılında varılabilmektedir.²¹⁵

Rusya'nın yeni statüsü ile sorular diplomatik merasim ile ilgili uygulamada benzer şekilde ortaya çıkmıştır. Bu alanda da Rusya'nın büyük güç konumu tehlikede olmuştur. Bu döneme kadar diplomatik protokol Rus sarayında Batı Avrupa standartlarındaki biçimiyle inceden inceye uygulanmamaktadır. Bu durum Rusya'nın Avrupa politikasının periferisinde bulunmasından kaynaklanmaktadır. Ancak bu durum 1760'lara gelindiğinde hızlı bir biçimde değişmiş ve Rusya diğer Avrupa devletlerinde uzun süredir uygulanmakta olan resmi diplomatik merasim biçimini bütünüyle benimsemiştir.

Benzer gelişmeler resmi kabullerde kullanılacak dil konusunda da gözlenmiştir. Büyük Katerina ilk kez olarak yabancı diplomatların huzurunda Fransızca konuşması ve kendisinin de Fransızca karşılık vermesi konusunda ısrarcı olmuştur. "Diplomasinin evrensel dilinin kullanılmaya başlanması Rusya'nın Avrupa devletler sistemine tam üyeliğini gösterme çabasıyla tam bir bağlantı içerisindedir. Bu uygulanma çığnendiğinde, örneğin bir İngiliz elçisi İngilizce konuştuğunda, İmparatoriçe Rusça cevap vermekte ısrarcıydı."²¹⁶ Bu durum açıkça Rusya'nın yeni statüsünün sürdürülmesinde protokol konusundaki karşılıklılık ögesine verilen öneme işaret etmektedir.

Rus diplomasisinin karmaşıklaşması ve Avrupa uygulamalarına uyumu Büyük Katerina'nın hükümdarlığı dönemine denk gelmektedir. St. Petersburg'un dış politika uygulamaları için hizmetinde tuttuğu memur sayısında büyük artış görülmüştür. Rusya'nın Avrupa diplomasisine uyum çabasına bir diğer örnek anlaşma metinlerinin toplanması ve basılmasıdır. Bu metinler, teamüllerin hakim olduğu ve geçmişte yapılmış

²¹⁴ Matthew Smith Anderson, **The Rise of Modern Diplomacy 1450-1919**, s. 185

²¹⁵ Paul Dukes, **A History of Russia, Medieval, Modern, Contemporary**, s. 115

²¹⁶ Roger Barlett, M. Janet Hartley(ed), **Russia in The Age of The Enlightenment**, s. 28

antlaşmaların düzenlediği bir uluslararası sistemde hayati öneme sahiptir. Eski antlaşmalar görüşmeler sırasında ve geleceğin diplomatlarını yetiştirirken kullanılmıştır.

Savaş alanındaki başarılar, örneğin Rus orduları tarafından Yedi Yıl Savaşında sağlanan başarıları, sonuna kadar kullanmış ve Rusya'nın politik üstünlüğünü sağlamlaştırmıştır. Hükümdarlığının başından itibaren Rusya'nın diğer büyük güçlerle eşitliği üzerinde tavizsiz tutumuyla onları Rusya'nın kendilerinden biri olduğunu kabul etmeye zorlamıştır. Büyük Katerina'nın Rusya için prestij arayışı aynı zamanda kişisel prestiji için söz konusu olan arayışla yakından bağlantılı olmuştur. Bu süreç Rusya'nın Avrupa diplomasisinde yeni ve sürekli bir rol edinmesine yol açmıştır.

Bu duruma verilebilecek en iyi örnek Avusturya ile Prusya arasındaki Bavyera Veraset Savaşından sonra Rusya'nın arabuluculuğu sırasında gerçekleşmiştir.

“Savaşı sonlandıran Teschen Barışında (1779) hem Rusya'nın katkısı hem de görüşmeler sırasında temsilcisinin diplomatik becerisi alışılmadıdır. Aynı şekilde antlaşmanın Rusya'ya yüklediği Kutsal Roma İmparatorluğu'nun bütünlüğünün garantörlüğü sorumluluğu da yeni bir dönemin başlangıcına işaret etmekteydi...Otuz Yıl Savaşı sonucunda imzalanan Vestfalya (1648) barışından sonra Fransa ve İsveç, Kutsal Roma İmparatorluğu'nun bütünlüğünün garantörleri sayılmışlardır. Artık Rusya'ya da yeni konumunu ortaya çıkaran benzer bir rol verilmiştir.”²¹⁷

18. yüzyılın sonunda Rusya'nın sınırlarındaki genişleme çarpıcıdır ve uzun dönemde büyük güç statüsünü belirleyen etkenlerin başında gelmiştir. Ancak Büyük Katerina'nın Rusya'nın büyük güç konumunu tanıtmada ve korumadaki paralel başarısını da göz ardı etmemek gerekmektedir.

Bu dönemde milli bilincin gelişmesi Rusya'nın Batılılaşmasının bir ögesi ve işareti olmuştur. Serfler, toprağa sıkı sıkıya bağlandıkları gibi, aynı biçimde serflere sahip olan toprak sahibi sınıf da zorunlu devlet hizmetine bağlandığı için yüksek bir entelektüel kültür oluşturamamışlardır. 1785'teki 'Soyluluk Berati' ile birlikte toprak sahibi orta sınıf aristokratların ortaklaşa haklar ve ortak bilinçle farklı ve ayrıcalıklı bir sınıf olarak ortaya çıkmasıyla birlikte ulusal kültür ve ulusal bilinç Rusya'da hızla gelişmeye başlamıştır.

Bu dönemde Rusya'da serfler haftanın altı günü, efendilerinin topraklarında angaryaya zorlanmaktaydılar. Memurlar ve hakimler bir kararı veya mahkeme hükmünü satmayı olağan bir durum olarak karşılıyorlardı. İşadamları arasında rüşvetçilik oldukça yaygındı. Serflerin açık arttırma ile satılmaları ve geçmiş hayatlarından koparılmaları sık sık rastlanan bir durumdu. Sonuç olarak tüm Rusya genelinde otokratik yönetimin trajik sonuçları ile karşılaşılıyordu.

Büyük Petro reformlarında merkezi yönetime yoğunlaşmıştır. Büyük Katerina ise uzun vadede çabalarını 1773-1775 Pugachev isyanını kontrol etmeyi beceremeyen taşra yönetimlerin etkili çalışmasına yoğunlaştırmıştır. “Katerina barış dönemini 1775'te taşra reformunu, 1782'de polis yönetmeliğini gerçekleştirmek ve 1786'da ulusal okul sistemini kurmak için kullanmıştı.”²¹⁸

Büyük Katrina döneminde, dış politikada Rusya'nın bir Avrupa gücünden bir dünya gücü haline gelmesi gerçekleşmiştir. Kültürel alanda düşünce ve edebiyat alanında görülmemiş bir çeşitlenme yaşanmıştır. Büyük Katerina'nın Diderot ve Voltaire ile kurduğu bağlantı Rusya'nın Avrupa'daki olumlu imajını yaymak işlevini de görmüştür. Aynı zamanda Büyük Katerina'nın akıl, hümanizm ve fayda gibi Aydınlanma kavramlarına bağlılığını da göstermektedir. Ekonomik yaşamda şehirleşme ve endüstrileşmede dikkate değer bir artış söz

²¹⁷ Roger Barlett, M. Janet Hartley(ed), **Russia in The Age of The Enlightenment**, s. 32

²¹⁸ Simon Dixon, **The Modernisation of Russia 1676-1825**, s. 20

konusudur. Politik alanda devrimci hareketin gelişmesi başlangıçta ülke geneline dağılmış birkaç bireyi etkilemişken, sonraları bu akımdan etkilenen gruplar yüksek oranda organize partiler içinde bütünleşmişlerdir. Tüm bu gelişmeler ortak bir özelliğe sahiptir bu da mevcut değişim ortamında varlığını eskiden olduğu gibi sürdürmekte olan otokrasinin sorgulanmasıdır.

5. Sonuç

Araştırmanın ikinci bölümünde ilk olarak Büyük Petro'nun reformlarının Rusya'ya etkileri ele alınmıştır. Büyük Petro hükümdarlığı dönemine gelinceye kadar Rusya'da hiçbir hükümdar nüfusu ve ülkenin üzerine kurulu olduğu kaynakları harekete geçirme çabasında bulunmamıştır. Büyük Petro'nun kaynakları harekete geçirmeye yönelik reform çabasının temelinde uluslararası alanda statü arayışı yatmaktadır. O dönem için alışılmadık olan bu türden bir hedef arayışı, istenmeyen yeni baskıların Rusya içinde ama daha önemlisi Rusya dışında ortaya çıktığı anlamına gelmektedir.

Büyük Petro ile birlikte savaşların ve uluslararası statü arayışının devlet ve idare yapısında değişimleri zorlamaya başladığı açıkça görülmeye başlamıştır. Hayata geçirilen geniş kapsamlı reform politikası ise, Rusya'yı Avrupa siyasetine sokmuştur. Reform sürecinin kilise engeline takılmamasında Ortodoks kilisesinin on yedinci yüzyılın başındaki 'Kargaşa Dönemi'nde toplumsal otoritesini yitirip, zayıflamasının önemli etkisi olmuştur. Petro'nun yenilikçi karakteri de reformu etkileyen özelliklerden biridir. Örneğin 1697-1699 yılları arasındaki Batı Avrupa'ya düzenlenen eşine rastlanmamış elçilik turu, modernleşmenin geleceğini derinden etkilemiştir. Geleneksel kültürün reddi Büyük Petro'nun reformlarında büyük önem taşımaktadır. St. Petersburg'un inşası ve Moskova yerine başkent olması bu özelliğe güzel bir örnek oluşturmaktadır.

Bu arada savaşların etkisi Avrupa siyasi dengesini altüst etmekle kalmamış, Petro'nun askeri ihtiraslarını karşılması için ülkesini içten değiştirme zorunluluğunu da getirmiştir. Savaş ve toprak kazanımını iktidarını devam ettirmenin çaresi olarak gören I. Petro bakımından modern silahlı kuvvetlere kavuşmak meselesi özel bir önem kazanmıştır. Reformların problemi her şeyden önce bunların finansmanı meselesi olarak ortaya çıkmıştır. Böylece ağırlıklı olarak askeri alanda başlayan modernleşme çabaları maliye ve bürokrasi alanlarını da giderek içine almaya başlamıştır.

Bu bölümün devamında modernleşmenin dış politikaya etkisi üzerinde durulmuştur. Yabancı etkileşime açılma ve süregelen reform süreci Rusya'nın dış politika etkinliğini ciddi biçimde arttırmıştır. Bu süreçte önce Alman nüfuzu daha sonra ise Fransız kültürel etkisi Rusya üzerinde yoğunluğunu hissettirmiştir. Büyük Petro'nun hükümdarlığından sonra yaşanan Yedi Yıl Savaşı ve modernleşme programını uygulamaya devam eden Rusya'nın bu savaştaki başarısı ile Rusya, Avrupa sisteminde yeni bir statüye sahip olmuş ve büyük güçler arasına girmiştir. Bu süreç içerisinde diplomasisi karmaşıklaşmış ve Avrupa'daki hakim sisteme güçlü bağlarla bağlanmıştır. Rus askeri gücü bu tarihten sonra yeni bir açıdan ele alınmaya başlanmıştır. Bu durum doğrudan Rusya'nın bir Avrupa gücü olarak uluslararası statüsüne yansımıştır.

İmparatorluğun yükselişi konulu alt bölümde ise Petro sonrası reform süreci, ulus fikrinin otokrasinin gücünden kısmen korunan asiller sınıfı içerisindeki gelişimi, bürokrasi sınıfının devlet içerisindeki artan etkinliği ele alınmıştır. Bu dönemde yaşanan hızlı gelişme yine ağırlıklı olarak askeri başarılarla dayanmış, Rusya'nın geri kalmışlığının asıl nedenleri olan otokrasi ve serflik sistemi yine el değmeden kalmış, bu nedenle yakalanan kısa vadeli başarı Rusya'nın geleceğine yansımamıştır. Rusya hala reforma ihtiyaç duyan bir Avrupa gücü olarak 19. yüzyıla girecektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM AVRUPA GÜÇ DENGESİ VE RUSYA

Rusya'da ortaya çıkan modernleşme programının motivasyonunu Avrupa güç dengesine dahil olmak isteği oluşturmaktadır. Avrupa güç dengesi Rus modernleşmesini hem ortaya çıkışında, hem de modernleşme programının ilerleyen tarihteki gelişme sürecinde derinden etkilemiştir. Bunu yanında Avrupa güç dengesi genel anlamda modernizmden ve özelde Rus modernleşmesinden etkilenmiştir. Bu noktada Avrupa güç dengesi ve Rus modernleşmesi arasında karşılıklı bir etkileşimden söz etmek mümkündür. Önceki bölümde Rus modernleşmesinin gelişimi ve bu sürecin özellikle Rus dış politikasına etkisi ele alınmıştır. Bu bölümde ise süreç sistem boyutunda Avrupa güç dengesi bağlamında incelenecektir. Rusya'nın 18. yüzyılda uyguladığı modernleşme programı, 19. Yüzyılda Avrupa güç dengesi sistemine dahil olmasını sağlamış, sistemin belirleyici bir aktörü haline gelmesinde en önemli paya sahip olmuştur.

1. 17 ve 18. Yüzyıllarda Güç Dengesi

Orta Çağ boyunca hakim olan siyasal ve dinsel yapılanmanın dönüşüm geçiren Avrupa'da varlığını sürdürememesi sonucunda Hıristiyan dünya imparatorluğu projesi çökmüştür. Bu

ilişki biçimine göre, dini ve dünyevi iktidar, evrensel Kilise ile İmparatorluk arasında taksim edilmiştir. Dünyevi açıdan otorite ve siyasal güç İmparator, Krallar, bağımsız veya yarı - bağımsız kent devletleri arasında, hiyerarşik olarak dağıtılmıştır. Ancak, Batı Avrupa’da yaşanan siyasal gelişmeler gelişmeler sonucunda güç belirli, bütünleşmiş merkezlerde toplanmaya başlayınca, bu merkezler evrensel kurumların otoritesine ve isteklerine karşı gelmeye başlamışlardır. Böylece modern anlamda devletler ortaya çıkmaya başlamıştır.

16. ve 17. yüzyıllarda, Batı’daki feodal düzen yıkılmaya dek devletler arasındaki ilişki, hiç olmazsa kuramsal olarak ikili bir güç ilişkisi üzerine kurulmuştur. Öte yandan, Reformasyon hareketleri ve 17. yüzyılda başlayan din savaşları, Avrupa’nın bir çok yörelerinde Kilise’nin dünyevi gücünü azaltmış, hatta yıkmıştır. Hıristiyanlık mezheplerine bölünmüş, ulusal kiliseler ortaya çıkmış, böylece din hükümdarların dünyevi tercihlerine göre uluslaştırılmıştır. Bu sırada yaşanan ve 17. Yüzyılın ortalarına dek süren din savaşları, 1648 tarihli Vestfalya Anlaşması ile sonuçlanmıştır. Bu anlaşma kıtanın siyasal düzeni bakımından yeni bir yapılmaya işaret etmektedir. Ortaya çıkan yeni siyasal düzen gereğince, Avrupa’nın siyasal ilişkileri artık egemen ülke devletleri ile bunların hükümdarları arasında yürütülecektir.

Kilise ve İmparatorun otoritelerine karşı çıkdıktan ve bu otoriteler yıkıldıktan sonra meydana gelen yeni güç merkezleri arasındaki karşılıklı ilişkiyi düzenleyecek yeni bir öge belirecektir. Çöken sistemin yıkıntıları arasından aşağı yukarı birbirine denk güçte devletler ortaya çıkmıştır. Bu şekilde uluslararası ortama atılan bir grup devlet birbiriyle ilişki sürdürmek durumunda kalmıştır. Bu noktada iki olasılıklı bir ilişki ortaya çıkmıştır: Ya bu devletlerden birisi, çok güçlenerek diğerlerini egemenliği altına alacak ve yeni bir imparatorluk yaratacaktır veya hiç bir devlet bu amacı gerçekleştirecek kadar güçlenmeyecektir. İkinci olasılığın gerçekleşmesi için, modern devletlerin oluşturduğu uluslararası topluluğun en güçlü üyesinin istekleri diğer devletlerin bir araya gelmesi, başka bir deyişle, güç dengesi yoluyla kontrol altında tutulması gerekmektedir.

Değişen dünya düzeni, hiçbir temel ilke ile sınırlanmadan kendi ulusal çıkarları peşinde olan çok sayıda devlet yaratmıştır. Bu durum 18. ve 19. yüzyıllarda Avrupa güç dengesinin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

“Bağımsız ve rekabet halindeki devletlerin coğrafi olarak birbirine yakın biçimde gruplaşması güç dengesi gibi uygulamaların kendiliğinden ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu ilişkilerin gittikçe derinleşmesi ve devamlılık kazanması her birinin diğerinin eylemlerini daha yakından gözlemlemesine fırsatını vermiş ve çeşitli yollarla bir diğerinin egemenliğini önleme ihtiyacını daha fazla duymalarına neden olmuştur.”²¹⁹

Uluslararası düzeni oluşturan devletler, yeni uluslararası rollerine bir tanım getirmeye çalışmışlardır. İlk anda birçok devlet, ulusal çıkarlarını ortaya koymanın en doğru yol olduğuna karar vermişlerdir. Temel sorun, güç ve çıkar uygulamalarını kısıtlamak için bazı prensiplerin bulunup bulunamayacağı olmuştur. Birçok devletin birbiriyle ilişkide bulunduğu bir ortamda, güç dengesi kendiliğinden oluşmaktadır. Burada önemli olan nokta, uluslararası sistemin korunmasının bilinçli bir düzenlemeye mi dönüşeceği, yoksa bir dizi güç gösterisi içinden mi gelişeceği sorunu olmuştur.

Avrupa’da yeni devlet sistemindeki ilişki biçiminin kuramsal olarak tanımlanmasına yarayan öge, güç dengesi kavramı olmuştur. “Güç dengesi, Avrupa’da ortaya çıkabilecek anarşiyi önleyerek sağladığı ‘mekanik yasalar’ ile dünyaya görelî bir düzen getirmiştir.”²²⁰

Modern devlet sisteminin ortaya çıkmasından sonra güç dengesi ilkesinin uygulanması sayesinde bir tek devletin ötekilere egemen olması ve Avrupa’ya kendi hegemonyası çerçevesinde egemen olması olanaksızlaşmıştır. Son üç yüzyıl Avrupa’sının diplomasi tarihinde, bu tür girişimlerin yapılmasına ve bunların başarısızlıklarına rastlamak mümkündür. Ancak bu çabaların karşısında güç dengesi sisteminin ayakta kaldığı görülmüştür. “Modern

²¹⁹ Matthew Smith Anderson, **The Rise of Modern Diplomacy 1450-1919**, London, Longman Inc., 1993, s. 152

²²⁰ Mehmet Gönlübol, **Uluslararası Politika - İlkeler, Kavramlar, Kurumlar**, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2000, s. 434

devlet sisteminin ortaya çıkmasından sonra güç dengesi ilkesinin uygulanması sayesinde bir tek devletin ötekilere egemen olması ve Avrupa'yı 'evrensel' bir yapı içinde toplaması olanaksızlaşmıştır."²²¹

Batı'da güç dengesi sistemlerinin uygulandığı ilk örneklerden birini Rönesans İtalya'sının şehir devletleri arasındaki sistem oluşturmuştur. Kilise'nin ve İmparator'un Avrupa çapında sahip olduğu iktidarın ortadan kalkmasıyla birlikte, modern dönemde güç dengesinin uygulanmasına ilk kez, Rönesans devrinde Kuzey İtalya'da rastlanır. "İtalya'da 15. yüzyılla birlikte bir grup devletin, birbirleriyle devamlı bağlantı içinde ve sürekli bir diğerinin gücündeki artışa karşı hassas durumda varlığını sürdürmesi, Avrupa'nın başka hiçbir yerinde görülmemiş bir ilişki biçimini ortaya çıkarmıştı."²²²

Buradaki zengin şehir devletleri ve öteki daha küçük devletler, bir yandan kendi aralarındaki çatışmalarda, öte yandan bölgenin zenginliği dolayısıyla bu ülkeleri ellerine geçirmek isteyen istilacılara karşı kendilerini korumak için giriştikleri savaşlarda, güç dengesi sistemini uygulamışlardır.

Kuzey İtalya'da, daha zayıf devletler, daha güçlülere karşı birleşmişler ve böylece uzun bir süre, ne yerel bir güç ne de dış istilacılardan herhangi biri bölgeye egemen olabilmiştir. Batı Avrupa'nın ulusal monarşileri ve Orta Avrupa'nın küçük devletleri de kendi aralarında güç çatışmasına girişmişler ve aynı ilkeyi uygulayarak varlıklarını sürdürebilmişlerdir.

1648 Vestfalya Barış Antlaşması sonucu ortaya çıkan Avrupa'daki devletlerin oluşturduğu sistem güç dengesine dayandırılmıştır. Bu sistemlerin ayırıcı özelliği, birbirine denk güçte devlerin var olması gerçeğini yücelterek, dünya düzeni için yol gösteren bir ilke haline getirmek olmuştur.

Devletler uluslararası normlar, ekonomik karşılıklı bağımlılık ve diğer devletlerin güçleri tarafından sınırlandırılırlar. Ancak bir devlet ne kadar geniş ve güçlüyse o ölçüde hareket serbestisine kavuşacaktır, küçük ve güçsüz devletler ise daha çok sınırlı olacaktır.

Uluslararası sistemin dış politika üzerindeki genel etkisi söz konusudur.

"Uluslararası yapı hangi biçimde olursa olsun, bir devletin dünya politikasında aktif rol oynayabilmesi askeri kapasitesi ile bağlantılıdır. Geleneksel olarak bir devletin sınırları dışına güç yansıtması o devletin büyük güç olma konumunu tanımlamakta hayati bir öğedir."²²³

Bununla birlikte, daha sonraki yıllarda, "devletlerin güç dengesini iyi çalıştıramamaları yüzünden, Fransa Avrupa'nın büyük kısmına egemen olmuş ve bunu iki yüzyıl kadar sürdürmüştür. Bunun üzerine, uluslararası politika, "Büyük Devlet"e karşı bir çok koalisyonların kurulduğu bir döneme girmiştir."²²⁴ 18. yüzyılın sonuna doğru, Avrupa'nın doğusunda bulunan Rusya, Avusturya ve Prusya'nın da katılmasıyla, denge sistemi tüm Avrupa'yı kapsamı içine almıştır. "18. yüzyılda güç dengesi, kaba biçimde de olsa, kurumsal hale gelmiş ve uluslararası ilişkilerin temel kılavuzu haline gelmiştir."²²⁵

18. yüzyılın ortalarında Avrupa'da oluşan siyasal sistem ile, dünyanın bu bölgesinde bulunan uluslar, aralarındaki ilişkiler ve çeşitli çıkarlarla tek bir bütün içinde birbirlerine bağlanmışlardır. Artık Avrupa'daki devletlerin oluşturduğu uluslararası sisteme karmaşa hakim değildir. Uluslararası sistemin işlemeye başlamasıyla birlikte devletler olan bitenle sürekli olarak ilgilenmeye başlamışlar, yerleşik elçilerle ilgili örf ve adetler gelişmeye başlamış ve sürekli görüşmelerin kesintisiz iletişim olanağı sağlamıştır. Modern Avrupa'da, bağımsız devletlerin ortak çıkarlarla birbirine bağlandığı, düzenin sürdürülmesi ve özgürlüğün korunması için birleşilen bir yapılanmayı ortaya çıkarmıştır. Bu durum, güç dengesi ilkesine yol

²²¹ Ibid

²²² Matthew Smith Anderson, **The Rise of Modern Diplomacy 1450-1919**, s. 151

²²³ Robert H. Donaldson, Joseph L. Noguee, **The Foreign Policy of Russia Changing Systems, Enduring Interests**, s.8

²²⁴ Mehmet Gönlübol, **Uluslararası Politika - İlkeler, Kavramlar, Kurumlar**, s. 432

²²⁵ Matthew Smith Anderson, **The Rise of Modern Diplomacy 1450-1919**, s. 151

açmıştır. Bununla, hiçbir devletin ötekileri üzerinde kesin bir üstünlük kurmasına izin verilemeyeceği kastedilmektedir. Herhangi bir devleti sınır genişlemesi yoluyla tehlikeli biçimde güçlenmesini ve diğerlerini tehdit etmesini engellemenin meşru olduğu noktasında tam bir görüş birliği sağlanmıştır.

En basit biçimiyle güç dengesi, devlet sistemindeki ünitelerden birinin veya bir grubun gücünü arttırmasını önleyerek, her ünitenin bağımsızlığını korumak için başvuru bir davranış biçimidir. Güç dengesi kavramının hedefi, uluslararası sistemde güçlerin taraflar arasında denk bir biçimde dağılması ya da dinginlik durumunun sağlanmasıdır.

Bir diğer görüşe göre güç dengesi; “uluslararası ilişkilerde bir ülke ya da ülkeler birliğinin gücünün diğer bir ülke ya da ülkeler birliğinkine ile denk duruma getirerek kendisini koruma politikası”²²⁶ olarak tanımlanmaktadır.

Güç dengesi kavramının en olağan anlamı, gücün karşıt taraflar arasında dengeli bir biçimde dağılmasını sağlamaktır. Bu anlamda uluslararası alanda gücün dengelemesi, çoğu zaman devletler arasında karşılıklı olarak kurulan ittifak ve koalisyonlar ile olmaktadır. Bu durum diplomasinin karmaşıklaşmasını beraberinde getirecektir. İleri düzeyde uzmanlaşmış kadroları, ciddi miktarda parasal kaynağı gerektiren bu tür bir diplomasi ancak modern kurumlara sahip bir devlet yapısının tarafından yürütülebilecektir.

Güç dengesi düşüncesine hakim olan ön kabul, devletler arasında rekabetin ve olası düşmanlığın sürekli var olacağı düşüncesidir. Bununla birlikte hükümdarların ve devletlerin hareketlerini güç arayışı ile, ulusal çıkarlar ile açıklamak genel olarak politik hayatın sekülerleşmesi adına önemli bir adım oluşturmaktadır. Bu noktada güç dengesi ve modernite arasındaki bağ göze çarpmaktadır.

Güç dengesi ve modernite arasındaki bir diğer bağlantı felsefi alanda kurulmaktadır. Entelektüel anlamda güç dengesi kavramı, Aydınlanma döneminin belli başlı politik düşüncelerinin inançlarını yansıtmaktadır. Aydınlanma çağının düşünürlerine göre, politik dünya dahil, tüm evren, her biri diğerini dengeleyen akılcı prensiplere göre yönetilmektedir. Mantıklı insanlar tarafından görünüşte rastlantısal olarak yapılan eylemler, sonunda ortak iyiliğe dönüşmektedir. Bu yönüyle güç dengesi modernist söylemle oldukça örtüşen bir sistem olarak karşımıza çıkmaktadır.

“Güç dengesi sistemi 18. yüzyılda hakim düşünce akımları ile bağlantı halindedir. Böylece bu tarihe gelindiğinde dönemin hakim entelektüel akımıyla uyum içinde olduğu için güç dengesi düşüncesi daha önceki dönemlere oranla daha fazla kabul görmüştür.”²²⁷

Denge ve dinginlik fikirleri doğa bilimlerinin gelişimi ile gündeme gelmiştir. Uluslararası ilişkiler alanında ise denge hedefi modern dönem ile ortaya çıkmıştır. Öte yandan, denge kavramı hangi konu ve hangi çerçeve içinde düşünülürse düşünülün, sadece bir ilişki biçimi değildir; aynı zamanda, bu ilişki biçiminin bilinçli olarak yeniden düzenlenebileceği ya da geliştirilebileceği görüşünü de içermektedir. Böylece modernist bir söylem, uluslararası sistemin denetlenebileceğini ortaya koymaktadır. “Etkili bir güç dengesi insanlığın dünyanın bir yönünü kontrol edebildiğini göstermektedir. Beraberinde uluslararası ilişkilere insan ürünü olan kesinliği ve tahmin edilebilirliği getirecektir.”²²⁸

“Doğada olduğu gibi, politikada da dinginlik kavramı, karşıt güçler veya eylemler arasında denge halinde bulunma durumunu ifade etmektedir.”²²⁹ Bu noktada kurulacak sisteme karşı ancak modern dönemde oluşabilecek bir beklenti doğmaktadır. Dinginlik, bir bütün içindeki ahengi ifade eder. Dinginliğin kurulamadığı yerde; çatışma, kaos ve dengesizlik hakim

²²⁶ Faruk Sönmezoğlu, **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1992, s.143

²²⁷ Matthew Smith Anderson, **The Rise of Modern Diplomacy 1450-1919**, s. 166

²²⁸ Ibid, s. 180

²²⁹ Mehmet Gönlübol, **Uluslararası Politika - İlkeler, Kavramlar, Kurumlar**, s. 430

olacaktır. Bu durum modern düşüncenin tahammül edemeyeceği bir çevre anlamına gelecektir.

Bununla birlikte güç dengesi sistemi, krizleri, hatta savaşları önlemek iddiasında olmamıştır. İşlerlik halinde olduğunda, hem bir devletin diğerlerini egemenliği altına alma arzusunu, hem de anlaşmazlıkları sınırlamak amacındadır. Bu sistemin amacı, barıştan çok istikrarın ve aşırılıklardan kaçınmanın sağlanmasıdır. Güç dengesi sisteminden memnun olmayan tarafın hoşnutsuzluğu, uluslararası düzenin bozmaya kalkışacağı düzeyin altında kalması, sistemin iyi çalışmasının göstergesidir.

18. yüzyılın başında Fransa, XIV. Louis yönetiminde Avrupa'ya egemen olmak girişimlerinde bulunmuş, fakat öteki devletlerin kurdukları çeşitli koalisyonların direnci ile karşılaşmıştır. Böylece, güç dengesi sayesinde, Avrupa'da gelişmeye başlayan yeni devlet sistemi kurtarılmıştır. 18. yüzyıl boyunca Napolyon Savaşlarına dek Avrupa'da meydana gelen diğer çatışmalarda hiçbir devlet ötekileri üzerinde bir hegemonya kuramamıştır. Bu nedenle, 18. yüzyıl Avrupa tarihi, bir bakıma Avrupa'da modern devlet sisteminin kurulma tarihi olmuştur. Ulusal sistemlerde hukuk kuralları güç öğelerini belirler ve bunları yönlendirirler. Oysa, uluslararası sistemde böyle bir anayasal düzen bulunmamaktadır. Uluslararası hukuk, uluslararası ilişkilere bir ölçüde bir düzen kazandırır; ama, belli bir zamanda, uluslararası alanda ne biçim bir dinginliğin varolacağını uluslararası hukuk değil, devletlerin görece güç durumları belirler. Tarihin belli evrelerinde – örneğin, 1815 Viyana Kongresi'nde devlet adamları, devletler arasında gücü sürekli istikrar sağlayacak biçimde dağıtarak, rasyonel bir dinginliği gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Bu noktada modernist söylem bir kez daha karşımıza çıkmaktadır. Uluslararası sistemde rasyonellik ve doğal durum bulma, dinginliği başarma düşüncesi güç dengesi sistemi ve modernite arasındaki önemli bağlantıları oluşturmaktadır.

2. Avrupa Güç Dengesi ve Rusya

Güç dengesi, özellikle modern dönemle birlikte devletlerin davranışlarına giderek daha fazla yön vermiştir. Uluslararası ilişkilerin bu evresinde, etkisini ve gücünü komşu devletlerin üzerine yaymak isteyen güçlere rastlanmıştır. Uluslararası düzene güvenilir bir rehber oluşturmak için gücün tahmin edilmesi oldukça zor olmaktadır. Güç görece bir kavramdır ve genellikle rakibin sahip olduğu kapasite ile karşılaştırma yoluyla ölçülebilir. Devletin gücü öteki devletlerin gücü ve etkinliği ile karşılaştırıldığında bir anlam taşımaktadır. Devletlerin sahip olduğu güç sistemdeki diğer devletlerle bağlantılı olduğu için, bir devletin gücünde meydana gelen bir artış, ister istemez öbür devletlerin gücünü azaltmış olacaktır. Rusya'nın Avrupa güç dengesi sistemine girişi de sistemde yer alan tüm devletleri etkilemiş, güç hesaplamalarını karmaşıklştırmıştır.

“18. yüzyılla birlikte güç dengesine 1690'lardan önce var olmayan iki çok yeni ve önemli öge katılmıştır. İlk olarak Avrupa devletlerinin koloni imparatorlukları giderek artan oranda sistem içine girmektedir. Sömürgelerin metropoliten ülkelere kazandırdıkları refah artık önemli bir girdi oluşturmaktadır ve bu durum görece güçlerini arttırmaktadır. İkinci olarak Rusya'nın büyük güç konumuna yükselmesi yalnızca Avrupa diplomasi ağını genişletmekle kalmamış, tüm güç dengesi hesaplamalarına yeni ve önemli bir öğeyi beraberinde getirmiştir.”²³⁰

Uzun bir uluslararası başarılar listesi; İsveç'in elindeki imparatorluğun yıkılmasında ve Polonya'nın paylaşımında Rusya'nın oynadığı rol, Yedi Yıl Savaşı'nda gösterilen üstün askeri performans ve Prusya'ya karşı kazanılan zaferler, 1768-74 arasında Osmanlı İmparatorluğuna karşı kazanılan üstünlük, artık yeni bir büyük politik gücün yükseldiğini inkar edilemez duruma getirmiştir.

²³⁰ Matthew Smith Anderson, **The Rise of Modern Diplomacy 1450-1919**, s. 170

“Devlet idaresinin genel bir kuralı olarak Rusya, güç dengesi politikaları izlemiş ve bu tutum devamlılık göstermiştir.”²³¹

“Rusya’nın yükselişi ve daha az önemli de olsa Prusya’nın gücündeki 1740’lardan itibaren gözlenen artış, Avrupa güç dengesinin 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren tüm zamanlardan daha karmaşık hale gelmesi anlamına gelmekteydi.”²³²

Rusya’nın giderek güçlenmesi Avrupa kıtasının güvenliğine ve genel olarak güç dengesi sisteminin işlerliğine büyük bir tehdit olarak görülmeye başlanmıştır. Rusya’nın yabancı, özellikle Avrupalı olmayan bir güç olarak görülmesi bu tehdit hissini daha da arttıran faktörler olmuştur.

Napolyon savaşları ile birlikte savaşın boyutları ve maliyeti çok fazla artmıştır. Bundan böyle, savaşın yürütülmesi sırasında ortaya çıkan yükü ancak büyük güçler kaldırabilecektir. Avrupa’nın kaderinin bağlı olduğu kararları bir avuç devlet verecektir. Bu devletlerin geniş sınırlara, kalabalık bir nüfusa ve dolayısıyla yüksek gelirlere sahip olmaları gerekmektedir.

Avrupa’yı güç yoluyla birleştirme çabası, 18. yüzyılın sonunda, 1789 ile 1793 yılları arasında, devrimin kazandırdığı devrim sayesinde Fransa’da ortaya çıkmıştır. Batı devlet sistemi içinde, Napolyon dönemi, güç dengesi sistemi için de oldukça önemli bir dönemi oluşturmaktadır. Bu dönem, tek devletin gayreti ile Avrupa’da hegemonya kurulması yolunda yapılmış en başarılı girişimi oluşturmaktadır.

Fransa’da yaşanan devrim, tüm Avrupa’da milliyetçilikten yayılan enerjinin açığa çıkmasına neden olmuştur. Denge ve kontrol bu yeni akıma tamamen yabancı konumda kalmıştır.

Avrupa’yı sarsan bu gelişmeler sırasında Rusya’da hükümdar değişikliği yaşanmıştır. Büyük Katerina’nın ölümü ile birlikte tüm gençliği boyunca imparator olmayı bekleyen, aslında bu konum için düşünülmeyen oğlu Pavel tahta geçmiştir. Pavel tahta çıktığında ilk iş olarak annesinden öğ almıştır. “Büyük Katerina’yı, yine Katerina’nın saray darbesi ile düşürdüğü kocası III. Petro’nun yanına gömerek, ölümünde sembolik olarak aşağılamış oldu. Çıkardığı veraset yasası ile kadın hükümdarların Rus tahtına çıkmasını o tarihten sonra imkansız hale getirdi.”²³³

“42 yaşına kadar daimi bir nezaret altında tutulan Pavel, tahta çıkınca Katerina tarafından konulan birçok nizamı değiştirmek maksadıyla yeni tedbirler almak istedi.”²³⁴ Köylülere yönelik ılımlı yaklaşımı hakim sınıf olan soyluları rahatsız etmiştir. Daha ileri giderek Katerina’nın soylulara bahsettiği haklardan bazılarını iptal etmesi veya sınırlaması gerginliği daha da arttırmıştır. Bu sınırlamaların içinde soyluların yerel yönetimlere katılımı, zorunlu hizmetten muafiyet ve bedensel cezaların soylulara uygulanmaması da vardır.

Rusya için daha tehlikeli olan yürüttüğü dış politika olmuştur. Malta’ya ve buradaki şövalyelere mistik bağlılığı varolmuştur. “1798’de Malta’nın manevi hükümdarı ilan edilmiştir. Bu durum İngiltere’nin düşmanlığını çekmiş ve Napolyon zirveye çıktığı sırada Rusya’nın Avrupa’da diplomatik izolasyonuna neden olmuştur.”²³⁵

Hem dış hem iç politika alanlarında soyluların çıkarları ile tehlikeli bir çatışma içerisine giren Pavel, sonunda 19. yüzyıla kadar sıklıkla görülen saray darbelerinden birine kurban gitmiştir. 1801 yılında İmparator Pavel’in yerine oğlu I. Aleksandr’ı geçiren saray darbesi Rus politikasının evriminde bir devrin sonuna işaret etmektedir.

²³¹ Robert H. Donaldson, Joseph L. Noguee, **The Foreign Policy of Russia Changing Systems, Enduring Interests**, s.4

²³² Matthew Smith Anderson, age, s. 175

²³³ Lionel Kochan, Richard Abraham, **The Making of Modern Russia**, s. 147

²³⁴ Akdes Nimet Kurat, **Rusya Tarihi - Başlangıçtan 1917’ye Kadar**, s. 294

²³⁵ Lionel Kochan, Richard Abraham, age, s. 148

Bundan sonra sarayın kapalı kapıları ardındaki cinayetlerin yerini halk kullanımına açık caddelerdeki suikastler alacaktır. Saray hiziplerinin ve muhafızların ellerinde bulundurdukları gücünün etkinliği ortadan kalkacaktır. Pavel'i deviren aristokrat elit, saray darbesi kozunu son kez kullanmıştır. Bu durum girilen yeni dönemin önemli bir özelliğini oluşturan siyasetin alanının genişlemesi ile doğrudan bir bağlantı içerisindedir.

Yeni imparator I. Alexander'ın karşısına çıkan ilk problemlerden biri, Rusya'nın Fransa ile ilişkisi olmuştur. Rus hükümeti başından beri Fransız Cumhuriyetine ve onun yürüttüğü savaflara düşmanca bir tavır benimsemiştir. Ancak Büyük Katerina Fransa'ya karşı muhalefette dolaylı bir politikayı tercih etmiştir. Pavel'in getirdiği değişim Devrim Fransası'na yönelik politikada da gözlenmiştir. İmparator Pavel, ordularını Fransızları Kuzey İtalya'dan çıkarmak ile görevlendirmiştir. Müttefikleri Avusturya tarafından terk edilen İtalya'daki Rus orduları başarısız bir sefer sonrasında Rusya'ya geri dönmüşlerdir.

Napolyon'un imparatorluğu kurmaya yönelik eylemleri, Pavel'i Fransız Devrimi'nin tehlikeli, yıkıcı gücünün ehlileştigiğine inandırmıştır. Rusya'da savaş soylular arasında hiç popüler olmamıştır çünkü Rus ihracatının en önemli dış pazarını oluşturan İngiltere'yi kaybetmelerine neden olmuştur.

Tahta çıktıktan hemen sonra I. Aleksandr Fransa ile barış yapmıştır. "Ancak barış, Rusya İngiliz Başbakanı William Pitt'in 1805'teki 3. Koalisyonuna katıldığında sona erdi. İki yıl içinde koalisyonda yer alan güçlerden önce Prusya sonra da Rusya Napolyon orduları tarafından yenildiler."²³⁶

Bu yenilgi sonrasında imzalanan Tilsit Barışı'nda Rusya toprak kaybetmemiştir. Rus-Fransız barışı ve barış sonrasında gerçekleşen ittifak Polonya'nın paylaşılması sırasında edindiği tüm kazançları yitiren Prusya'nın aleyhine bir gelişme olmuştur. Prusya'nın payı olan Polonya topraklarında Varşova düklüğü kurulmuştur.

Diğer taraftan Rusya, Napolyon'un kıta sistemine girmek zorunda kalmıştır ve İngiltere ve Fransa arasındaki ekonomik savaşa dahil olmuştur. Sonuç olarak bu durumun ihracatına yapacağı kaçınılmaz sonuçlara katlanmak durumunda kalmıştır.

Bu durum askeri yetenekteki düşüşe işaret etmektedir. Rusya kendisi için ağır bir ders olan Boğazlar olmadan Akdeniz'deki etkisini sürdüremeyeceğini gerçeği ile karşı karşıya kalmıştır. Eşit derecede önemli olan; Boğazlarda tek taraflı bir eyle başarılı olmayacaktır. Ancak Osmanlı ile bir ittifak veya uluslararası bir antlaşma Rus filosunun Boğazlardan güvenli geçişini ve Akdeniz'e çıkışını olanaklı kılacaktır.

Balkanlardaki Rus varlığı, kısa ömürlü olmasına rağmen, 1804'teki Sırp Ayaklanmasına ve Osmanlı İmparatorluğuna karşı Yunan direnişine hız kazandırmıştır.

"Fransız Orduları, 1807'de Ren Nehri boyunca, İtalya ve İspanya 'da uydu krallıklar kurmuşlar, Prusya'yı ikinci derecede bir güç haline getirmişler ve Avusturya'yı tehlikeli bir şekilde zayıflatmışlardı. Napolyon'un ve Fransa'nın Avrupa'da egemenlik ile arasında yalnızca Rusya bulunuyordu."²³⁷

1809'da Kuzeybatıda, Finlandiya otonom kurumları garanti altına alınarak İsveç'ten alınmıştır. Güneybatıda Baserebya (günümüzde Moldova'nın doğusu) Osmanlı İmparatorluğundan alınmıştır. Doğuda Gürcistan'ın 1801'de ilhakını İran ile Kafkaslardaki savaş izlemiştir. Kafkaslarda korunma altına alınacak Hıristiyan nüfus söz konusu olmuştur. Ancak bu bölgenin Rusya için asıl önemi Hindistan ve uzak doğuya gidecek yolun bu noktadan geçmesinde yatmaktadır. Bu dağlık ve yaban arazide süren uzun ve yıpratıcı bir mücadele sonunda İran Rusya'nın Karadeniz'den Hazar'a kadar olan geniş bölgedeki egemenliğini tanımak zorunda kalmıştır.

²³⁶ Lionel Kochan, Richard Abraham, **The Making of Modern Russia**, s. 150

²³⁷ Henry Kissinger, **Diplomasi**, Ankara, İş Bankası Yayınları, 1998, s. 59

Doğudaki bu gelişmeler yanında batıda Fransa ile ittifak çökmeye başlamıştır. Bunun nedeni temelde Napolyon'un Varşova Dükaliği üzerindeki etkisinin giderek yoğunlaştırmasıdır. Bozulan ilişkiler sonunda Fransız ordusu Haziran 1812'de Niemen Nehri'ni geçerek Rusya'yı işgal etmiştir. 1812 işgali sırasında coğrafyanın Rusya'nın savunmasına yardımcı rolünü ustalıklı kullanılmıştır. "Rus imparatoru her zaman Moskova'da çok güçlü, Kazan'da korkunç, Tobolsk'da ise yenilmezdir"²³⁸ sözü uzaklık sorununun ve buna bağlı olarak iklimin Rusya'nın savunmasındaki önemini anlatmaktadır.

Fakat Napolyon'u ve Fransız ordusunu yenilgiye uğratan sadece Rus iklimi ve coğrafyası değildir. 1812 işgali, tarihte seyrek rastlanan bir biçimde işgal altındaki bir ülkede düşmanı geri püskürtecek gerçek bir ulusal direniş hareketinin gelişmesine neden olmuştur. Kargaşa Dönemi sonunda, 1612'de işgalci Polonya kuvvetlerinin Rusya'dan çıkartılmasında da benzer bir ruh ortaya çıkmıştır.

Soylular ve tüccarlar birliklerin yetiştirilip finanse edilmesini hızlandırmışlar, Fransız birliklerini rahatsız edip yıpratarak önemli bir işlevi yerine getiren gerilla grupları kendiliklerinden geliştirmişlerdir. Rus özverisinin zirvesi Moskova'nın yakılması ile vücut bulmuştur. Tüm halk katmanlarının katılımı ile gerçekleşen seferberlik, Fransızlara geri çekilmekten başka seçenek bırakmamıştır.

Napolyon savaşları sona erdikten sonra, Avrupa'da güç dengesi prensibine dayalı bir uluslararası düzen için uygun bir çevre oluşmuştur. Devrim ordusuna karşı verilen savaşlardan çıkarılan dersler uyarınca, güç dengesinin Avrupa devletlerinin çatışmasından arta kalan şartlara terk edilemeyeceği kabul edilmiştir. Bir süre için devlet sistemini alt-üst eden bu girişimler ve başarıların, bu sistemi ortadan kaldıracak güçte olmadığı kısa bir süre içinde ortaya çıkmıştır. Böylece Avrupa devlet sistemi, en güçlü üyesinden daha güçlü olduğunu kanıtlamıştır.

1814 yılının Eylül ayı ile 1815 yılının Temmuz ayları arasında toplanan büyük uluslararası Viyana Kongresinde, imparatorlar, krallar, prensler ve diplomatlar meşruluk adına hanedanları tekrar iktidara getirmişler, ve Avrupa'da sürekli bir güç dengesi sistemini kurmaya çalışmışlardır.

Viyana Kongresi'nde, değişen şartlarda altında eski düzenin zayıflığını gidermek için bir toprak düzenlemesi yapılmıştır. Fransa durdurulduktan sonra eğer barış korunacak ise, kurulması gereken dengenin ana çizgileri ortaya konmuştur. "150 yıl önce yapılan Vestfalya Barışı'ndan beri ilk defa olarak genel bir Avrupa düzenlemesi öngörülüyordu ve ilk kez düzenleme açıkça güç dengesi prensipleri üzerine oturtulmuş olacaktı."²³⁹

Genel bir savaşla kesilmeyen yüzyıllık bir uluslararası düzen kuran Viyana Kongresi'nin en önemli başarısı da güç dengesi ve paylaşılan değerler unsurlarını birleştirebilmesi olmuştur.

1814-15 Viyana Kongresini izleyen yüzyılda Avrupa'da daha önce görülmemiş uzunlukta bir barış dönemi yaşanmıştır. Bu süreçte uluslararası alanda ve birçok devlet sınırında istikrar hakim olmuştur. 19. yüzyıl uygarlığının üzerine dayandığı en önemli kurumlardan biri, bir yüzyıl boyunca Büyük Devletler arasında uzun ve yıpratıcı bir savaş çıkmasını önleyen güç dengesi sistemi olmuştur. "Viyana Kongresi'nden sonra, Avrupa bilinen en uzun barış devresini yaşadı. 40 yıl boyunca Büyük Güçler arasında hiçbir savaş olmadı ve 1854 Kırım Savaşı'ndan sonra 60 yıl boyunca hiçbir genel savaş yaşanmadı."²⁴⁰

1848'deki ayaklanmalar Fransız Devrimi'nin bir kez daha ideolojik bir savaşa ilham vermesi korkusunun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Böyle bir gelişme Avrupa güç dengesini doğrudan tehdit edecektir.

²³⁸ Lionel Kochan, Richard Abraham, **The Making of Modern Russia**, s. 151

²³⁹ Henry Kissinger, **Diplomasi**, s. 60

²⁴⁰ Henry Kissinger, **Diplomasi**, s. 64

19. yüzyılın ilk çeyreğinde Fransız tehdidi ortadan kalktıktan sonra güç dengesine en büyük meydan okumanın Doğudan, Rusya'dan geldiği düşüncesi hakimiyet kazanmıştır. “Daha Viyana Kongresi toplanmadan önce Rusya pek çok gözlemciye göre Avrupa dengesine ve dengenin koruduğu bağımsızlıklara açık bir tehdit oluşturarak, Fransa'nın yerini almıştır.”²⁴¹ 1815'in hemen sonrasında bu türden korkuların anlaşılması çok zor değildir. Kırım Savaşı'na kadar boyutları ve askeri gücü, sahip olduğu gelişme potansiyeli ile Batı Avrupa'daki tüm devletlerden daha güçlü olarak algılanmıştır.

Rus orduları, Fransız hegemonyası tehdidinin nihai olarak ortadan kaldırılmasında baş rolü oynamışlar ve onların zaferleri I. Aleksandr'a 1814-15 Viyana Kongresinde kıtanın politik haritasının tekrar çizimi sırasında belirleyici olmasa da önemli söz hakkını vermiştir. “Viyana Kongresi'nde varılan anlaşma Rusya'nın 19. Yüzyılın ilk yarısında hakim ülke rolüne temel oluşturmuştur.”²⁴²

Dünya siyasi ilişkilerinin örgütlenmesinde öne çıkan bu Avrupalı devletler, 1815 tarihli Viyana Kongresi'nden sonra kendi aralarında görece bir mutabakata vararak, Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcına kadar ortak bir Avrupa kimliğinin inşasına katkıda bulunmuşlardır. “Bu devletler, Viyana Kongresi'nden sonra daha bütüncül bir Avrupa siyaseti temelinde toplumlararası ilişkileri biçimlendirmek istemişlerdir. Birinci Dünya Savaşı ile yara alan Avrupa merkezli bu siyaset, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Batı kimliğini temsil edemez hale geldi.”²⁴³

Güç dengesini tehdit eden çatışmalar, zenginliklerin paylaşımı ile ilgili olmakla birlikte, bir yönüyle de Batı Avrupa birliğinin hangi devletin öncülüğünde gerçekleşeceği ile ilgili olmuştur. Sonuç olarak Viyana Kongresi ile birlikte liderlik yerine büyük güçlerin uyumu söz konusu olmuştur. “1815 sonrası on yıllarda kıta diplomasine; İngiltere, Fransa, Avusturya, Prusya ve Rusya'nın oluşturduğu, uluslararası ilişkileri kontrol eden ve Avrupa'nın politik kaderini tayin eden beş büyük güç hakimdi.”²⁴⁴

Viyana Kongresi'nin arkasındaki temel dürtü, 1789-1825 tarihlerindeki benzer bir toplumsal ve siyasi çalkantı ortamından korunma arzudur. Viyana Kongresi, yalnızca devrimden ve gelecekte muhtemel olan çekişmelerden korunmayı değil, aynı zamanda tek bir devletin tahakkümünden kaçınmayı sağlayarak barışın garantisi olacak dayanıklı bir güçler dengesi sistemi yaratmayı amaçlamıştır.

Avrupa uyumu düzeni, bir yandan güç dengesi sistemine yaslanıp, diğer yandan işlerliğini sürdürmek için güç kullanımına en az ihtiyaç duyan düzen olmuştur. Bu durum, dengenin, onu bozmak için ihtiyaç gereken büyük gücü bir araya getirmeyi çok zor kılacak kadar iyi bir şekilde kurulmuş olmasına dayanmıştır. Diğer yandan Viyana düzeninin kurucuları birbirine bağlayan paylaşılan değerlerle bağlanmıştır. Sağlanan denge yalnız güce değil, moral açıdan görüş birliğine de dayanmıştır. Güç ve adalet, gerçek anlamda uyum içinde olmuştur. Güç dengesi uluslararası düzeni yıkma kapasitesini sınırlamaktadır; paylaşılan değerler üzerindeki anlaşma ise, uluslararası düzeni yıkma arzusunu durduracaktır. Denge müşterek değerler konusunda bir anlaşma ile desteklenirse en iyi şekilde çalışacaktır. Paylaşılan değerlere bağlılık güç kullanma arzusunu en aza indirmiştir. Ancak değer ortaklığının yakalanamadığı bir uluslararası düzen, eninde sonunda görüş farklılıkları tarafından yıpratılacaktır. Böylece periyodik Avrupa kongrelerinden oluşan kongre sistemi ortaya çıkmıştır.

Viyana Kongresinden sonra, güç dengesi prensibi ile paylaşılan meşruiyet duygusu arasındaki ilişki iki belgede ortaya konulmuştur. Bunlar; İngiltere, Prusya, Avusturya ve Rusya'dan oluşan Dörtlü İttifak ve Doğu Sarayları denilen üç devletle, yani Prusya, Avusturya ve Rusya ile sınırlı Kutsal İttifak'tır.

²⁴¹ Matthew Smith Anderson, **The Rise of Modern Diplomacy 1450-1919**, s. 185

²⁴² Roger Barlett, M. Janet Hartley(ed), **Russia in The Age of The Enlightenment**, s. 7

²⁴³ Fahrettin Altun, **Modernizm Teorisi: Eleştirel Bir Giriş**, s.32

²⁴⁴ Roger Barlett, M. Janet Hartley(ed), age, s. 8

Dörtlü İttifak, galip devletler tarafından, özellikle bir Fransız saldırgan eğiliminin bastırması için oluşturulmuştur. “Avrupa, hemen hemen iki yüzyıl önce II. Ferdinand Kutsal Roma İmparatorluğu tahtını bıraktığından beri Kutsal İttifak gibi bir belge görmemişti. Uluslararası sistemi yenilemek ve katılanları düzeltmek gibi kendi kendine verdiği bir misyonda ısrarlı olan Rus Çarı bu öneriyi yapmıştı.”²⁴⁵

Bir yüzyıl boyunca, entelektüel desteğini Aydınlanma düşüncesinden alan denge fikri başarılı olmuş görünmektedir. Fransız Devrimi ve Napolyon Savaşları'nın sebep olduğu karışıklıktan sonra, Avrupa liderleri güç dengesini 1815 Viyana Kongresi ile sağlamışlar ve uluslararası işbirliğini ahlaki ve hukuki bağlarla daha ılımlı hale getirmeye çalışmışlardır. Bununla beraber, XIX. Yüzyılın sonunda Avrupa güç dengesi sisteminin, yeniden güç politikasının ilkelerine dönmesi engellenememiştir. Bu dönemde rakipleri güç gösterileri yoluyla sindirmek, diplomasiinin geçerli metodu haline gelmiş, kuvvet gösterileri birbirini izlemiş ve silahlanma yarışı ortaya çıkmıştır. Sonunda 1914'te kimsenin bir adım geri atamayacağı bir kriz doğmuştur. I. Dünya Savaşı felaketinden sonra, Avrupa modern dönemde ele aldığı dünya liderliğini bir daha hiçbir zaman elde edememiştir.

“1660'lardan itibaren korkutucu bir başarıyla genişleyen Rusya ve Batılı komşuları arasındaki sınır, -Besarabya'nın (bugünkü Moldovya'nın doğusu) göreceli önemsiz işgali dışında- 1815'ten 1914'e kadar sabit kalmıştır.”²⁴⁶

3. Avrupa Güç Dengesinin Rus Modernleşmesine Etkisi

Modernizm ve güç dengesi sistemi arasında karşılıklı bir ilişki bulunmaktadır. Güç dengesi sisteminin üretilmesinde modernizmin sunduğu olanakların ve değiştirdiği fiziksel, düşünsel çevrenin rolü büyük olmuştur. Genel olarak ele alındığında uluslararası ilişkilerin modernleşme üzerinde, tarihsel olarak bakıldığında ise Avrupa güç dengesi sisteminin Rus modernleşmesi üzerinde belirleyici bir etkisi varolmuştur. Bu sistemdeki gelişmeler Rusya'da modernleşme programının uygulamaya konmasını gerektiren unsurların başında yer almıştır. Tarih boyunca Rusya özel bir durum oluşturmuştur. Rusya, devlet yapısını içeride sağlamlaştırdıktan sonra, Avrupa sahnesine girmiştir. Avrupa devletler sistemine girişiyile birlikte Avrupa diplomasisinin geleneksel yapısını değişime uğratmıştır.

Moskova Krallığının 17. yüzyıl savaşlarının büyük bölümü tüm Rus topraklarının birleştirilmesine ve Rusya'yı Avrupa'dan ayıran İsveç, Polonya ve Osmanlı İmparatorluğu engelini kırılmasına adanmıştır. Bununla birlikte Doğu'ya doğru genişleme hiçbir zaman durmamıştır. Batıya doğru genişleme sadece yukarıdaki üç devletten elde edilen kazançlarla gerçekleşmiş ve 1815'te sona ermiştir.

“Rusya'nın doğuya yayılması Avrasya politikası içinde; 'Altın Ordu topraklarının bir araya getirilmesi' teması dahilinde gerçekleşirken, batıya yayılma Avrupa politikası çerçevesinde; Kuzey Savaşları, Polonya'nın paylaşılması, Napolyon ve Osmanlı İmparatorluğuna karşı mücadele biçiminde gerçekleşmiştir.”²⁴⁷

Moskova'nın sade düşünce biçimi ve tek amaca yoğunlaşma özelliği, Rus diplomasisinin önemli bir bileşenini oluşturmaktadır. Rusya'nın her dönemde yol gösterici temel bir amacı bulunmuştur. “17. Yüzyılın ortalarında amaç tüm Rus topraklarının bütünlüğünün sağlanması

²⁴⁵ Lionel Kochan; Richard Abraham, **The Making of Modern Russia**, s. 152

²⁴⁶ Matthew Smith Anderson, **The Rise of Modern Diplomacy 1450-1919**, s. 182

²⁴⁷ Andreas Kappeler, **The Russian Empire: A Multiethnic History**, s.102

olmuştur ve denizlere duyulan ilgiye göre önceliği almıştır.”²⁴⁸ Bu noktada temel amaç devlet yapısının sağlamaştırılması ve ülke bütünlüğünün sağlanması olmuştur. Rusya bütünlüğünü sağladığında yeni amacı Avrupa güç dengesi sistemine girmek ve bu sistemde belirleyici rol oynamak olmuştur.

Yöneticileri tarafından komşu ülkelerin toprakları, kendi topraklarına katılan ve bu suretle devamlı sınırları değişen Rusya, herhangi bir Avrupa ülkesi ile kıyaslanamaz büyüklükte dev bir imparatorluk haline gelmiştir. Üstelik, her yeni fetihle topraklarına yeni, huzursuz ve Rus olmayan etnik gruplar katılmış ve devletin karakteri değişmiştir. Üç farklı kültür alanına komşu olan Rusya – Avrupa, Asya ve İslam dünyası - bu üç grup kültürden oluşan nüfusu ile hiçbir zaman Avrupa’nın anladığı anlamda bir ulus-devlet olamamıştır.

Coğrafyanın neden olduğu güvensizlik duygusuna sahip Rusya, bir kez eklemelendikten sonra Avrupa güç dengesinde sürekli rol almıştır. Fetih ve güvenlik gereksinimleri, Rus liderlerin kafasında Batı’ya karşı duruşu pekiştiren nedenler olmuştur. Rus yayılmacılığını en önemli nedenlerinden biri güvensizlik duygusu oluşturmuştur. “Jeopolitik olarak, uçsuz bucaksız Kuzey Avrasya düzlüğünde yer alan herhangi bir devlet oluşumu, ya devasa bir imparatorluk olmak ya da bir başkasının devasa imparatorluğunun küçük bir birimi olmak zorundadır.”²⁴⁹

Ancak Rus bilincinde Rusya’nın dış dünyaya doğru baskısını bir nevi misyonerlik hizmeti olarak görülmesi de bir diğer nedeni oluşturmaktadır. Bu görev duygusunu besleyen durum, Batı ile Rusya arasındaki farklılık gözlemi olmuştur.

18. yüzyıl Rusyası, uluslararası hırsın beslediği, oldukça önemli sosyal sonuçları olan mali ve yönetsel reformu yaşamıştır. Tekrarlanan uluslararası çatışmalar, sadece askeri reforma değil, yönetimin ekonomik kurallarının gevşemesine de karşı konulmaz bir ivme kazandırmıştır. Kilise topraklarının sekülerleştirilmesi örneğinde olduğu gibi bu modernleşme çabası öncelikle uluslararası çatışmaların neden olduğu finansal gereklilikler tarafından motive edilmiştir.

Rusya’nın Nystad antlaşmasıyla birlikte 1721 yılında ortaya çıkan yeni uluslararası statüsünü devam ettirmek ihtiyacı, reformist dürtünün sürdürülmesi gerekliliğinin en geçerli nedeni olmuştur.

Petro’nun modernleşme düşüncesinin altında, kendi hallerine bırakıldıklarında halkın rasyonel reformlara ulaşacak yeterlilikten uzak oldukları kabulü yatmıştır. Bunun sonucunda çağdaşlarının gözünde Petro’nun hükümdarlığının temel ögesi, sahip olduğu stratejik ileri görüşlülük yanında, reformları uygulamaya koyarken takındığı acımasız tutum olmuştur.

“1725 yılına gelindiğinde Rus halkının büyük çoğunluğu, iyi düzenlenmiş bir devlet mekanizmasının yararlarına yabancıydı. Kendilerini askeri bir rejim içerisinde, baskı altında, kendilerinden beklenen fedakarlıklardan bunalmış halde bulmuşlardı.”²⁵⁰ Ancak yine de Büyük Petro’nun rasyonalitesi ile oluşturulan kurumlar 1917’ye kadar Rus devlet aygıtının iskeletini oluşturmuştur. Sonuçta pek çok kişi reformların uygulanışı sırasındaki tavizsiz tutuma öfke duysa ve bazı kesimler çığnenen geleneksel değerlere dönmeye can atsa da, bundan böyle hiç kimse ortaya çıkan reform sürecini tekrar serbest kaldığı Moskova şişesine geri sokulabileceğini düşünmemiştir.

Modernleşme ile kat edilen yol siyasi tarihte açıkça izlenebilmektedir. 18. Yüzyıl başında Rusya, bugünkü Ukrayna’nın ortasında bulunan Poltava’da İsveç’e karşı bir ölüm kalım savaşı vermektedir. Yüzyılın ortalarında Rusya, Yedi Yıl Savaşlarına katılmış ve Rus birlikleri Berlin’e kadar ulaşmışlardır. 18. yüzyılın sonuna gelindiğinde ise, Rusya Polonya’nın bölüşülmesinde başlıca rolü oynayan büyük güç haline gelmiştir.

Avrupa güç dengesi içinde kendine yer edinen Rusya’nın fiziksel gücü, devlet kurumlarının katı otokratik yapısıyla daha da korkutucu hale gelmiştir. Bu otokratik yapı, geleneklerle veya

²⁴⁸ Lionel Kochan, Richard Abraham, **The Making of Modern Russia**, s. 91

²⁴⁹ Geoffrey Hosking, Robert Service (ed), **Russian Nationalism Past and Present**, s. 2

²⁵⁰ Simon Dixon, **The Modernisation of Russia 1676-1825**, s. 13

bağımsız bir aristokrasi ile hafifletilmemiştir. Rusya'da her şey çarın emirlerine bağlı durumda bulunmuştur. Rus dış politikasının, tahttaki çarın tutumuna göre, liberalizmden muhafazakarlığa kadar yön değiştirmesi mümkün olmuştur. Çar I. Aleksandr hükümdarlığı sırasında bu süreç yaşanmıştır.

Rus milliyetçiliğinin geç gelişimine ilişkin gösterilen nedenlerden biri ülkenin Aydınlanmaya katılımındaki başarısızlık değil, Batı'nın Petro ve Katerina zamanında Rusya ile doğrudan etkileşime girdiği sırada Rusya'nın Batılı etkiler akımına kapılması olmuştur. "İngiliz ve Fransız çağdaşları hanedanlığı ulus-devlete, kendilerini ise tebaadan yurttaşa çevirirken; kozmopolitlik ve taklit, Rus dilinin, Rus tarihinin ve Rus anavatanının ihmal edilmesi hatta kimi zaman hor görülmesi, Rus üst sınıflarının özelliği haline gelmiştir."²⁵¹

Genellikle bu dönemden sonra Avrupa düşünce akımlarının Rusya üzerinde devrimsel etkisi olduğu görülmektedir. Bu Batılı etki ilk olarak dinsel alanda gerçekleşmiştir.

Bu durum Ukrayna'nın fethi tarafından pekiştirilmiştir. Politik olarak hedeflenen, ele geçirilmiş toprakların hazmedilmesi için Moskova ve Ukrayna Ortodokslerini olabildiğince yakınlaştırmak olmuştur. Bu çaba din alanında değişimin yaşanmasına ve Rusya'da bütünlük halinde bulunan dinsel yapının parçalanmasına neden olmuştur. Bununla birlikte gelişen dinsel iktidarın zayıflatılması ile Ortodoksi'nin Batı'ya karşı durma işlevinin eskiye kıyasla büyük oranda aşındığı görülmüştür. Bu gibi gelişmelerle Moskova'nın izolasyonu, 17. yüzyılda yıkılmaya başlamıştır.

Büyük Petro'dan itibaren kabul edilen yeniliklerin beraberinde getirdiği devrimsel değişimler pek çok Batılı düşünce akımının ülkeye sızmasına neden olmuştur. Bu o denli ileri gitmiştir ki kullanıma giren yabancı kelimeler Rusça'yı tehdit eder hale gelmiştir. Katerina'nın temel hedefi, Batı ile gerçekleşen bu etkileşimi yönetmek ve sınırlandırmak olmuştur. Kimi zaman destekleyerek, kimi zaman kısıtlayarak bunu başarmaya çalışmıştır.

Yedi Yıl Savaşından önce Rusya büyük devletlerin diplomatik hesaplamalarında nadiren önemli öge olarak yer almıştır. Fakat 1760'lardan sonra büyük devletlerin politikalarında merkezi bir yer edinmiş ve kimi zaman tüm ilgileri üzerinde toplamıştır. 18. yüzyıl sonunda ise büyük bir güç olarak tanınmıştır. "1760'lardan sonra Rusya'nın potansiyeli açıkça ortaya çıkmıştır ve gücünün artacağı yolunda inanç tüm Avrupa'da paylaşılmaktadır. Bu dönemden başlayarak yalnızca coğrafi büyüklüğü bile çağdaşlarını telaşlandırmaktadır."²⁵²

Rus gücü ve potansiyeli hakkındaki Avrupalılardaki farkındalık ve Avrupa'nın politik kaderini belirleyen büyük güçler arasına tam üye olarak kabul edilmesi arasındaki ayrım önemli olmuştur. "Büyük güçler birbirlerine eşitler olarak davranmaktaydılar ve bu durum Avrupa devletler sisteminde ortaklaşa hakimiyetlerinin anahtarını oluşturmaktaydı. Rusya örneğinde bu durum 1770'lerde başladı ve o zaman bile evrensel olmaktan uzaktı."²⁵³

Almanya'da Büyük Katerina, evlilikler ve denge sistemini sürdürmüştür. Batı'dan öğrenme sürecini Fransız filozofları aracılığıyla devam ettirmiştir. Ancak Rusya'da egemenlerin liberalizminin samimi bir inançtan çok, kısa süreli bir ilgi olarak kaldığı belirtilmelidir. Tıpkı Petro gibi Avrupalı sonuçların mümkün olan en kısa sürede alınmasını hedefleyen Katerina, hükümet işlerinde görevlendirilecek büyük sayıda personeli eğitmek dışında üstün bir liberal hedefe sahip değildir.

Ancak Rus hükümetinin ülke içindeki Batı kaynaklı gelişmelere karşı korkuları her zaman kuvvetli olmuştur. Sahip olduğu otoritenin Batılı düşünceler dalgasının altında kalması sorunu her geçen gün daha belirgin hale gelmektedir. Bu tehlike otoriteyi sorgulayan ve kimi zaman tehdit eden radikalleşmiş aydınlanma düşüncesinin Rusya'ya girmesiyle daha da artmıştır. Bu durum Batıyla olan etkileşimde Rus düşünce yaşantısı için talihsiz bir zamanlamadır. Rus

²⁵¹ Hans Rogger, *National Consciousness in Eighteenth-Century Russia*, s. 2

²⁵² Roger Barlett, M. Janet Hartley(ed), *Russia in The Age of The Enlightenment*, s. 17

²⁵³ Ibid, s. 24

düşünce dünyası gelişeceği bir anda devrim korkusuna düşen otokrasinin baskısı altına girmiştir.

Fransız Devrimi ve onu izleyen savaşlar sonucunda 1815'e gelindiğinde Rus hükümetinin temel amacı otokrasiyi geliştirerek kontrol mekanizmasını ayakta tutmak olmuştur. Yani daha sonra Rusya'nın en önemli problemlerinden biri olarak ortaya çıkacak otokrasinin, daha da güçlenmesinde Batı'nın ve Batı ile etkileşimin rolü büyük olmuştur. Bu nedenle Avrupa politikalarına katılımda her ileri adım dikkatlice düşünülerek atılması gerekliliği kabul edilmiştir.

Rusya içinde, politikaya karşı artarak gelişen ve Napolyon Savaşları tarafından desteklenen ilgi, yeni çağın önemli bir özelliği olmuştur. Bu dönemde, dış politikada Rusya'nın bir Avrupa gücünden dünya gücü haline gelmesi söz konusu olmuştur. Kültürel alanda özellikle edebiyat ve düşünce alanında eşi görülmemiş zenginlikte eserler ortaya çıkmıştır. Ekonomik alanda dikkat çekici oranda şehirleşme ve endüstrileşmeyle karşılaşmaktadır. Politik alanda devrimsel hareket önceleri dağınık biçimdeki bireyler arasında yandaş bulmuş, daha sonra bu kişiler organize olmaya başlamışlardır. Tüm bu gelişmelerin ortak yanı, yüzyıllardan beri aynı formda devam eden otokrasinin sorgulanmasını beraberinde getirmesi olmuştur.

Hem Petro'nun hem de Katerina'nın yenilikleri Rusya'ya uluslararası alanda prestij ve güç sağlamıştır. Ancak Rusya'nın içerisinde bu güçle başa baş gidecek karakterin, düşünce temelinin oluşmaması önemli bir sorun oluşturmuştur. Bu durumun açıkça gözlenmesi Batıda gözlenen Rus korkusunun temel nedeni sayılabilir. Batı karşısında uluslararası alanda güçlü ancak uygarlık alanında ham bir rakip ortaya çıkmıştır. Bu durum Batı uygarlığı tarafından önemli bir tehdit olarak algılanmıştır. Bunun yanında Ruslara karşı öteki algısının gelişmesine hizmet etmiştir.

Rus ilerlemesi Napolyon ve ordusunun Rus sınırlarının ardına atılmasıyla sona ermemiştir. İlerleme Batı Avrupa'ya kadar taşınmış ve 1815 Viyana Kongresinde Çar I. Aleksandr'a Avrupa'nın tekrar yapılandırılmasında güçlü bir pozisyon sağlamıştır. Çar tanrının kendisini 1812'de koruma altına aldığına tamamiyle inanmıştır ve bu inanç tüm ruhunu egemenliğine almıştır. Bu güdülenme ile Prusya ve Avusturya ile birlikte kurulan Kutsal İttifak yoluyla, kendisini, diplomasiye inanç, sevgi, adalet ve barışı uluslararası ilişkiler kriterleri olarak katmaya adanmıştır. Ancak bu düşünce fazla ilgi görmemiştir. Bunun bir nedeni, yine I. Aleksandr'ın ortaya attığı fikirlerle çatışarak Rusya'nın korumasında otonom bir krallık halinde Polonya'nın tümünü etkisi altına alma çabaları olmuştur.

I. Aleksandr'ın Napolyon'a karşı seferi istemeden de olsa yeni nesil eğitilmiş Rusların düşünce yapısını belirlemiştir. Bir önceki jenerasyon okuyarak Batı eleştirmeni olmuşlardır. "Batı Avrupa seferine katılan kuşak Batı ile ilişkileri yüz yüze, ilk elden sürdürme olanağını bulmuştur. Herzen'in Rusya tarihinin ancak 1812'de başladığını söylemesi bu kuşağın önemini vurgulamaktadır."²⁵⁴

Napolyon'un işgali Rus toplumunun geri kalmışlığını ortaya koymuşsa da, işgali izleyen Rus zaferleri de Rusya'daki mevcut sistemin meşrulaştırılmasında en büyük paya sahip olmuştur. Bununla birlikte 1812 tüm eğitilmiş Rusların kendi toplumları ve onun ihtiyaçları üzerinde ortak fikirleri paylaştıkları son tarih olmuştur. Bu tarihten sonra entelijensia içinde kampaşmalar ortaya çıkacaktır. Napolyon Savaşları ve Rusların Paris'e girişleri, büyük sayıda eğitilmiş Rus'un ilk kez olarak alışık bulunmadıkları, yabancı, Batılı ortamları aniden ilişki kurmalarına neden olmuştur. Bu ilişki Rusların kendileri hakkında şüphe duymalarına ve eleştirel düşünmelerine neden olmuştur.

1812-14 seferleri, Rusları Avrupa'ya daha da yakınlaştırmıştır. Ruslar Avrupa'nın yönetim biçimlerini, devlet kurumlarını, vatandaşlık haklarını yakından tanımışlardır. Burada yüzleşilen durum Rusya'daki katı biçimde sınırlandırılmış hakların güdümündeki yaşantıyla

²⁵⁴ Bernard Pares, **Russia and Reform**, s. 26

büyük bir kontrast oluşturmaktadır. Rusya'daki despotizmin ağırlığı, Rus yaşantısında katı bir gerçeklik olarak açıkça gün yüzüne çıkmıştır.

Otokrasi yüksek oranda değişken bir yönetim şekli olmuştur. Kişisel özelliklere fazlasıyla dayandığı için eninde sonunda hepsi de insan gerçeklikleri olan zayıflık, hastalık, verimsizlik ve zamansız ölüm gibi nedenlerle yıkılmak zorundadır. Özellikle yönetimdeki çarın zamansız ölümü Rusya'da ne zaman karşılaşılsa, yönetimi ele geçirmek için, kıyasıya mücadeleler patlak vermiştir. Bu yönetim şekli fazla kişisel ve gelenekseldir. Avrupa'daki rakiplerin daha rasyonel yapılanmalar yoluyla yönetilmeleri onlara Rusya karşısında temel bir üstünlük sağlamıştır.

Bu dönemde memnuniyetsizlik duygusunu derinleştiren başka faktörler de mevcuttur. Bunlardan birini Rusya'nın geri kalmış hükümet sistemi ve yönetim biçimi ile Avrupa'nın büyük güçlerinden biri olarak Viyana Kongresi'ndeki rolü arasındaki tezat oluşturmaktadır. Bir diğeri 1812'deki Fransız işgaline karşı savaş ve bunun sonucundaki toplumsal seferberlikten sonra yaygınlaşan ulusal birlik duygusunun gelişmesi oluşturmıştır. Soyluların ve yönetimin aşağıdaki kitlelere, özellikle serflere borçlandığı düşüncesi tüm toplumda kabul görmüştür.

Rus tarihinde fark edilen ikilik, bu noktada daha da büyümüştür. Yönetim birimi olarak ele alınan Rusya, içişlerinde aksamasına rağmen, Avrupa sorunları üzerinde büyük bir moral galibiyet almıştır. Kıta Avrupası'nın kalbi olan Fransa, Rusya'yı bütünün hayati bir parçası olarak kabul etmek durumunda kalmıştır. Hepsinden önemlisi, Rusya o sırada Avrupa üzerinde en büyük kontrole sahip güç olarak görünmektedir.

Rus toplumu 1812'den sonra ulusal düzeydeki ilişkilerle ilgilenmeye başlamıştır. Bu halk ilgisi fiziksel tehlikeyi oluşturan işgalin ortadan kalkmasından sonra da devam etmiştir. Sonuç olarak da Batı'dan ne öğrenildiği düşüncesi önlenemez soru olarak ortaya çıkmıştır. Bundan sonra düşünürler, yazarlar, propagandacılar gelişmek için daha uygun bir zemine kavuşacaklardır. Rus hükümeti ise kendisi ile aydınlanmış vatandaşları arasında gittikçe büyüyen bir uçurum oluştuğunun farkında olarak artık hem Avrupa'da hem de Rusya içerisinde tepkileri yatıştırmak durumunda kalacaktır.

Rus üstünlüğü egemen güçler arasındaki bir seri kongre ile resmiyet kazanmıştır. Bu kongreler Rusya için oldukça yararlı olmuştur. Avrupa uluslar sisteminde nispeten daha yeni olan Rusya, Avrupa'yla daha açık bir iletişim kanalına sahip olmuştur. Bunu dışında Rus hükümeti görüşme sitemini Rusya'nın politik etkisini arttırmak ve Avrupa'daki geçici üstünlüğünü tehdit eden hareketleri kontrol altında tutmak için kullanmayı başarmıştır. Bu sistem özellikle monarşik yönetimleri bir araya getirerek halklara karşı bir güvenlik platformu oluşturmak görevi için de gerekli olmuştur.

Avrupa Konferansı düzeni, bir düzeyde birbiri ile rekabet halinde olan ulusların, genel istikrarı ilgilendiren konuları uzlaşılı yoluyla çözebileceği varsayımına dayanmaktadır. Ancak, Avrupa Konferansı sistemi, Rusya'nın büyük payının olduğu Doğu Sorunu nedeniyle parçalanmıştır. 1854'te Büyük Devletler, Napolyon günlerinden beri ilk defa savaşa girmişlerdir.

“Avrupa kaynaklı askeri organizasyonunun ve tekniğin göreceli istikrarı sayesinde, Rusya Batılı komşularını onlardan uzmanlık ödünç alarak yakalayabilmiştir. Napolyon Savaşları'ndan Rus ordusu kıtadaki diğer büyük ordulardan daha güçlü olarak çıkmıştır. Ancak 19. yüzyılın ilerleyen dönemlerinde Endüstri Devrimi, Avrupa savaşlarının ölçeğini değiştirdiği zaman Rusya tekrar geri kalacaktır.”²⁵⁵

1830 yılında Fransa'da İngiliz modeli doğrultusunda bir hükümet oluşturulmuştur. İki anayasal güç despotizme karşı rakip bir kamp oluşturmuşlardır. Otokratik devletler Rusya, Avusturya ve Prusya birbirlerine yakın durmuşlardır. Bu tarihte Kutsal İttifak Polonya'yı

²⁵⁵ Robert H. Donaldson, Joseph L. Noguee, *The Foreign Policy of Russia Changing Systems, Enduring Interests*, s.22

kontrol etmektedir. Ancak, Batı ve Doğu kampları arasındaki, diğer bir deyişle Liberaller ve Mutlakiyetçiler arasındaki ayrım 1848 Devrimleri ile daha da büyümüştür. Rusya içinde I. Nikola, otokrasiye daha sıkı sarılmış, entelektüeller üzerindeki bürokratik kontrol abartılı biçimde artırılmış ve bu durum yönetimin halktan gittikçe daha fazla izole hale gelmesine neden olmuştur.

Kırım Savaşında Çar Nikola Osmanlı üzerindeki nüfuzu için, İngiltere deniz gücüne karşı ortaya çıkacak bir meydan okumayı engellemek ve ticaretini korumak için, III. Napolyon ise Latin Kilisesinin hamiliği için savaşa girmiştir. Tüm bunların yanı sıra, Kırım Savaşı, anayasal düzene saygılı Batı ile otokratik Doğu arasında Rus topraklarında yaşanan karşılaşmadır. Rusya'daki otokrasinin modern savaş için gerekli olan makineyi hazırlamakta ve beslemekte tamamen yetersiz olduğu ortaya çıkmıştır.

Kırım Savaşı'nı hazırlayan dini iddialar, gerçekte politik ve stratejik planların birer bahanesi durumundaydı. "Nikola, İstanbul'u ve Boğazlar'ı almak gibi eski bir Rus rüyasını gerçekleştirmenin peşindeydi. III. Napolyon, Fransa'nın yalnızlığına son vermek ve Rusya'yı zayıflatarak Kutsal İttifak'ı bozmak için bu durumu fırsat bildi. Palmerston, Rusya'nın Boğazlar'a yürüyüşüne kesin olarak son vermek için bazı bahaneler aradı."²⁵⁶

"Rusya, İngiltere ve Fransa'nın, Yakın Doğu'daki çatışan hırsları, Osmanlı topraklarından elde edilecek stratejik kazançlar için mücadelenin tekrar ortaya çıkmasına neden oldu."²⁵⁷

Güç dengesi sistemi zamanında Avrupa Konferansı'na başvuruluyor ve ayaklanmalar kontrol altına alınabiliyordu. Bundan böyle diplomasi paylaşılan değerlere değil, güce daha çok dayanmıştır. Barış ortamı 50 yıl daha sürdürülmüştür. Fakat her on yılla birlikte gerginlikler artmış ve silahlanma yarışı hızlanmıştır.

Her ne kadar Kırım Savaşı başladığında kimse böyle bir savaşı amaçlamadıysa da, bu savaş, Viyana Kongresi'nde bin bir güçlkle ulaşılan güç dengesi düzeninin çöküşüne neden olmuştur. Üç doğu hükümdarlığı arasındaki birliğin yani Kutsal İttifak'ın dağılması, Avrupa diplomasinden moral nitelikteki ılımlılık unsurunu ortadan kaldırmıştır. "Büyük güçler arasında tek çatışma olan 1853-56 Kırım Savaşı, göreceli olarak kısa sürmüş, Batı Avrupa'dan uzakta savaşılmış ve tüm taraflar açısından askeri açıdan hayal kırıklığına neden olmuştur."²⁵⁸

"Nikola'nın diplomatik sistemi dostların gerekli olduğu zamanlarda düşman üretmiştir. Daha da kötüsü, Rus geri kalmışlığından, demiryollarının yetersizliğinden ve yönetimin aksaklığından etkilenen, rejimin tüm dikkatinin ve kaynaklarının üzerinde yoğunlaştığı Rus ordusu, Rus halkının büyük beklentilerini karşılayamamıştır. Bu durum Nikola'nın yönetim sistemini sonlandıran darbenin kaynağı olmuştur."²⁵⁹

4.Sonuç

Üçüncü bölümde Avrupa güç dengesi ve bu sistemin Rusya'ya etkileri ele alınmıştır. Bu nedenle ilk olarak 17. ve 18. yüzyıllarda Avrupa'da güç dengesi sisteminin oluşumu ele alınmıştır. Avrupa güç dengesi sisteminin ortaya çıkışı yeni bir dönemin başlangıcı olarak algılanmıştır ve modernizm ile ciddi bağlara sahip olduğu gösterilmeye çalışılmıştır. Bu sistemin reformasyon, ulus-devlet ve kapitalizm ile bağları söz konusudur. Bu bağlar, Avrupa

²⁵⁶ Paul Kennedy, **Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri**, s. 203

²⁵⁷ Robert H. Donaldson, Joseph L. Noguee, **The Foreign Policy of Russia Changing Systems, Enduring Interests**, s.23

²⁵⁸ Matthew Smith Anderson, **The Rise of Modern Diplomacy 1450-1919**, s. 182

²⁵⁹ W. E. Mosse, **Alexander II and the Modernization of Russia**, s.28

güç dengesi sisteminin yerini almış olduğu evrensel devlet anlayışının kuramayacağı türdendir.

Bölümün ikinci alt başlığında güç dengesi kavramı ele alınmış, tarihsel süreçte uluslararası sahneye hakim olan güç dengesi sürecinin işleyiş biçimi incelenmiştir. Rusya'nın bu işleyişteki yeri tartışılmıştır. Rusya coğrafya ve kültürün etkisiyle bir step prensliğinden önce en büyük Baltık gücüne dönüşmüştür. Bundan sonra ise hırslı hükümdarların yukarıdan yapılan devrimleri kullanmalarıyla harekete geçen reform süreciyle Baltık gücünden Avrupa'nın büyük güçlerinden biri haline gelmiştir. Böylece Avrupa güç dengesi içerisinde giderek büyüyen bir etkiye sahip olmuştur.

Bu bölümde son olarak Avrupa güç dengesinin Rus modernleşmesine etkisi ele alınmıştır. Rusya'nın coğrafi konumu ve tarihsel olarak geri kalmışlığı Avrupa'ya hakim uluslararası sistemdeki yerini belirleyen etkenler olmuştur. Rusya'nın bu handikapları yenme güdüsü modernleşme çabasının ortaya çıkmasında en önemli katkıyı sağlamıştır. Bunun karşılığında kültürel alanda Batı ve uluslararası alanda güç dengesi sistemi Rus modernleşmesini etkileyen, bu çabaya yön veren girdileri sağlamıştır. Sonuç olarak Rusya Avrupa güç dengesi içinde kendine yer edinmiş ve sistem içerisinde sahip olduğu statüyü eşine rastlanmayan özellikleri sayesinde geliştirmeyi başarmıştır. Reformların bu statüyü elde etme sırasındaki etkisi kimi zaman ikinci planda kalmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM İMPARATORLUĞUN SON DÖNEMİNDE MODERNLEŞME

Rusya 18. Yüzyılda Avrupa güç dengesi sistemine dahil olmuştur, ancak 19. Yüzyılın ikinci yarısında Avrupa'da gerçekleşen demokratik ve endüstriyel devrimlere Rusya ayak uyduramamıştır. Bu nedenle güç dengesi Rusya'nın aleyhine değişmiştir. Rusya'nın önemi devam etmiş ancak kapasitesinde belirgin bir düşüş yaşanmıştır. Bundan sonra Rusya'nın çabaları geri kalmamak için Batı'yı yakalamaya uğraşmak ve dengeyi tekrar kurmaya çalışmak yolunda olmuştur. Değişen dünyada artık sınırlı modernleşme ile geri kalmış temelleri desteklemek yeterli olmamaktadır. Köklü sorunlara kökten çözümler bulmak gereklilik halini almıştır.

Rus modernleşmesi sürecinde Kırım Savaşı önemli bir dönüm noktası oluşturmaktadır. Rus tarihinde güvenlik istisnai bir durumdur ve güvenli olduğu kabul edilen bir sınırdaki gerçekleşen çatışma sonucunda uğranılan yenilgi Rusya için travmatik olmuştur. Bu travma sonucunda bir barış dönemine ihtiyaç duyulmuş, politikalar bu yönde yeniden şekillendirilmiş ve Rusya içerisinde yeni bir reform süreci ortaya çıkmıştır. Bu süreçteki modernleşme adımları önceki deneyimlerden daha rafinedir. II. Aleksandr'ın reformları, Büyük Katerina'nın imkansız bulacağı, Büyük Petro'nun ise aklına bile gelmeyecek öğeleri barındırmaktadır. Serfliğin kaldırılması bu bakımdan oldukça büyük önem taşımaktadır.

1. II. Aleksandr Dönemi ve Büyük Reformlar

19. yüzyıla girildiğinde reform gerekliliğinin farkında olan I. Aleksandr, Mikhail Speranski'ye İmparatorlukta gelişmiş bir yönetim şeması hazırlaması görevi vermiştir. Bu hazırlıklar 1809'da, oldukça erken sayılabilecek bir tarihte sonuçlandırılmıştır. Ortaya çıkan şema özünde otokrasiyi kuvvetler ayrımı ilkesine sahip bir hukuk sistemi ile uzlaştırmayı amaçlamıştır. Otokrasinin sınırsız gücünün kısıtlanmasını ve hükümdarın etkilerinin kurulacak bir meclis (Duma) ile sınırlandırılmasını öngörmektedir. Ancak otokrasinin sınırlandırılması çabası başarısız olmuştur.

Speranski'nin yönetimi etkinleştirmek adına geliştirdiği diğer önerileri yanında en önemlisi bakanlıkları yeniden organize edilmesidir. Bu hedef imparatorluk bürokrasisinde modernizasyon anlamına gelmektedir. Speransk bürokrasiye çağa uygun olacak, modern bir ruh kazandırmayı amaçlamıştır. Dürüstlük ve ülkenin çıkarlarına kendini adama ve ulusal refah için çalışma ilkelerini yerleştirmeye çalıştı. Açıkça belirlenmiş kurallar içinde disiplinli ve adil yönetim hedefini amaç olarak belirlenmiştir. Ancak bu adımların atılması hem hükümdardan hem de çıkar gruplarından kaynaklanan reforma karşı direniş nedeniyle mümkün olmamıştır.

Reforma karşı direncin kırılmasında Kırım Savaşı'nın Rusya'nın üzerinde oturduğu kırılğan yapıyı gözler önüne sermesi önemli pay sahibi olmuştur. 1815 sonrasında Avrupa'nın en güçlü ordusu olarak ün yapan ve ülke içindeki kaynaklardan en büyük payı alan Rus Ordusu, Kırım Savaşında kendi ana yurdundaki güvenli mevzileri, binlerce mil öteden toplanmış askerlere karşı savunmaktan aciz kalmıştır.

Ordu'nun zayıflığı açıkça ortaya çıktıktan sonra, Rusya'nın Avrupa'nın büyük güçlerinden birisi olduğu iddiasının en önemli dayanağı çökmüştür. "Rusya'nın konumu sonunu önemli aktörlerin endüstrileşmiş Avrupa ülkeleri olduğu bir uluslararası sistemde daha da zor cevaplanacaktı. Rusya yirminci yüzyıla girilirken oldukça kırılğan, hala geri kalmış bir ekonomiye sahip çok milletli bir imparatorluk kimliğine sahipti."²⁶⁰

Ordunun yenilgisi Rus halkı için yapılan fedakarlıkların boşa gitmesi anlamına gelmiştir. "Barış zamanında bile devlet gelirlerinin beşte dördünü tutan askeri harcamalar, 1853'te yaklaşık 220 milyon ruble iken, 1854 ve 1855 savaş yıllarında yaklaşık 500 milyon rubleye yükseldi."²⁶¹ Varlığıyla onur duyulan ve sınırsız güven kaynağı olan ordu, Kırım Savaşında, sanayi devrimiyle birlikte geri kalmışlığa düşerek teknolojik yetersizliğin, güçlü bir endüstri ve yaygın ulaşım ağı ile desteklenmemenin sonucunda kendinden küçük bir kuvvet karşısında ciddi bir yenilgi yaşamıştır. "1812 Savaşı uzak bir hatıraydı, ancak bu savaşta kullanılan strateji ve teçhizat hala Rus ordusunda kullanılmaktaydı."²⁶²

Rusya'nın Kırım Savaşı'nda açığa çıkan ekonomik ve askeri geri kalmışlığı, 1860'ların reform politikalarının temel noktalarını belirlemiştir. Sonuçta II. Aleksandr döneminde ortaya çıkan reform programında gündemi eski maddeler oluşturmuştur. Serflik ve otokrasi, Rusyanın geri kalmışlığına kaynaklık eden ve çözülmesi gereken problemler olarak gündeme gelmiştir. Ancak önceki çabalardan farklı olarak bu seferki reformlar ülkedeki yaşamın her alanını saracak nitelikte olmuştur. Ayrıca reformların gerekliliği ve ülkedeki düzenin aksadığı konusunda genel bir fikir birliği mevcut olmuştur. "Yapılan reformlar üç gruba ayrıldı.

²⁶⁰ Geoffrey Hosking, Robert Service, **Russian Nationalism Past and Present**, London, Macmillan Press, 1998, ss. 18-20

²⁶¹ Paul Kennedy, **Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri**, s.206

²⁶² Robert C. Williams, **Ruling Russian Eurasia, Khans, Clans, and Tsars**, Florida, Krieger Publishing Company, 2000, s. 66

Ekonomik reformlar; serflerin özgürleştirilmesini ve gerekli düzenlemeleri içeriyordu. Siyasal reformlar; *zemstvo*'ları ve kırsal kesim ile şehirlerin idari yapılanmalarını, adalet reformunu ve ordudaki reformları içeriyordu. Eğitim reformu; eğitim sistemi ve sansürdeki düzenlemeleri kapsıyordu.”²⁶³

Rusya'nın dış ilişkilerinin sonuçları, savaştaki yenilgiden kendini toparlamaya, (1854-56 Kırım Savaşı), savaş alanındaki zayıf askeri performans (1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı, 1905 Rus-Japon Savaşı) ve devrimin ortaya çıkışına ilerleyen bir gündemi ortaya çıkarmıştır. Dış politikanın bu etkisi reforma hareket kazandıran temel öge olmuştur.

“Geri kalmışlığı ve moral çöküşü ortaya koyan felaketlerle dolu bir savaştan sonra, dışarıdan çok güçlü görülen bir sistem, sancılı bir reform, tekrar değerlendirme ve modernizasyon sürecine girdi.”²⁶⁴

“Kırım yenilgisinden sonra toparlanma sürecinde reform adımları, Avrupa'ya o dönemde hakim olan politik ve ekonomik çevre ve 1860'ların başındaki Polonya sorunu gibi ağır iç şartlar nedeniyle karmaşık hale gelmekteydi.”²⁶⁵

Kırım Savaşı'nın kaybedilişinden sonra dış ilişkilerde temkinlilik ve ölçülülük egemen olmuştur. İngiltere, Fransa ve Osmanlı İmparatorluğu karşısındaki yenilginin utancı ve yarattığı travma 1877-78 savaşındaki galibiyetle ancak kısmen giderilebilmiştir. Daha gerikalmış olarak kabul edilen Osmanlı İmparatorluğuna karşı girişilen savaş özellikle Balkanlarda tahminlerin çok ötesinde zor ve yüksek maliyetli olmuştur. “Kırım sonrası reformlar Rusya'nın ulaşım, tedarik, ordu organizasyonu ve komuta alanındaki vahim eksiklikleri gidermekten uzaktı.”²⁶⁶

Kırım'da hayal kırıklığına uğrayan Rusya, dikkatini içeride reforma çevirmiş, yayılma politikasını ise geleneksel olarak direncin daha zayıf olduğu Asya ile sınırlamıştır.

“Berlin konferansı ile birlikte Rus hükümetinin Balkanlardaki nüfuzu ve Rusya içerisindeki prestiji önemli ölçüde düştü.”²⁶⁷

İçeride Rusya'nın para, demiryolu ve endüstriyel kapasite yetersizliği hakkındaki farkındalık büyük veya uzun bir savaş için silahlara başvurmayı engelleyen unsur olmuştur. Kırım Savaşı sırasında, Rusya'nın Moskova'nın doğusunda demiryolu yoktur ve bu eksiklik ciddi bir stratejik çıkmaz oluşturmuştur. “Çar ordusunu Kırım'a götürmek için hayvan gücüne dayalı taşımacılıktan yararlanıyordu ve bu yolla ordunun cepheye ulaşması üç ay almıştı. Oysa İngiliz ve Fransız kuvvetleri Kırım'a deniz yoluyla üç haftada ulaşmışlardı.”²⁶⁸ “1 milyon 250 bin kişilik barış zamanı ordusundan, yalnızca 350 000 kişi, kahramanca çabalar sonucunda savaş alanına ulaştırılabildi.”²⁶⁹

Söz konusu koşullar altında herhangi bir çatışmada başarı pek mümkün görülmemektedir. Rusya'nın, Kırım Savaşı sonrasında uluslararası alandaki herhangi bir çatışmada yaşayacağı yeni bir başarısızlık, Rusya içindeki sakinliği sağlamayı, ilerleme için gerekli olan askeri gücün yeniden kurulmasını ve ekonomik gelişmelerin kaydettiği ilerlemenin devamını engelleyecektir.

Ayrıca Kırım Savaşı sonrası izolasyon ortamında, dış ilişkilerde Rusya'nın uluslararası ihtiyaçlarını ve hedeflerini gerçekleştirmek konusunda güç kullanarak yapacağı her türlü tek taraflı girişim, kaçınılmaz olarak Avrupalı büyük güçlerin kararlı muhalefetiyle

²⁶³ Theodore Taranovski, Peggy Mcinemy(ed), **Reform in Modern Russian History**, s. 35

²⁶⁴ W. E. Mosse, **Alexander II And The Modernisation of Russia**, s. 24

²⁶⁵ Robert B. McKean, **New Perspectives in Modern Russian History**, New York, St. Martin's Press, 1992 s. 15

²⁶⁶ Hans Rogger, **Russia in the Age of Modernisation and Revolution 1881-1917**, s.162

²⁶⁷ Ibid

²⁶⁸ Robert H. Donaldson, Joseph L. Noguee, **The Foreign Policy of Russia Changing Systems, Enduring Interests**, s.24

²⁶⁹ W. E. Mosse, **Alexander II and the Modernization of Russia**, s.28

karşılaşacaktır. Rus karşıtı tutum Kırım Savaşı sonrası da devam etmiştir. “Kırım’daki yenilgi bile Rusya’ya karşı beslenen abartılı düşmanlık ve korku hislerini zayıflatmakta fazla etkili olmamıştır.”²⁷⁰

Kırım Savaşı sonrası Rusya uzun bir barış sürecine ihtiyaç duymuştur. Dış politika olası çatışmaları engelleyerek, reform sonucunda oluşacak yeniden yapılanmaya hizmet edecektir. “Toparlanma şarttı çünkü Rusya’nın büyük güç olarak hedefleri daha aktif bir dış politikaya yol açacaktı ve eninde sonunda oyuna geri dönmeliydi.”²⁷¹ 1880’lere gelindiğinde Rusya için Avrupa üzerinde hegemonya kurmak oldukça uzak bir ihtimal haline gelmiştir. Artık daha çok diplomasi yoluyla hayati çıkarların ve tarihi hakların elde edilmesi için çaba gösterilecektir.

Rus dış politikasının Kırım Savaşı sonrası temel yönelimi yeni ittifaklar yardımıyla diğer güçlerin Rusya’ya karşı tehlikeli biçimde bir araya gelmelerini önlemek, güçlü bir ittifakın sağlayacağı prestijden faydalanmak ve bir diğer yandan Rusya’nın ekonomik ve teknolojik yeniden yapılanmasına dış katkı sağlanmasını mümkün kılmak olmuştur. Bunun yanında özellikle Kırım Savaşı sonrasındaki kayıpların telafisi niteliğinde kolay kazançların sağlanması olasılığı da bulunmuştur.

Fransa ile ittifak konusu Kırım Savaşı’nın sonlandıran 1856 Paris Kongresi’ni izleyen yıllarda gelişmiştir. Rus hükümeti bu konuyu Rusların Berlin ile olan ilişkilerini zayıflatmadığı sürece desteklemiştir. Polonya’nın kontrolünü sağlayabilmek için Rusya Prusya ile ortaklaşa hareket etmeye ihtiyaç duymuştur. Bu nokta oldukça önemlidir çünkü St. Petersburg için önceliğin artık imparatorluğu bir arada tutmak haline geldiğini göstermektedir.

Rusya ve Prusya’nın karşılıklı çıkarları çok fazla olmuştur. Almanya endüstrisinin Alman yatırımlarının ve pazarının sunduğu olanaklar Rus ekonomisi için giderek daha fazla önem kazanmıştır. Rusya, Kırım savaşı sonrası izolasyonda dostlara ihtiyaç duymuştur. Polonya’yı birlikte paylaşmış oldukları için buradaki milliyetçilik hareketlerini ortaklaşa bastırmışlardır. Kraliyet aileleri arasında akrabalık bağları iki monarşiyi birbirine daha fazla yaklaştırmıştır. Prusya, birleşik Alman İmparatorluğu’nu kurarken, Avusturya (1866) ve Fransa (1871) ile verdiği büyük mücadelelerde Rusya’nın tarafsızlığına ihtiyaç duymuştur ve aralarındaki dostluk ilişkisi ile bu durum sağlanabilmiştir. Ancak zaman içinde, ilişkilerin altında yatan uyumsuzluklar ittifakın zayıflamasına neden olmuştur. “Rusya’nın öncelik sıralamasında Prusya Fransa’dan önce yer almaktaydı ancak Prusya’nın zayıflığı ve VI. Frederik hükümdarlığındaki izolasyonu bir diğer büyük güç ile ortaklık kurulmasını gerektiriyordu.”²⁷² Fransa’nın görüşmeler sırasındaki oldukça istekli tutumunun da yardımıyla, Fransız-Rus bağlantısı ortaya çıkmıştı.

Ancak Rus tutumu kurulacak ilişkide dikkatli biçimde Rus sorumluluklarının sınırlanması biçimini almıştır. En azından Rusya’nın süregelen askeri zayıflığı, yükümlülükler konusunda ihtiyatlı davranmayı gerekli kılmıştır ve Fransa ile yürütülen müzakereler süresince bu ihtiyat hiç elden bırakılmamıştır.

Bu dönemde İngiltere, Rusya’nın asıl rakibi konumuna gelmiştir. “Mevcut Rus-Fransız yakınlaşması İngiltere’yi rahatsız etmiş ve zaman zaman Londra ve Paris arasında uyumsuzluğa neden olmuştur.”²⁷³

Avusturya Rusya’nın Balkanlardaki en önemli rakibi durumundadır. Bu durum Prusya ile ilişkilerin zayıflamasında büyük rol oynamıştır. “Fransa ile ilişki Avusturya’yı Rus istekleri karşısında daha çok anlaşma taraftarı olmasına yardım etmiştir. Avusturya’nın özellikle İtalyan Savaşı’ndan sonra yaşadığı iç işlerindeki problemler de bu yumaşmaya katkıda

²⁷⁰ Matthew Smith Anderson, *The Rise of Modern Diplomacy 1450-1919*, s. 185

²⁷¹ Robert B. McKean(ed), *New Perspectives in Modern Russian History*, s. 22

²⁷² Robert B. McKean(ed), *New Perspectives in Modern Russian History*, s. 16

²⁷³ Hugh Seton-Watson, *The Russian Empire 1801-1917*, s. 433

bulunmuştur.²⁷⁴ Bu noktada Rusya'nın Avusturya'ya karşı Kırım Savaşı sürecinde kendisini terk etmesi ödetme anlayışı hakimdir. Bunun yanında Rusya'ya karşı oluşan Kırım ittifakının gevşemesine de katkıda bulunarak toparlanmaya çalışan Rusya'ya fazladan rahatlama sahası açılmıştır.

Rusya'nın, Fransa ile yeni boyutta ilişkisiyle birlikte, Kırım sonrası konumu için deneme sahası tekrar Yakın Doğu'da, Osmanlı İmparatorluğunda ortaya çıkmıştır. "1850'lerin sonu ve 1860'ların başı, Karadağ'ın sınırları, Sırbistan'ın iç gerginlikleri, Romanya'nın yönetim yapısını sağlamlaştırması, Lübnan'daki sorunlar, Bulgarların şikayetleri ve diğer geçici parlamalar konusunda sonsuz pazarlıklarla geçmiştir."²⁷⁵

Benzer şekilde, "Rusya 1877-78 Savaşında Osmanlı Devletine gelip gelse de, Rus ordusunun komuta kademesi ve hükümet Rusya'nın savaşındaki askeri zayıflığının açığa çıkmasıyla bir kez daha yüzleşmek durumunda kalmışlardır."²⁷⁶ Her iki savaştan sonraki toparlanma evresi için Rusya'nın bir müttefike duyduğu ihtiyaç belirmiştir.

1856'daki yenilgisinden sonra Rusya'nın bu sorunlu bölgeye dışarıdan izleyici kalması beklenmiştir. Ancak Fransa ile ortaklık bu sorunlara Rusya'nın müdahalesini beraberinde getirmiştir. Sonuç olarak Rusya, belki bir gün 1856'daki kayıplarını telafi edebilmesine yardımcı olacak bir gelişme kaydetmiş ve eski statüsüne yeniden ulaşmada önemli bir yol aşmıştır.

Güç politikalarından ve diplomatik kazançlardan farklı olarak, yetersiz görülmeyle birlikte, Fransa ile geliştirilen ilişki yoluyla Rusya'nın ekonomik toparlanma ve gelişme konusunda da kazançları olmuştur. Özellikle tren yolları konusunda Fransız ilgisi fazla olmuştur. Rusya ise, iki hükümetin ortaklaşa projeleriyle Rusya'da gerçekleşen Fransız finans ve mühendislik yatırımlarının diğer dış yatırımcıları cesaretlendirmesi konusuna ciddi biçimde umut bağlamıştır.

Ancak II. Aleksandr'ın dış politikasında en önemli yeri tutan Fransa ile politik ilişkiler 1863'te çökme noktasına gelmiştir. Fransa desteği zaten Osmanlı-Rus ilişkileri gibi alanlarda oldukça zayıf olmuştur. Ancak Polonya sorunu ilişkilerin kötüleşmesinde temel öğeyi oluşturmuştur. "Fransa Polonya'nın özgürlük isteğine her zaman derin bir sempati beslemekteydi ve Paris'teki hükümet için Polonya'daki gelişmelere kayıtsız kalmak her geçen gün zorlaşıyordu."²⁷⁷ Otokrat Rusya'nın Polonya'ya karşı işgalci ve baskıcı konumu cumhuriyetçi Fransız kamuoyu ve basınına Rus karşıtı duruşunu şiddetlendirmiştir. Rus karşıtlığı Avrupa'da 19. yüzyılın ikinci yarısında tüm liberal çevrelerde gücünü korumuştur.

İngiltere, Fransa ve Avusturya, Rusya'ya karşı Polonya konusunda baskının nasıl uygulanması gerektiği üzerinde kendi aralarında bir karar verememişlerdir. Ancak Rusya'nın Polonya'daki bastırma politikası nedeniyle Avrupa'daki konumunun izolasyona dönüşmeyeceği görülmüştür. Rusya'nın izlediği son derece aktif dış politika; Polonya'nın savunucularına alan bırakmamış, Rusya kendi hakları ve egemenliği üzerinde ısrarla durmuş, diğer güçlerin Polonya'daki karışıklıklara dış müdahalelerini kınamış ve onların şikayetlerini dikkate almamıştır. Bu Kırım Savaşı sonrası dış politika etkinliğine gayet ciddi bir geri dönüş olmuştur.

II. Aleksandr dönemindeki dışişleri bakanlığındaki reform başarılı dış politikanın önemli etkenlerinden biri olmuştur. Dışişleri bakanlığı reformunda amaçlar sadelik ve yüksek standartlar olarak belirlemiştir. "Birbirinin kopyası olan fonksiyonların yeniden yapılandırılması ve azaltılması, çok sayıda düşük nitelikli personelde eleme yaparak elde

²⁷⁴ Robert B. McKean(ed), age, s. 18

²⁷⁵ Hugh Seton-Watson, age, s. 434

²⁷⁶ Robert B. McKean (ed), **New Perspectives in Modern Russian History**, s.2

²⁷⁷ Ibid, s. 19

kalan personelde niteliklerin ve gelirlerin arttırılması ile daha yüksek standartlara ulaşmak bu reformun temel hedeflerini oluşturmuştur.”²⁷⁸

Bakanlığın organizasyonu; yabancı hükümetlerle politik ilişkiler, yabancı topraklarda Rus dış ticaretinin korunması, denizasırlı bölgelerdeki Rus işadamlarının ve Rus vatandaşlarının güvenliğinin sağlanması ve Rusya’da yatırım yapmaya istekli yabancılara resmi yardım hizmetinin sunulması biçiminde dört ana bölüm halinde yapılandırılmıştır. Bu reformla birlikte Rus diplomatik hizmetinde profesyonellik başlamış olmaktadır.

19. yüzyılın ortalarında, Rus zayıflığının belirgin işaretleri bulunmaktadır. İkel bir ulaşım sistemi kuvvetlerin zamanında ve tüm güçle tehdit edilen sınıra ulaştırılmasında tamamen yetersiz kalmaktadır. Ordu diğer güçlerin kara kuvvetlerinden yeni silahların kullanımı konusunda geride kalmıştır. Aradaki teknolojik mesafenin, eskimiş ve pek çok eksikleri bulunan endüstriyel altyapıyla aşılması mümkün görülmemektedir. Komuta yapısı ve subay yetiştirme sistemi uzun dönemli, eğitimsiz ve beslenmesi güç köylü ordusu için yeterli liderleri temin edememektedir. “Rus sistemi, ordusu olan bir ülkeden çok, ‘ülkesi olan bir ordu’ olarak nitelenen Prusya’yı andırır da, aynı zamanda demode ve sallantıda bir askeri güç yapısıydı.”²⁷⁹

Artık tasfiye edilmesi bir zorunluluk halini alan, tehlikeli serflik sistemi ve bu sistemin sonucu olan köleleşmiş işgücü, ekonomik gelişmeyi sınırlamaktadır. Bunun yanında ciddi biçimde çağ dışı kalmış hazine ve mali sistem rüşvetçiliğin ve yolsuzluğun gittikçe yaygınlaşmasına neden olmuştur. Yapısal değişim yolunda birbirini izleyen bütün temel reformlar yetersiz eğitilmiş ve iyi yönetilmeyen bir bürokrasi tarafından aksak biçimde yürütülmüştür.

Serflik herhangi bir kurumsal sorundan çok daha tehlikeli ve ağır bir konuyu kapsamaktadır. “De Maistre ‘İmparator kölelik olmadan hükmedemez’ demişti. Serfliğe dokunmak, devletin temellerine dokunmak demektir.”²⁸⁰ Ancak ulusal ve uluslararası alanda değişen şartlar, örneğin Fransız devrimi sonrası Fransa’nın yürüttüğü savaşlar sırasında doğu Avrupa’da serflikin neredeyse kalkmış olması gibi nedenler, serflik konusuyla hesaplaşmayı ertelemeyi gitgide zorlaştırmıştır.

Serflikin çalışma hayatına egemenliği nedeniyle, ekonominin temel ihtiyaçları olan sermaye ve özgür, nitelikli ve verimli işgücü Rusya’da tamamen eksik kalmıştır. Toprak sahiplerinin belirsiz ekonomik konumları da tarımsal verimliliği ve gelişmeyi engellemiştir. “Tarımdaki düşük verimlilik ve Rus miras kanunu nedeniyle topraklarda varisler arası sürekli bölünme ve küçülme, 1850’lere gelindiğinde, soyluların neredeyse yarısını topraksız ve serfsiz hale getirmişti.”²⁸¹

Serflik sadece ekonomik değil ağır politik ve ahlaki etkilere de neden olmuştur. Eski ve kökleri toplumsal yapının derinlerine uzanan bir yapı olsa da, serflikin çözüme ihtiyaç duyan bir sorun olduğu gittikçe artan oranda kabul görmüştür.

Rusya’da 1861’de özgürleştirilmelerine kadar serflerin konumunu iyileştirmek için yapılabilen şey ancak birkaç küçük çaplı önlem ve düzenleme olmuştur. Fakat bu önlemler sadece süre gelen problemi geçici olarak yamamaya yöneliktir. “1801’de serflerin satılmasını yasadışı ilan eden bir kararname yayınlandı. İki yıl sonra özgür çiftçiler sınıfı yaratmak için, toprak sahiplerine özgürlüklerini tanıdıkları serflere kullanmaları için toprak sağlama zorunluluğu getirildi.”²⁸²

Rusya’da, modernleşmeyle birlikte gerçekleşecek olan toplumsal dönüşümün kitlelere yayılması karşısındaki temel engel yerel kaynaklı olmuş ve serfleştirilmiş köylülerden

²⁷⁸ Robert B. McKean(ed), *New Perspectives in Modern Russian History*, s. 21

²⁷⁹ Hugh Seton-Watson, *The Russian Empire 1801-1917*, s. 384

²⁸⁰ Lionel Kochan; Richard Abraham, *The Making of Modern Russia*, s. 153

²⁸¹ Ibid.

²⁸² Ibid, s. 155

kaynaklanmıştır. “Moskova 17. yüzyılın sonunda bir gelenekselcilik krizinin üstesinden ayakta kalması için gerekli olan Batılılaşma programı ile geldi. Ancak serflikin kaldırılmasının başırlanamaması nedeniyle modernleşme programı kaçınılmaz olarak farklı bir yöne saptı.”²⁸³ 18. Yüzyıl boyunca giderek güçlenen, modernliğin, seküler kozmopolitliğin sembolü haline gelen St. Petersburg’un ve emperyal sarayın parıldayan yüzünün arkasında, serflik problemi dokunulmaz olarak kalmıştır. Merkez modernleşirken, taşra; gelenek, dinsel inanç ve kolektif sorumluluk değerlerine olduğu gibi bağlı kalmıştır.

Rus hükümdarlarının kurumsal modernleşmenin bedelini, halk üzerinden karşılamaya çalışmaları, değişime karşı belirli bir toplumsal direncin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Sonuç olarak bu durum Rusya’nın ekonomik geri kalmışlığına daha çok batmasına neden olmuştur.

II. Aleksandr, tüm 19. yüzyıl Rus çarları gibi serflik düzeninin ülkeye vermekte olduğu zararların farkındadır. Ekonomik olarak, zor kullanılarak çalıştırılan toprak emekçiliği oldukça verimsizdir. Karlılık yok denecek kadar azdır. Toprak sahiplerinin önemli bir kısmı ise borç yükü altındadır.

Ayrıca serflik, Rus entelektüeller arasında giderek daha fazla oranda ahlaki açıdan kabul edilemez bulunmaya başlanmıştır. Üst sınıflar arasında korunan romantik imgenin tersine, on dokuzuncu yüzyılın ortalarında köy yaşantısı oldukça ilkeldir. Salgın hastalıklar oldukça yaygındır. Yaşam şartlarının olumsuzluğu nedeniyle ortalama yaşam süresi diğer sınıflardan oldukça düşüktür. Rus üst sınıflarında reformun gecikmiş olduğu konusunda görüş birliği mevcuttur ancak toprak sahipleri özgürleştirmenin kendileri için çok ağır maliyetli olacağından endişe duymuşlardır. Sonunda çözüm için harekete geçmek kaçınılmaz olmuştur.

“1858’de II. Aleksandr çeşitli eyaletlerde kırsal problem üzerinde çalışmaları için danışma komiteleri görevlendirdi. Devlet konseyi de azat konusundaki teklifleri bu sürede değerlendirdi. 18 Şubat 1861’de Azat Kanunu, o zamanki nüfusun yüzde 45’ini oluşturan 52 milyon serfe özgürlük bağışladı”²⁸⁴

Ancak özgürleştirilmiş serfler eşitlik için daha uzun süre mücadele etmek zorunda kalacaklardır. Ayrıca özgürleşmenin şartları da serf kitesini memnun etmemiştir. Öncelikle geçiş süreci olarak belirlenen iki yıl boyunca toprak sahipleri adına çalışmaya devam etmek zorunda kalmışlardır. Ayrıca sadece tarımla uğraşan serflere toprak verilecektir. Diğer kollardaki serflerin, örneğin ev hizmetlilerinin durumlarında bir iyileşme olmamıştır. Toprak sahiplerinin elinde olan arazi genelde ikiye bölünmekteydi. Arazinin yarısı toprak sahibine verilirken, diğer yarısı serflere paylaştırılıyordu. Devlet toprak sahiplerine ellerinden çıkardıkları arazinin parasını ödüyordu. “Bunun karşılığında serfler kendilerine verilen toprağın parasını 49 yıllık bir ödeme planı ile devlete vereceklerdi. Bu noktada kırsal alanda toprak ağasının etkinliği baltalanırken, serflerin devletle sağlam bir bağımlılık bağı oluşturulmuş oluyordu”²⁸⁵

Bu arada soylular da hallerinden memnun kalmamışlardır. Topraklarının büyük bir kısmını kaybetmişlerdir ve içlerinden çok küçük bir grup ellerindeki toprağı modernleştirecek bilgi birikimine ya da finansmana sahip olmuştur. 1861’e gelindiğinde zaten ancak bir avuç soylu olağanüstü zengin ve içinde binlerce kişinin yaşadığı arazilere hükmeder durumda iken, diğerleri birkaç hizmetçiye sahiptir. Soyluların refah seviyeleri arasında uçurum geri kalmış ekonomi nedeniyle aşılmaz hale gelmiştir. Bu durumda daha az olanaklara sahip olan bir çok soylu on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında daha da fakirleşmiştir.

II. Aleksandr dönemindeki siyasal reformların önemli bir bölümünü orduya yönelik reformlar oluşturmuştur. Askerlik hizmetinin olumsuz yanlarının ağır basması nedeniyle ordu ve askerlik toplumda saygınlığını kaybetmiştir. Ordunun başarısı için hayati önem taşıyan

²⁸³ Simon Dixon, *The Modernisation of Russia 1676-1825*, s. 7

²⁸⁴ Charles E Ziegler, *The History of Russia*, s. 55

²⁸⁵ Robert B. McKean(ed), *New Perspectives in Modern Russian History*, s. 118

işbirliği ve toplumsal dayanışma ruhu eksikliğini açıkça hissettirmeye başlamıştır. “Eski ordu yapılanmasındaki bir asker için 25 yıla kadar evinden ve sivil yaşamdan koparılması acınacak bir durumdur. Toplumun bazı kesimleri askerlik hizmetini sürgün veya kölelik cezası ile eş tutma eğilimindedir.”²⁸⁶

Rus Genel Kurmay’ı tekrar yapılandırılmış ve imparatorluk her biri savaş bakanına karşı sorumlu komutanlar tarafından yönetilen askeri bölgeler ağına bölünmüştür. “1860’larla birlikte Rus askeri sistemi tekrar organize edilmeye çalışıldı. Rus İmparatorluğunda askeri sistemi modernize etme çabası hız kazandı. Yönetim ve komuta alanında daha etkili bir sistem oluşumuna gidildi.”²⁸⁷ İmparatorluğun batısındaki Rus insan gücünü ve kaynakları etkili biçimde mobilize edebilmek için yetersiz olan demiryolu sisteminin geliştirilmesi yolunda planlar hazırlanmıştır. Orduda standardın yükseltilmesi için askeri adalet sistemi tekrar düzenlenmiş ve uygulamada olan ağır bedensel cezalar yasaklanmıştır.

Askeri insan gücünün reform amacıyla ele alınmasının kaçınılmaz olarak sosyal etkileri olmuştur. 1871’de Fransa’nın Prusya sistemine karşı şok edici yenilgisini izleyen süreçte, Avrupa’nın büyük güçleri Prusya askeri organizasyon sistemini bütünüyle benimsemişlerdir. “II. Aleksandr, askere alma reformunun gerekliliğine, 1870’te Prusya’nın Fransa’ya karşı hızlı seferberliği ve Prusya’nın askere alma ve yedeklik sisteminin tartışmasız etkinliği örnekleninceye kadar ikna edilememiştir.”²⁸⁸

Askere alma reformunda imparatorluğun tüm yurttaşlarının sosyal sınıflarına bakmaksızın ortak sorumluluğuna vurgu yapılmıştır. Kitle askere alımı askeri hizmet altındaki tüm askerleri okur yazarlık ve standartlaşmış eğitimi ile tanıştırmıştır. Askere alma reformunun imparatorluk çapında eğitimin ivme kazanmasında önemli etkisi olmuştur.

Askerlik hizmetinin, eğitimin avantajlarının kitlelere gösterilmesi amacıyla yararlanılmıştır. Modern Rus insanı prototipinin kitlelere askerlik hizmeti sırasında tanıtılması hedeflenmiştir. “Köylü askerler çeşitli eğitimleri genç subaylardan almaktaydılar ve bu eğitimci rolündeki subaylar öğrenimin faydalarının canlı örneklerini oluşturmaları bakımından önemliydiler. Bu noktada özendirici etki devreye girmektedir.”²⁸⁹

Sanayi devrimi ile birlikte, modern ordular çağdaş savaşta başarı için artık yeni bir savaşçı modeline ihtiyaç duyar hale gelmiş ve bu ihtiyaç doğrultusunda şekillenmiştir. Çağın gereklilikleri doğrultusunda reformcular, bir yandan ordudaki okur-yazar askerlerin sayısını arttırmaya çalışırken, bir diğer yandan bu askerlerin üretken sivil yaşama mümkün olan en erken sürede kazandırılmasını hedeflemişlerdir. Bununla birlikte artan teknik ilerleme çağında ordu, personeline yükselen eğitim seviyesinden faydalanmak istemiştir.

Orduda gerçekleşen reform farklı sosyal tabakalardan gelen askerlerin birlikte hizmet etmesine ve subay kademesinin tüm özgür sınıflara açılmasına neden olmuştur. “Bu durum tepki çekmiş olsa da ordunun artan orandaki subay ihtiyacı yetenekli tüm Rusların bu mevkiye kabulüne neden olmuştur. Bu noktada reformun demokratikleştirici etkisi oldukça yoğun biçimde yaşanmıştır.”²⁹⁰

Rusya’da modern ordunun yapısı, reformcular tarafından, insan gücü ve işbirliği ruhunun uygun kullanımı biçiminde ortaya konmuştur. Ordu imparatorluğun tebaası tarafından oluşmuş, eğitilmiş ve onurlu, reforme edilmiş Rusya’nın değerlerinin vücut bulmuş hali olması amaçlanmıştır. Ancak Rusya gibi geri kalmış bir ülkede en büyük gayretler bile reform karşıtı tepkilerle etkisini kaybedebilir. “1881’de II. Aleksandr’ın ölümünü takip eden tepki, ilerlemeyi engellemiş ve Milyutin gibi reformcuların istifasına neden olmuştur.”²⁹¹

²⁸⁶ Ibid, s. 56

²⁸⁷ Theodore Taranovski, Peggy Mcinerny(ed), **Reform in Modern Russian History**, s.50

²⁸⁸ W. E. Mosse, **Alexander II And The Modernisation of Russia**, s. 41

²⁸⁹ Robert B. McKean(ed), **New Perspectives in Modern Russian History**, s. 57

²⁹⁰ Robert B. McKean(ed), **New Perspectives in Modern Russian History**, s. 57

²⁹¹ Theodore Taranovski, Peggy Mcinerny(ed), **Reform in Modern Russian History**, s. 54

“Rus ordusunun teşkilat ve kadro yapısının modernize edilmesi ise Çar II. Aleksandr zamanında gerçekleştirilmiştir...Rus ordusunun asıl stratejik probleminin, insan gücünün mobilizasyonu ve eğitim ihtiyacından kaynaklandığı teşhisini koymuştur.”²⁹²

1874’te evrensel askerlik sistemi yürürlüğe sokuldu. Bunun iki nedeni bulunmaktaydı. İlk olarak askeri gereklilik savaş zamanında Rusya’nın eğitilmiş insan gücü stoğunda önemli bir artışı zorluyordu. En çok korkulan durum hem Almanya hem de Avusturya ile aynı anda çatışmaya girmekti. Bu senaryoda Osmanlı İmparatorluğu da Rusya karşısında devreye girebilirdi. Savaş Bakanlığı’nın hesaplamalarına göre bu durumda “Almanya 1 150 000, Avusturya 1 000 000, Osmanlı İmparatorluğu ise 700 000 askeri cephede Rusya karşısına konuşlandırabilirdi. Ancak 1870’e gelindiğinde Rusya’nın Avrupa askeri sahasında konuşlandığı düzenli ordunun mevcudu 719 000 kişiydi.”²⁹³ Korumakla yükümlü olduğu sınırların genişliği göz önüne alındığında ve bu duruma iç güvenlik sorunları eklendiğinde Rusya’nın 500 000-600 000 askerden fazlasını Avrupa sınırına getirmesi beklenemezdi. Açıkça görüldüğü gibi Rusya’nın güvenliği mevcut sayıya ek olarak mobilize edeceği insan gücüne bağlıydı.

Bir milyon askerden fazla mevcutlu bir orduyu barış zamanında barındırmanın engelleyici yüksek maliyeti, Prusya örneğinin ele alınıp uygulanmasına neden oldu. Eski sisteme göre göreceli olarak kısa süreli bir aktif askerlik hizmeti (6 yıl) ve bunu izleyen yedeklik dönemi (9 yıl) Rusya’da yaşama geçirildi. Sonuç olarak Rusya’nın askeri kapasitesinin barış dönemi gücünde ciddi bir artış yaşanmasa da imparatorluk geniş bir insan rezervini savaş sırasında hızla harekete geçirebilecekti.

“Askere alma reformuyla birlikte ikinci olarak elde edilecek kazanç, Rus askerleri arasında askerlik hizmeti zorunluluğunun adil dağılması düşüncesi yardımıyla gerçekleşecek kalite ve moral artışı olacaktı.”²⁹⁴ Bu uygulamadan önce ulus çapında kura ile askere alma uygulaması mevcuttu. Ancak bu uygulama Avrupa’da modern savaşın moral gereksinimi arttırdığına ilişkin düşünce hakim olmaya başladığı bir zamanda geçerliliğini koruyamazdı. Eski sisteme göre askere alma ve uzun dönem askerlik uygulamasında ulusal güvenlik yükü orantısız olarak dağıtılmıştı ve bu durum moral gücünü ciddi oranda zayıflatıyordu. Zorunlu askerlik o kadar olumsuz bir öge haline gelmişti ki bazı suçlarda, askerlik hizmeti ceza olarak uygulanıyordu.

Askeri reformlar köylüler üzerinde daha büyük bir etki yapmıştır. Askeri reform süreci köylüleri doğrudan ilgilendirmiştir. Adalet sistemindeki reformda olduğu gibi süreçten dışlanmamışlardır. Büyük Katerina döneminden beri soylulara askerlik görevinden vazgeçme hakkı bahşedilmiştir. 1874 yasası ile tüm sınıflar için askerlik görevi zorunlu kılınmıştır. Daha önceki dönemde alt sınıflar için askerlik görevi çok daha zorlu olmuş ve yükümlüler 25 yıl askerlik hizmeti görmüşlerdir. Bu durum genç erkek nüfusunun taşradan çekilmesi anlamına gelmiş ve kırsal alandaki zorlu yaşam şartlarını daha da ağırlaştırmıştır. “1874’ten sonra askeri hizmetinin süresi altı yıla indirildi, askeri yasa yeniden düzenlendi ve tüm yükümlüler için ilk okul eğitimi zorunlu hale getirildi.”²⁹⁵

Siyasal reformların diğer kolu adalet sistemini kapsamıştır. O sıradaki yargı sistemi yetersiz ve çarpıktır. Ayrıca diğer büyük sorunu adalet sisteminin sınıf ayrıcalıkları üzerine inşa edilmiş olması oluşturmuştur.

Reform sürecinde, Fransız yasalarından ve yargılama sürecinden esinlenen yeni yargı sistemi oluşturulmuştur. “Yeni sistemde yargı yürütmeden ayrıldı, daha şeffaf yargılama süreci oluşturuldu, yargı önünde eşitlik ilkesi kabul edildi, belirli davalarda jürinin karar

²⁹² Mesut Hakkı Çaşın, **Rus İmparatorluk Stratejisi**, Ankara, ASAM Yayınları, 2002, s. 81

²⁹³ Robert B. McKean, age, s. 55

²⁹⁴ Theodore Taranovski, Peggy Mcinerny(ed), **Reform in Modern Russian History**, s. 151

²⁹⁵ Charles E. Ziegler, **The History of Russia**, s. 64

vermesi kararlaştırıldı. Ancak nüfusun yüzde 80'ini oluşturan köylüler yargı reformunun dışında tutuldular.”²⁹⁶

Büyük Reformlar olarak adlandırılan resmi uygulamaların diğer bir parçasını oluşturan siyasi reformlar doğrultusunda, Ocak 1864'te yerel yönetim reformları yürürlüğe konulmuştur. “Amaç toprak ağalarının zayıflayan otoritelerinin yerini dolduracak yeni otoriteleri devlet eliyle oluşturmaktır. Eyalet düzeyinde eğitim, sağlık, veterinerlik, sigorta ve bayındırlık konularında yerel ihtiyaçları belirlemek için *Zemstvo* kurulları ve komiteleri kuruldu.”²⁹⁷ Taşra meclisleri görevini gören bu kurullar aynı zamanda demokratik bir deneyim olmuştur. Komitelere üyelik, kasabalılar, köylü komünleri ve toprak sahipleri arasından seçim yoluyla gerçekleşmiştir. Mülk sahibi olmayanlara oy hakkı tanınmamıştır. Bu komiteler devlet denetimini taşrada güçlendirmiştir. *Zemstvo* reformları kısıtlı biçimde de olsa, taşraya kendi kendini yönetme durumunu yaşatmıştır. Bu yerel yönetim sistemi 1917 Devrimi'ne kadar sürdürülmüştür.

Reformların üçüncü kısmı eğitim sistemindeki reformlardan oluşmaktadır. Eğitim Bakanlığı 1864'te ilk okullar için ulusal yapılanmayı öngören bir yasa ortaya koymuştur. “Bu yasa, taşrada ilk öğretim okullarının hızla yayılmasını ve burada yaşayan özgürleştirilmiş fakat büyük ölçüde cahil olan serf nüfusunun resmi öğretime ulaşmasını sağladı. Üniversite nüfusu da hızla genişledi.”²⁹⁸ Ancak üniversite nüfusunun büyük kısmını hala soylular ve din adamları oluşturmuştur.

“Serflerin özgürleştirilmesi tarımsal üretimdeki artışa yansımaları yavaş gerçekleşmiştir. Ancak reformların demiryolu inşasını teşvik etmek ve ekonominin devlet eliyle endüstrileşmesi alanında daha belirgin bir etkisi olmuştur.”²⁹⁹

“Reformlar Rusya'nın Avrupa ile arasındaki mesafeyi bir miktar kapatmasını sağlasa da, mevcut sınıfsal yapısıyla ve anayasal yönetimin yokluğunda, Rusya katı ve merkezîyetçi bir otokrasi olarak kalmıştır.”³⁰⁰

“Rus hayatının çok az bir kısmı, Aleksandr'ın ‘perestroika’sı tarafından el değmemiş olarak kalmıştır. Genel olarak, durgunluk içindeki bir topluma dinamizm ögesi katılmıştır. Rusya'nın arkaik eski rejimi en azından kısmi bir modernizasyon geçirmiştir.”³⁰¹

2. Endüstri Devrimi'nin Rusya'ya Etkileri

Endüstrinin karakteri başlangıçtan itibaren devlet ile işbirliği ile belirlenmiştir. Otokratik devlet üretilen malların pazarı olmuştur. Bunu yanında sermayeyi ve ihtiyaç duyulan işgücünü sağlamaktadır. Yüksek tarifeler uygulayarak ve kimi zaman Rus ürünleriyle rekabet edecek yabancı mallara gümrükleri kapatarak kendi eliyle monopoller yaratmıştır.

18. yüzyılın ortalarından itibaren devlet endüstriyi özendirerek önlemler almaya başlamıştır. Devlet tarafından özendirilen ve üzerlerindeki hizmet yükümlülüğünün kaldırılmasıyla desteklenmiş zengin soylular toprakları üzerinde fabrika üretimine başlamışlardır. Ellerinde ucuz ve çok fazla miktarda işgücü mevcut olmuştur. Toprak aristokrasisinin arazisi kendini destekleyen ve kendi kendine yeterli bir birimdir. Bu arazilerin üretim merkezi yönü bulunduğundan, örneğin el tezgahlarından bir derece teknik beceri kazanılmıştır ve bu birikim fabrikalara aktarılmıştır.

²⁹⁶ Charles E. Ziegler, *The History of Russia*, s. 63

²⁹⁷ Robert B. McKean(ed), *New Perspectives in Modern Russian History*, s. 121

²⁹⁸ Hugh Seton-Watson, *The Russian Empire 1801-1917*, s.358

²⁹⁹ Robert H. Donaldson, Joseph L. Noguee, *The Foreign Policy of Russia Changing Systems, Enduring Interests*, s.25

³⁰⁰ Ibid.

³⁰¹ W. E. Mosse, *Alexander II and the Modernization of Russia*, s. i

Aynı şekilde önemli bir diğer durum, işgücüne hiçbir ücret ödenmemesiydi. Toprak sahibinin fabrikasında çalışan serf topraktaki yasal sorumluluğunu yerine getiriyor sayılırdı. “1773’te toprak aristokrasisi 65 işletmeye sahipti ve bu sayı Rusya genelindeki 328 ticari üretim yerinin %20’sini oluşturuyordu.”³⁰²

Toprak sahibi vergisini üretim üzerinden alıyorsa, maksimum çıktının alınmasına ve bu doğrultuda verimliliğin yüksek tutulmasına özen gösterecektir. Böylece kendisine daha fazla vergi dönmesi mümkün olacaktır. Bu tür verginin uygulandığı topraklarda serflerin küçük boyutlu işletmeler kurmalarına izin verilmiş ve bu doğrultuda teşvik edilmişlerdir. Bu serfler işletmelerinde diğer serfleri çalıştırmışlar ya da işçi kiralama uygulamasına gitmişlerdir. Tüm bu gelişmelere rağmen endüstriyel işletmelerde teknik seviye düşük kalmıştır. Başarılan ne varsa kitle işgücünün devreye sokulması ile gerçekleşmiştir. Ancak bu işgücü niteliksizdir, neredeyse hiçbir kazanca sahip değillerdir ve son derecede düşük bir yaşam seviyesinde hayatlarını sürdürmektedirler.

Sonuçta ne endüstride ne de tarımda serf ekonomisi hiçbir şekilde verimli olamayacaktır. Batıda, insan ve hayvan gücünün yerini buhar ve makinelerin aldığı endüstriyel atılımın yaşanmadığı 18. yüzyılda bile Rus teknolojisinin geri kalmış yapısı, Batı Avrupa ile karşılaştırıldığında açıkça görülmektedir.

Ulaşım ve iletişim alanında özellikle demiryolu ve telgrafın sunduğu olanaklar madencilik ve imalat alanındaki gelişmelere altyapı hizmeti görmüş, tüm bu verilerin bir araya gelmesi endüstri devrimini yaratan ivmeyi ortaya çıkarmıştır. Bu sürecin güç dengesi ile doğrudan bir ilişkisi bulunmaktadır. “Endüstrileşme, belirli alanlara refah merkezleri ve mal kaynakları olarak daha büyük stratejik önem kazandırırken, bu sırada güç dengesini de değiştirmektedir.”³⁰³

19. yüzyılın sonlarında Rusya’nın gücü ve yarattığı korku konusunda ciddi bir düşüş söz konusu olmuştur. Alman birliğinin sağlanmasıyla birlikte Orta Avrupa’da etkileyici askeri gücü ve gelişen endüstrisi ile ortaya çıkan merkez Rusya’nın neden olduğu tedirginliği büyük ölçüde geri plana atmıştır.

“19. Yüzyılda gerçekleşen demokratik ve endüstriyel devrimlerin Batı Avrupa’da güç ve refah için yeni kaynaklar yaratması, Rusya’yı geride bırakmış ve 18. Yüzyılın sonundaki Rus meydan okuyuşunu gölgelemiştir.”³⁰⁴

“Hızlı nüfus artışına (1816’da 51 milyondan 1860’da 76 milyona) ve tekstil ve demir üretimindeki genişlemeye rağmen, Rusya ekonomik güç konusunda gittikçe geriliyordu. Kapital ve tüketici talebindeki yokluk, yeterli genişlikteki orta sınıfın mevcut olmaması Rusya’nın endüstriyel olarak kalkınmasını engellemiştir.”³⁰⁵

“Demiryolu taşımacılığı, imparatorluğun en önemli araçlarından biri olarak, Avrupa jeopolitiğinde devrime neden olmuştur.”³⁰⁶ Tutucu bir hükümdar olan I. Nikola döneminde demiryolları tamamen göz ardı edilmiştir. “1830’lara kadar demiryolu Rusya’ya girmemişti ve Rusya bu tarihten sonra da demiryollarını en yavaş kullanıma sokan devletler arasındaydı”³⁰⁷ “1835’te geniş bir demiryolu ağı için sunulan teklife Rusya Finans Bakanı demiryollarının gereksiz, pahalı ve toplumsal olarak zararlı olduğunu savunarak karşı çıkmıştır.”³⁰⁸

³⁰² Lionel Kochan, Richard Abraham, **The Making of Modern Russia**, s. 133

³⁰³ <http://www.fpri.org/orbis/4702/hay.geopoliticseurope.html>

³⁰⁴ William H. McNeill, **The Rise of the West**, s. 670

³⁰⁵ Robert H. Donaldson, Joseph L. Noguee, **The Foreign Policy of Russia Changing Systems, Enduring Interests**, s.24

³⁰⁶ <http://www.fpri.org/orbis/4702/hay.geopoliticseurope.html>

³⁰⁷ Tim Chapman, **Imperial Russia: 1801-1905**, London, Routledge, 2001, s. 6

³⁰⁸ W. E. Mosse, **Alexander II and the Modernization of Russia**, s.11

Demiryolu teknolojisi Rus İmparatorluğu'nun devasa topraklarında etkili bir yönetim için hayati önem taşımaktadır. Doğal kaynaklara ulaşmada ve bunların geliştirilmesinde, kolonizasyon sürecinde, genel yönetim açısından ele alındığında imparatorluğun en uzak köşelerini dahi merkeze bağlamasında ve yayılcılığa katkıda bulunmasında etkili olacaktır.

309

Osmanlı ile savaş Rusya'ya güneyde bir dizi liman kazandırmıştır. Endüstri devrimi beraberinde nüfus patlamasını getirdiğinde Rusya'da Doğu Avrupa'nın sanayileşen Avrupa'nın tahıl ambarı olacağına ilişkin bir beklenti doğmuştur. Baltık limanlarına ulaşımın oldukça masraflı olması tahıl ticaretini engellemektedir. Bu nedenle tahıl ihracatı konusunda Rusya için tek uygun nokta Karadeniz'dir. 1793'e gelindiğinde Rus tahıl ihracatının önemli bir miktarı Boğazlardan geçmektedir.

Rus modernleşmesinin önemli bir yönü, bu dönüşümün aciliyeti konusu olmuştur. Rusya tüm büyük güçlerin gerisinde kalmıştır, ancak en çok göze batan nokta askeri rekabet konusu olmuştur. Rus ordusu her noktada yeniden yapılanmaya ihtiyaç duymuştur ve kullanılan silahların teknolojisi en acil başlığı oluşturmuştur. 19. yüzyılın ortasında Batılı ordularda modern silah teknolojisi alanında devrimsel dönüşümler yaşanmıştır. "Piyade silahlarındaki gelişmeler savaş alanını baştan sona değiştirmişti. Sonuç olarak savaşlar yeni silahlarla kazanılabildi. Bunun için endüstriyel büyümenin, eğitim kılavuzlarının ve personel planlamacılarının yeni teknolojiyi sıradan askerin kullanımına sokması gerekmiştir."³¹⁰

Kırım Savaşına kadar Rus askerlerinin piyade tüfeklerinin ateş gücünün etkisizliği, taktik olarak düşmana süngü saldırısı için olabildiğince yaklaşmaktan başka bir olasılığa yer bırakmamıştır. Bu durumda teknolojik olarak üstün silahlarla donatılmış rakipler açık bir avantaja sahip olacaktırlar. Bu durum teknolojik geri kalmışlığı ve askeri güçsüzlüğü açığa çıkaracaktır. "1877'de modern Martini tüfekleri ile teçhiz edilmiş Türk askerleri Plevne'de açıkta kalan Rus piyadesine çok ağır kayıplar verdirmişlerdi."³¹¹

19. yüzyıl sonunda kara savaşındaki teknolojik devrim, Rusya'da Rus-Japon Savaşı ve sonrasına değin sürecek olan savaş alanında teknoloji ve insan etkeni üzerine tartışmaların başlamasına neden olmuştur.

19. yüzyılın ortası ve sonlarında Rusya ve Avrupa'daki teknolojik ve sosyal değişimin hızı, devletlerin savaş içinde organize olma biçimi ile ilgili yeni yaklaşımların ortaya çıkışını beraberinde getirmiştir. Endüstrinin gelişmesi, ulusal refah ve birikimin artması, yaşanan nüfus patlaması ve emperyal hırsların güçlenmesi geçmişte olduğundan çok daha büyük askeri kaynağın bir araya toplanmasını mümkün kılmıştır.

"Barış dönemi ordu mevcudunda hızlı artış, ulusal askere alma politikaları tarafından beslenmiş, çok sayıda silahın ve eşi görülmedik ölümcüllükte mühimmatın seri üretimi, tren yolu ve telgrafın kullanımıyla iletişimde yaşanan devrim, planlama ve koordinasyonda karmaşıklığı beraberinde getirmiştir."³¹²

19. yüzyılda askeri ve sosyal dönüşümün karşılıklı etkileşimi, savaşın değişiminde belirleyici olmuştur. Kitlel askere alımlar, artan biçimde ulusun ekonomik ve işgücü kaynaklarından karşılanır hale gelmiştir. Barış dönemi hazırlığın önemini ortaya çıkarmış, halk eğitiminin ve evrensel askeri hizmet sisteminin gerekliliği anlaşılmıştır.

Modern kitle orduları, endüstri toplumuna doğru evrimin mantıksal sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Buna göre birey kitle endüstri kültürü içinde kaybolmuş, bireysel kahramanlar yok olmuştur. Askeri alanda, niteliğin önceliğinin yerini yavaş yavaş nicelik almıştır. Kitlel askere alma politikaları, tüm Avrupa güçlerinin ordularında daha büyük sayılara ulaşmak için bireysel kahramanlardan daha düşük nitelikli askeri kabullendiğini göstermiştir.

³⁰⁹ Hugh Seton-Watson, *The Russian Empire 1801-1917*, s. 581

³¹⁰ Robert B. McKean(ed), *New Perspectives in Modern Russian History*, s. 15

³¹¹ Robert B. McKean(ed), *New Perspectives in Modern Russian History*, s. 16

³¹² Theodore Taranovski, Peggy Mcinerny(ed), *Reform in Modern Russian History*, s. 146

Kendisini besleyen sosyal organizmadan ayrılamaz biçimde, ordu kaçınılmaz olarak toplumdaki değişimlerden etkilenmiş ve değişimi etkilemiştir. Benzer biçimde bir ordunun silahlanma veya ulaşım planları gitgide daha çok tren yolu ve telgraf ağına dayanır hale gelmiş, onu destekleyen yeterli endüstriyel altyapı olmadan işlerliğini yitirmiş durumda kalmıştır. “Rusya’da askeri ve sosyal güçlerin karmaşık karşılıklı etkilenme süreci, 1860 ve 70’lerdeki ordu ve donanma reformunda görülmüştür. İhtiyaç duyulan insan gücünü yetiştirmek, aslında sosyal politika konusuna girmektedir.”³¹³

“Kırım Savaşı’nda, Rusya’nın düşmanlarının operasyon alanlarını seçme ve yalıtma becerisi denizcilik alanında yaşanan gelişmelerin kazandırdığı üstünlükten kaynaklanmıştı.”³¹⁴ Bir kez daha reform kararı dış müdahaleye karşı acizlikten ve bu acizliğe karşı çözüm üretme ihtiyacından kaynaklandığı görülmektedir. Bu alandaki acizlikten etkilenen Rusya, Denizcilik Bakanlığı’nı yeniden organize etmiş ve sistematik modernizasyon yönünde karar alınmıştır.

Uygulanıp kullanıma sokulabilecek teknolojinin gelişmesi ile birlikte, devletlerin sahip oldukları orduların teknolojik değişime uyumları söz konusu olmuştur. Rusya’da değişen çevreye tepki sadece geniş, kıta ölçekli eğilimler tarafından değil, ulusal deneyimden kaynaklanan unsur ve olaylar tarafından da belirlenmiştir. “Yaşanılan teknolojik ve buna bağlı organizasyonel gelişmelere uyumun öneminin Rusya tarafından değerlendirilmeye alınması 1877-78 Rus-Türk savaşından sonra gerçekleşmiştir.”³¹⁵

“Kırım Savaşı, Amerikan İç Savaşı, 1866 Avusturya-Prusya Savaşı, 1870-71 Fransa-Prusya Savaşı, 1877-78 Rus-Türk Savaşı olmak üzere tüm çatışmalar savaşın değişen doğasına ilişkin çarpıcı örnekleri oluştururlar.”³¹⁶ Ancak o dönemde yaşanan kaos ve savaş alanındaki şans unsuru bu çatışmaların derin etkilerinin bir süre gölgede kalmasına yardımcı olmuştur.

Savaşın yönetilmesi, yeni silahların etkisiyle gittikçe ölümcül hal alan savaş alanında giderek zor bir hal almıştır. Teknolojinin etkisiyle dönüşüm geçirmiş yeni savaş alanında geleneksel, eski tekniklere bağlı kalmak, düşman ile mücadeleyi olumsuz yönde etkileyecektir. “Ancak Rusya’da, hala savaşçı ruh ve yeteneğin birlik olarak teknolojinin üstesinden gelebileceğine inanç duyulmaktaydı. İlham verici liderlerin komutasındaki disiplinli adamların modern silahların ateş gücüne karşı koyabileceklerine güven mevcuttu.”³¹⁷ Sanayi devrimi ile gelişen teknoloji, savaş alanında orduların hayatta kalmaları için uyum göstermelerini mecbur kılan yeni şartların kabul edilmesini zorlamıştır.

Artık, teknolojik olarak üstün silahların ateş gücü, modern savaşta Rus ordusunun temel uygulaması olan süngü saldırısının yerini almıştır. Rus askeri düşüncesi Napolyon Savaşlarından sonraki on yıllarda ve yüzyılın ortalarında çok az yaratıcılık göstermiş ve zafer kazandıran tekniklere sıkı sıkıya bağlı kalmıştır. İyi eğitilmiş Rus askerlerinin tüm engellerin üstesinden geleceğine ilişkin körü körüne bir inanç hakim olmuştur. Bu noktada idealize edilen Rus askeri, zafer uğruna kendini her an feda etmeye hazırdır ve savaş alanında hiçbir psikolojik ve fiziksel çöküntü belirtisi taşımamaktadır.

Cesaret, vatanseverlik, zorlukların üstesinden gelebilme gücü ve kendini feda edebilmek savaş alanında gerekli olan moral öğeyi oluşturmuştur. Ulusal bağlılık hisleri, gözlemcilerin kendi askerlerinin diğer ulusların askerlerinden daha üstün olan moral öğeleri, becerileri doğuştan getirdiklerine inanmışlardır. Moral güç, savaş alanında gelişen teknolojinin birlikte getirdiği ölümcüllüğü aşacak yaşamsal bir beceri olarak görülmüştür. Bu görüş teknoloji tarafından ne kadar etkilenirse etkilensin, savaş nesillerden beri varlığını sürdüren özelliklerinin pek çoğunu koruduğunu savunmaktadır.

³¹³ Robert B. McKean(ed), **New Perspectives in Modern Russian History**, s. 44

³¹⁴ Hugh Seton-Watson, **The Russian Empire 1801-1917**, s. 322

³¹⁵ Robert B. McKean(ed), age, s. 45

³¹⁶ Theodore Taranovski, Peggy Mcinerny(ed), **Reform in Modern Russian History**, s. 148

³¹⁷ Ibid, s. 149

Gelişmiş teknolojinin tam etkisi her zaman açık değildir çünkü Avrupa çapında ordular hala bu güç çarpanını kendilerine uygulama ile meşgul olmuşlardır. Böylece yüzyılın sonunda Rus uygulaması hala süngü saldırısına dayanmaya devam etmiştir. “1877-78 Rus-Türk Savaşında, Plevne muharebesinde bir seri cephe saldırısı, hazırlıklı savunma noktalarından açılan piyade ateşinin güçlü ve kararlı bir süngü saldırısını alt edebileceğini kanıtladı.”³¹⁸ Bundan böyle ne kadar kararlı, cesur ve güçlü olursa olsun modern silahlara karşı benzer bir süngü saldırısının sonuçları felaketle sonuçlanacaktır.

3. Yirminci Yüzyılda Rusya'nın Durumu

Yirminci yüzyıla yaklaşırken Almanya ile gergin ilişkiler Rus dış politikasının en önemli konusu olarak ortaya çıkmıştır. Rusya'nın içeride gerçekleştireceği reform için dışarıda barışın sürdürülmesi stratejisi anlayışında Berlin Kongresinde ortaya çıkan uluslararası düzenin sürdürülmesi temel hedef olmuştur. Ancak benzer arayışta olan, benzer hedefleri ve çıkarları olan olası müttefiklerin sayısı azdır.

“Çıkarları ve bu çıkarlara yönelik eylemler karşısında temel engel İngiltere olmasına rağmen, pek çok Rus, Belin Kongresinde yaşadıklarına inandıkları hezimetten Almanya'yı sorumlu tuttu.”³¹⁹ Bu nedenle, Belin ve St. Petersburg arasındaki ilişkiler gerilmiştir. Üç İmparatorlar İttifakının tekrar canlandırılmasına karşı bir tepki oluşmuştur. Bu tür bir anlaşmaya varıldığı takdirde Rusya'nın sınırlı bir katılımı genel bir kabul görmüştür.

Almanya ile müzakereler 1879'da başlamıştır. Rus dışişleri son savaşta ortaya çıkmış olan askeri zayıflıktan oldukça etkilenmiş ve gelenekselleşen Almanya ile iyi ilişkiler yürütme politikası ile Alman desteğini Rusya'nın avantajına kullanmak gerektiğini savunmuştur. Rusya'nın yakın geçmişteki kayıplarını telafi ederken ülkenin korunması için bir müttefik zorunlu bir ihtiyaç haline almıştır. “Ülkesinin bir dinlenme sürecine ihtiyaç duyduğunun ve 1877-78 savaşında olduğu gibi maceraları kaldıramayacağını kabul eden Rus dışişleri bu hedefini gerçekleştirmek için ittifak ilişkileri arayışına girmişti.”³²⁰

Bu ittifakı savunanlar Rusya'nın uluslararası sisteme izole kalamayacağını, Balkanlardaki yinelenen krizlere kayıtsız olmanın söz konusu olmadığını ve Boğazlar konusundaki Rus konumunun korunmasına yardımcı bir müttefik bulunması gerektiğini noktalarının altını çizmişlerdir.

Bu tarihte, dünya çapında, İngiltere Rusya'nın en önemli muhalifi haline gelmiştir. Rusya, Avusturya'nın Balkanlardaki faaliyetlerinden rahatsızlık duymaktadır. Fransa bir müttefik için askeri olarak fazla zayıf ve politik olarak da istikrarsız görülmektedir. Bu noktada Almanya, Rusya ile çıkarları çatışmayan, askeri olarak yeterli tek büyük güç olarak görülmektedir. Ek olarak St. Petersburg ve Berlin arasındaki işbirliğinin hem Rusya hem de Almanya için muhafazakar monarşiler olmaları bakımından bir avantajı olmuştur. Bu noktada kurulmuş ideolojik bir bağ söz konusudur. Almanya'nın ısrarıyla Avusturya-Macaristan'da görüşmelere dahil edilmiştir. Böylece ‘Üç İmparatorlar İttifakı’ yenilenmiştir. Ancak bu tarihte Rusya'da Almanya taraftarı dış politika popülerliğini tamamen yitirmiştir.

“1881'de üç devlet arasında anlaşma imzalandı. Bu savunmaya yönelik ittifak, Rusya'nın uluslararası ilişkilerden izole kalmamasını garanti etti. Anlaşma aynı zamanda Rusya'nın Balkanlar ve Boğazlardaki konumuna destek sağlaması bakımından önemliydi.”³²¹

Rus dış politikasında gelenekselleşen inanış, Rus çıkarlarının en iyi biçimde Berlin ile ittifak ilişkisi içinde gerçekleştirilebileceği yolunda olmuştur. Güçlü ve modern bir orduya sahip ve

³¹⁸ Robert B. McKean(ed), *New Perspectives in Modern Russian History*, s. 50

³¹⁹ Robert B. McKean(ed), *New Perspectives in Modern Russian History*, s. 29

³²⁰ Hugh Seton-Watson, *The Russian Empire 1801-1917*, s. 567

³²¹ Hugh Seton-Watson, *The Russian Empire 1801-1917*, s. 568

muhafazakar monarşi ile yönetilen Almanya ile ittifak hem stratejik hem de ideolojik faydalar sağlamaktadır. Rus hükümeti içişleri üzerinde yoğunlaşmaya ihtiyaç duyduğu sırada, Rusya'nın dış ilişkilerde bir barış sürecine ihtiyaç duymuştur. Bu ortamda Almanya, Boğazlardaki ve Orta Asya'daki İngiliz muhalefetiyle baş edebilmek için en uygun müttefik olmuştur. Alman yanlısı politikayı savunanlar, güçlü Alman hükümetinin, Avusturya-Macaristan'ın Balkanlardaki Rus çıkarlarıyla çatışan eylemlerini engelleyebileceğini ummuşlardır. "Ayrıca Bismark ve I. Wilhem isimleri hem Rus yöneticilerinde hem de kamuoyunda oldukça saygı uyandırmaktaydılar. Kişisel bağlar ve bireysel özellikler oldukça önemli rol oynamaktaydı."³²²

"Almanya ve Rusya arasında ittifakın yenilenmesine dair antlaşma 1887'de imzalandı. Antlaşmanın maddeleri arasında Fransa'nın Almanya'ya saldırması halinde Rusya'nın tarafsızlığını koruyacağı taahhüdü de bulunmaktaydı."³²³ Buna karşılık Almanya da Rusya'nın Bulgaristan ve Boğazlardaki konumunu desteklemeye devam etmeyi garanti ediyordu. Bu antlaşma Bismark tarafından geliştirilmiş karmaşık bir ittifaklar sisteminin içine Rusya'yı dahil etmekteydi. Ancak mevcut durumu koruma politikası, Almanya ile ittifak kurulmasını istemeyenler ve Rusya'nın uluslararası ilişkilerde daha aktif bir rol oynamasından yana olanlar tarafından doğal olarak kabul edilemez bulunmuştur.

1882 ve 1887 arasında, Üç İmparatorlar İttifakı işlerliğini koruduğu dönemde, Rusya'nın içişlerine yoğunlaşmaya ihtiyaç duyduğu bir sırada Rusya iki büyük uluslararası kriz yaşamıştır. Üç İmparatorlar İttifakı barışın korunmasına etki etmiştir. Bu krizlerden ilki Orta Asya'da, ikincisi ise Balkanlar'da ortaya çıkmıştır.

İlk kriz olan Afgan sınırı anlaşmazlığında, İngiltere ile yaşanacak bir savaş olasılığı ciddi bir tehdit oluşturmuştur. Rusya'nın Hindistan üzerindeki emellerinden korkan İngilizler bu nedenle Afganistan'ın konumundan oldukça endişe duymuşlardır. "Rus askerlerinin Hazar'ın güneyine ilerlemelerini ve Afgan sınırına git gide yaklaşmalarını artan bir kaygıyla izlediler. Sonunda 1884'te Rus askerleri Afgan güçleriyle çatışmaya girdiler."³²⁴ Hem İngilizler hem de Ruslar bir anlaşmaya varmışlardır. Bunun nedeni her iki gücün dünyanın uzak köşesindeki bir savaşı yürütmeye hazır olmamalarıdır.

İkinci kriz Bulgaristan konusunda çıkmıştır. Bulgaristan'da Rusya nüfuzu kabul edilmiştir. Ancak bu nüfuzun uygulanmasının kolay olmadığı ortaya çıkmıştır. "Rusya tarafından Bulgaristan'a açık ve genelde talepkar müdahale 1885'e gelindiğinde Rus kontrolüne karşı Bulgar siyasal partilerinin ve politik liderlerinin çoğunda direnç tepkisinin oluşmasına neden olmuştur."³²⁵

Rus kontrolüne karşı Bulgar itaatsizliği gelişmesi krizlere yol açmıştır. Ancak bu durum Balkanlardaki Rus nüfuzunu zayıflatmış ve Rusya'da Doğu sorununun uygunsuz koşullarda tekrar alevlenmesi korkusu ortaya çıkmıştır. Rusya diğer Balkan devletlerinin de Bulgaristan gibi taleplerde bulunabilecekleri ve itaatsizlik yapabilecekleri tehlikesini fark etmiştir.

Bulgaristan ile yaşanan kriz sonucunda Ruslarda düş kırıklığı hakim olmuştur. Ruslara göre, Rusya Balkanlar'daki Hıristiyan nüfusu Türk egemenliğinden kurtarmak için en nitelikli insanlarını kaybetmiş ve hazinesinin yarısını bu çaba uğruna harcamıştır. Rusya'nın ödediği bu bedel ile Bulgar özerkliği ve refahı sağlanmıştır. Ancak tüm bu zahmetin kazançları süreç içinde hiç çaba harcamamış yabancı güçler tarafından Rusya'nın elinden alınmıştır.

Bulgar krizi Rus modernleşmesi bakımından önemli bir gelişme olmuştur. Rusya'da resmi Slav milliyetçiliği modernleşme ile birlikte kullanılmaya başlanılan bir araç olmuştur. Büyük Petro'nun Prut seferi

³²² Robert B. McKean(ed), *New Perspectives in Modern Russian History*, s. 31

³²³ Ibid, s. 35

³²⁴ Hugh Seton-Watson, *The Russian Empire 1801-1917*, s. 568

planları, Büyük Katerina'nın 'Yunan Projesi', araç olarak kullanılan Slav milliyetçiliğine erken dönem örnekleri oluşturmaktadır. Bulgar krizi bu durumun geçerliliğinin sorgulanmasını beraberinde getirmiştir.

II. Vilhem'in tahta geçmesi ile birlikte Rus-Alman ilişkilerinde yeni bir unsur ortaya çıkacaktır. Bir avuç yetkilinin kendi ülkeleri adına dış politikaya şekil verip yürüttüğü bir uluslararası sistemde, kişisel ilişkiler, özellikle hükümdarlar arasındakiler, çok önemli hale gelecektir. 19. yüzyılın sonlarına kadar yakın Rus-Alman ilişkileri ve kurulan ortaklıklar aile bağlarına ve kişisel yakınlıklardan güç almıştır. Bu durum Rusya açısından bir devlet politikası olarak ele alınabilir ve bu politikanın kökleri Büyük Petro'ya kadar uzanmaktadır. Bu dönemden itibaren akrabalıklar yoluyla Kuzey Alman prensliklerinde Rusya'nın ciddi bir nüfuzu oluşmuştur.

Ancak bu politika ile tezat oluşturur biçimde III. Aleksandr yeni Alman imparatoru II. Vilhem arasındaki kişisel ilişkiler oldukça kötüdür. 1890'da II. Vilhem Bismark'ın istifasını kabul ettiğinde ilişkiler daha da kötü bir hal almıştır. Bu gelişme Rus tutumuna doğrudan etkide bulunmuştur. Pek çok Rus diplomat Bismark'ı ve izlediği politikayı sevmese de neredeyse tümü onun Alman dış politikasını kontrol yeteneğine saygı duymuştur. Ayrıca St. Petersburg'da, Rusya ile iyi ilişkilerin Bismark'ın politikasının temel dayanağı olduğu açıkça görülmüştür ve bu durum karşılıklı güven atmosferinin oluşmasına ciddi bir katkıda bulunmuştur.

İttifak ilişkisi Rusya içindeki Alman karşıtı muhalefete rağmen 1890'a kadar korunmuştur. Bu tarihten sonra Rus hükümetinin değil Alman tarafının ittifak ilişkisini bozan taraf olduğuna dikkat çekilmelidir. Bismark'ın düşmesi ve Almanya'nın izlemeyi planladığı yeni yol Rus politikasında ani etkiye neden olmuştur. Rus Alman ilişkilerinde koşulların tamamen değişmiştir.

Almanya ile ittifakın bozulmasıyla birlikte Rusya izole ve güvensiz durumda kalmıştır. Bu yalıtılmış pozisyon Rusya tarafından oldukça tehlikeli olarak algılanmıştır. O sırada müttefiki bulunmayan, yine izole durumda kalmış olan Fransa tek olası ortaktır. Her iki ülkenin de ortak rakibi İngiltere'dir, ancak ikisinin Avusturya-Macaristan ve Almanya'ya karşı izledikleri politikalar farklılık göstermiştir. "Ortak çıkarları paylaşmalarına rağmen, müzakereler sırasında ittifak için sıra dışı bir arzu gösteren taraf Fransa olmuştu. Anlaşamaya 1894'te varıldı."³²⁶

1891'de Rus diplomatik konumunun zayıfladığı oldukça açıktır. Almanya'nın önceki ittifak ilişkisine devam etmeyi reddetmesi Rus çıkarlarına ve diplomatik konumuna zarar vermiştir ancak tedirginlik yaratan başka gelişmeler de olmuştur. 1891'de Almanya, Avusturya-Macaristan ve İtalya arasında üçlü ittifak yenilenmiş ve St. Petersburg'da kaygı uyandırmıştır. Bu durum Avrupa'nın 6 büyük gücünden üçünün bir arada hareketi hem Rusya hem de Fransa açısından açıkça tehlikelidir.

İlk Rus-Fransız antantı bu tehlikeyi karşılamak ve uluslararası dengeyi bir ölçüde sağlamak için gerçekleştirilmiştir. Ruslar ancak iki tarafı zayıf bağlarla birbirine bağlayacak bir antlaşmayı kabul etmiştir. Anlaşma belgelerin değişimine dayanmaktadır. Barışın tehlikeye düştüğü herhangi bir durumda iki güç birlikte hareket edecekler, eğer barış tehlikede ise ve iki güçten biri tehdit altında ise iki hükümet birbirlerine danışacaklardır.

Rus ordusu giderek Fransa ile askeri ittifakın gerçekleşmesinden yana tavır almıştır. Çok daha önemlisi Çar III. Aleksandr, Avrupa sorunlarına karşı aşırılık içeren çözümleri gündeme almaya giderek daha fazla istekli olmaya başlamıştır. Çar Fransa ile anlaşmanın gerekli olduğuna inanmıştır. Fransa ile bir askeri ittifaka girildiği takdirde, Fransa ve Almanya arasında bir savaş çıktığında, Almanlara Fransızları yenmeleri ve Rusya'ya

³²⁵ Ibid.

³²⁶ Hugh Seton-Watson, **The Russian Empire 1801-1917**, s. 570

dönmeleri için zaman bırakmadan saldırılabilecektir. “Geçmişin hataları düzeltilmeli ve ele geçen ilk fırsatta Almanya yıkılmalıydı. Böylece Almanya düştüğünde Avusturya-Macaristan’ın güçsüz ve savunması kalacağı açıktı.”³²⁷

Fransa ile ittifakın baş destekçileri daha agresif bir dış politikayı savunan Panslavistler ve milliyetçiler arasından çıkmıştır. Bunun yanında askeri liderler Fransız ordusunu, Almanya ile bir savaşa girildiği takdirde yeterli güçte bir ortak olarak görmüşlerdir. Bunun ötesinde, Balkanlardaki bir çatışmada Almanya tarafından desteklenen Avusturya-Macaristan’a karşı durulması gerekecektir.

Askeri ittifaka karşı çıkanlar ise Rusya’nın her an Alsace-Lorraine’i geri almak için savaş başlatabilecek Fransa’nın inisiyatifine bırakılmaması gerektiğini savunmuşlardır. Bundan öte, bu gibi bir askeri ittifakın Avrupa’yı iki kampa böleceğini fark etmişlerdir. O sırada saldırgan olmayan Alman politikası, kıtada bir kamplaşmaya gidildiği durumda tamamen aksi yöne değişebilecektir. En önemlisi Rusya, istikrarsız bir rejim ile ittifak kuracaktır, devrimci Fransa, otokrat Rusya için uygun bir ortak değildir. “1892 Ağustosunda askeri ittifakın maddeleri üzerinde anlaşılmıştı. Ancak yürürlüğe girmesi için Çar’ın onayı gerekiyordu. Bu onay 1.5 yıl gecikti ve anlaşmanın Rus tarafınca onayı 1893 Aralık ayında gerçekleşti.”³²⁸

Osmanlı İmparatorluğu, Aralık 1876’da Meşrutiyet rejimini ve anayasayı ilan ettiği zaman, bu olay Rusya’yı telaşa düşürmüştür. “Bu eylem Osmanlı Devleti’nin bir meydan okuması ve Rusya’yı parlamentosuz son Avrupa devleti olarak bırakma gayreti olarak görülmüştür.”³²⁹ Aynı şekilde, 1908’deki Jön Türk Devrimi Osmanlı’nın daha korkutucu bir rakip haline gelmesi tehlikesini ortaya çıkarmıştır.

Yirminci yüzyıla girildiğinde, Rusya Japonya ile savaşında travmatik bir yenilgi almakla kalmamış, yenilgi sonrası ülke iki yıl boyunca devrimci hareketlerle çalkalanmıştır.

“Rus-Japon Savaşı’nın Japonya’ya yakın gerçekleşmesi, Japonların daha iyi donanıma sahip olmaları, Japon ordusunun daha iyi yönetilmesi ve daha motive olması iki devlet arası mevcut farklar arasında en belirleyici olanlarıydı.”³³⁰

“1904-1905 Rus-Japon Savaşı’nda, Japonya karşısında alınan yenilgi, Çarlık Rusyası’nın yayılcılığının sonu olarak kabul edilebilir.”³³¹ Böylece 450 yıl süren ve Rus gücüne önemli bir katkı oluşturan yayılma süreci sonlanmıştır. Bu yenilginin modernleşmiş bir doğulu güç karşısında yaşanması durumu daha da ağırlaştırmıştır.

Ülke içindeki durum agresif bir dış politika uygulamayı engellemektedir. Rus diplomatlarının amacı dışarıda sükuneti sağlayarak hükümetin iç işlerine yoğunlaşmasını kolaylaştırmak olmuştur.

1907 Rus-İngiliz Antantı imzalanmıştır ve böylece İngiltere ile Yakın Doğu ve Orta Asya üzerinde ortaya çıkan gerginlik giderilmiş ve Rusya’da istikrarı tekrar sağlamak için dışarıda barış güvence altına alınmıştır. Ancak bu gelişmeler 1907-8’de Balkanlarda hak iddia eden politika ile gölgelenmiştir. İngiltere ile varılan anlaşma, Rusya’nın Avrupa’daki tarihi çıkarlarına geri dönüşüne bir çıkış olarak algılanmıştır.

1905’ten sonra Boğazların hakimiyeti konusunda stratejik argümanın önemi azalmış, buna karşın ekonomik argüman ön plana çıkmıştır. 1911-13 yılları arasında koşullar Rusya’nın Boğazların kontrolün ilişkin geleneksel iddiasını oldukça zayıflatmıştır. Rusya askeri açıdan zayıf kalmıştır ve harekete geçirebildiği kaynaklar kısıtlıdır. Askeri öncelik Baltık donanmasının tekrar kurulmasına verilmiştir.

³²⁷ Robert B. McKean(ed), **New Perspectives in Modern Russian History**, s. 38

³²⁸ Hugh Seton-Watson, **The Russian Empire 1801-1917**, s. 572

³²⁹ **Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl 1491-1992**, s. 133

³³⁰ Cyril E. Black (ed), **Modernization of Japan and Russia**, s.133

³³¹ <http://www.international-relations.com/wbeurasia/WBEA-2004-Lec2.htm>

1911 Ekiminde patlak evren Trablusgarp Savaşı'nı, İtalyanlar deniz hareketına da dönüştürerek Ege'ye taşıyınca, Osmanlı da kendi güvenliği açısından Çanakkale Boğazını uluslararası deniz trafiğine kapatmak zorunda kalmıştır. Rus ekonomisi Osmanlı-İtalya Savaşı'ndan zararlı çıkmış ve 1912 yılındaki dış ticaret geliri ciddi bir düşüş göstermiştir. Rus tahılının Avrupa'ya pazarlanmasında, Boğazlar ekonomik bir can damarı rolünü oynadığı anlaşılmıştır. Boğazların Türk-İtalyan Savaşı nedeniyle kapatılması, Boğazların Rusya için ekonomik öneminin kavranmasında bir dönüm noktası olmuştur.

Bu tarihte Rus hükümetin geniş ihracat fazlasına ulaşarak endüstriyel gelişmeyi destekleme stratejisinde Boğazların kullanılması hayati bir önem taşımaktadır. Rusya'nın Karadeniz'den geçen ihraç malları trafiği Baltık limanlarından kat kat fazladır. Boğazların kapatılması ile ortaya çıkan kriz, yönetim çevrelerindeki sadece Boğazların kontrolü yoluyla Rusya'nın ekonomik kalkınmasının sağlanabileceği inancını güçlendirmiştir.

Ortaya çıkan bu ekonomik tablo ve bütün güney Rusya'nın Babıali'ye bağımlılığı konusunda ortaya çıkan inanç, sıcak denizlere açılmak doğrultusundaki Rus politikasını daha da güçlendirmiştir. Bu gelişmeler nedeniyle Rus dış politikası tekrar Balkanlara yoğunlaşmıştır. Rusya, Balkan devletlerini Avusturya-Macaristan'a karşı kullanmak istemiştir. Ancak 1912'ye gelindiğinde bu devletlerin Viyana'ya değil, İstanbul'a karşı birleştikleri görülmüştür.

Rus kamuoyu Balkan Slavlarına karşı coşkulu duygularla bağlı olduğundan, Rusya'nın bu devletlerin atılımlarına karşı tavır alması mümkün olmamıştır. Rusya Balkan devletlerinin Osmanlı'ya saldırmasına seyirci kalmakla birlikte, Bulgaristan'ın İstanbul'u ele geçirmesine asla göz yummayacaktır. Birinci ve İkinci Balkan Savaşları'nı izleyen Londra Konferansında, Osmanlı sınırının Midye-Enez çizgisi olarak saptanmasında, Bulgarları İstanbul'dan mümkün olduğu kadar uzak tutmak isteyen Rusya'nın büyük rolü olmuştur.

1914'e gelindiğinde Dünya Savaşına yol açacak olan kıvılcım yirminci yüzyıl başından itibaren huzursuzluk içindeki Balkanlarda ortaya çıkmıştır. Bu tarihte Rusya bu çapta bir savaşa her açıdan tamamen hazırlıksız durumda bulunmaktadır. Bu durum otokrasinin her dönemde çekindiği halk tepkisini bir bakıma desteklemiştir. "Savaş (Birinci Dünya Savaşı) devrimi mümkün hatta gerekli hale getirmiştir."³³² Modernleşme sürecinin dönüştürücü gücü Rusya'nın bir dünya savaşını tamamlamasına olanak sağlayamamıştır.

4. Sonuç

Dördüncü Bölümde Modernleşen Rusya'nın Avrupa Güç Dengesindeki yeri ele alınmıştır. II. Aleksandr döneminde yaşanan reformlar Kırım Savaşı'nda sanayi devrimini tamamlamış modern batılı devletlere karşı yaşanan bozgun sonucunda yürürlüğe konmuştur. 19. yüzyılın ortalarında artık Avrupa'da modernizm ruhu konumunu toplumsal alanda iyice sağlamlaştırmış ve modernizmin özellikle endüstri alanındaki başarıları hız kazanmıştır. Bu durumda Rusya yenilgisinin nedenini yüzyılın başında yaşadığı duraklamaya bağlamış ve yeni bir kapsamlı reform dalgası Batılı rakipleri yakalamak adına yürürlüğe konmuştur. Bu reformlar eğitim, ordu, yerel yönetim ve yargıyı kapsamaktadır. Reform sürecindeki en önemli adımı ise serflerin özgürleştirilmesi oluşturmaktadır.

Bölümün ikinci alt başlığında sanayi devriminin Rusya'ya etkileri tartışılmıştır. Sanayi devrimi ve bu dönemde yaşanan hızlı teknolojik ve sosyal dönüşüm özellikle Batı Avrupa'da büyük bir değişime neden

³³² Robert C. Williams, **Ruling Russian Eurasia, Khans, Clans, and Tsars**, s. 88

olmuştur. Rusya bu değişimi yakından gözlemlene fırsatı bulmuş ve bir kez daha bu yolla kendi geri kalmışlığını fark etmiştir. Bu noktada Rusya ulaşım alt yapısına dahi tam olarak sahip değildir ve bu alanda hızlı bir yakalama çabası ortaya çıkmıştır. Boyutların büyüklüğü kimi alanlarda avantaj oluştursa da bu durumun gerikalmışlık söz konusu olduğunda hızlandırılmış reform sürecini zaman zaman olanaksızlaştırdığı görülmüştür.

Son olarak yirminci yüzyılda Rusya'nın durumu incelenmiştir. Rusya 20. yüzyılın başında Japonya ile girdiği mücadeleden yenik ayrılmış ve modernleşmeye çalışan iki güç arasındaki mücadeleyi daha dezavantajlı görülen Japonya kazanmıştır. Bu yenilgi tıpkı Kırım Savaşında olduğu gibi bir travmaya neden olmuş ve bu süreç 1905 devrimini hazırlamıştır. Bu tarihten 1914'e kadar özellikle kentleşme ve sanayileşme alanında ciddi bir başarı sağlanmıştır. Ancak 20. yüzyıla gelindiğinde Avrupa'da güç dengesi sistemi ortadan kalkmaya yüz tutmuş ve bloklaşma süreci hız kazanmıştır. Artık uluslararası sistem Rus modernizasyonu için zaman tanımamaktadır. İlerleyen süreçte, Rusya modernleşmeyi tam olarak başaramamış bir güç olduğunun farkındadır, izolasyon tehlikesi ile yüz yüze, oldukça zor bir durumdadır. İkinci sınıf bir büyük güç konumunu benimsemiştir. Savaş devam ederken gerçekleşen 1917 Devrimi Sovyet modernizminin başlangıç tarihi olmuş ve Rus modernleşmesinde önemli bir dönem kapanmıştır.

SONUÇ

Bu çalışmada modernizmin bir süreç olarak uluslararası ilişkileri dönüştürme gücüne sahip olup olmadığı, eğer modernizm böyle bir etkiye sahipse Rusya'nın bu dönüşümden hangi ölçüde etkilendiği, modernleşme politikalarının Rus İmparatorluğu'nun kuruluşundaki rolünün ve öneminin ne oranda olduğu, Rusya'nın uluslararası statüsünü sağlamlaştırıp geliştirirken geleneklerden çok modern öğelerden destek alıp almadığı sorularına yanıt aranmıştır.

Modernizm ortaya çıkışından itibaren hakim olduğu çevreyi belirleme gücünü göstermiştir. Modernizm kendisiyle eş zamanlı ve etkileşim halinde ortaya çıkan ulus devlet ve kapitalist ekonomi yapılarının işleyişlerine yön vermiştir. Uzun bir süre ulus devletlerin temel aktör olarak kaldığı uluslararası ilişkiler alanında da modernizm devletler arası ilişkileri, toplumlararası etkileşimi, devletlerin sahip olduğu kapasiteyi temelden etkilemiştir. Bu doğrultuda araştırmanın ilk bölümünde modernizm üzerinde tartışma yürütülmüştür.

Modernizm kaynağını Batı Avrupa'nın tarihsel gelişiminden alan bir süreçtir. Bu nedenle araştırmanın ilk bölümünde modernizmin etkilerini Batı dışına yansıtması ile birlikte bu yansımadan ilk

etkilenen Avrupa dışı toplumlardan Rusya'nın Batı karşısındaki konumu ele alınmıştır. Bu doğrultuda Rusya ve Batı arasındaki ilişki ve bu süreçte modernizmin rolü 'Rusya ve Batı' alt başlığında tartışılmıştır.

Rus modernleşmesi, modernliğin doğduğu yer olan Batı Avrupa'dan sonra tarihteki en uzun süreli modernite deneyimi olmuştur. Bu nedenle Rus modernleşmesi çok önemli bir tarihsel birikim oluşturmuştur. Bu dönemde tüm Avrupa ile tarihsel bağ güçlenmiş ve derinleşmiştir. Araştırmada ele alınan iki yüzyıllık dönem, Rusya'nın modernleşme tarihi ve bununla el ele devam eden Rusya ve Batı arasındaki etkileşim fırtınalı bir dönem olmuştur.

Bu çalışma uluslararası ilişkiler ve modernleşme arasında doğrudan bir ilişki bulunduğu noktasından hareket etmiştir. Modernleşmiş merkez ile ilişki çevrenin en başta dış politikasını daha sonra ise tüm toplumsal yaşantısını belirlemiştir. Rusya bu ilişkinin ilk örneğini yaşayan toplum olmuştur. Bu bakımdan eşiz bir deneyime sahip bulunmaktadır.

Bu bölümde ortaya çıkan sonuç Batı'nın ve onun erken dönem modernitesinin Rusya ile kurduğu ilişki, araştırmanın disiplini ile doğrudan ilişkili olan Rus devlet yapısını ve dış ilişkilerini doğrudan etkilemiştir. Erken dönem modernizm devrim ve değişimi içinde barındırmaktadır ve bu özelliğiyle izolasyondan henüz kurtulmuş, etrafındaki büyük uygarlıklara kıyasla genç bir kültüre sahip Rusya'nın geleceğini belirlemiştir. Bununla birlikte Rusya'nın yükselişi modernizmin yükselişiyle paralellik göstermiştir. Bu paralellik modernleşmenin ve tanıttığı yeniliklerin Rusya'nın büyük güç olması yolunda bir kuvvet çarpanı oluşturduğunu göstermektedir.

Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde Rusya'da Büyük Petro dönemiyle birlikte devlet politikası biçimini alan modernleşme programları ve bu çabanın uluslararası sistemde Rusya'nın konumunu nasıl etkilediği ele alınmıştır.

Modern Rus tarihi 'kargaşa dönemi' sonrası Rurik hanedanı yerine Romanov hanedanının geçmesi ile başlatılır. Ancak Rus modernleşmesinin en önemli evresini Büyük Petro ile başlayan savunmacı reform süreci oluşturur. Bu dönemde Batı'nın teknik üstünlüğü zaten tehlikelere açık olan Rusya'yı önlem almaya itmiştir. Büyük Petro ile başlayan ve Kırım Savaşı'na kadar devam eden döneme savunmacı modernleşme hakim olmuştur. Modernliğin meydan okuması karşısında elde bulunan seçenekler fazla çeşitli değildir.

Seçeneklerden biri kendini Batılı etkiye kapatmak, izolasyon politikalarını hayata geçirmektir. Bu seçeneği bir ada ülkesi olan, doğunun en uzağındaki ülke Japonya iki yüzyıl gibi uzun bir süre boyunca uygulayabilmiştir. Ancak Avrupa ile doğal sınırlarla ayrılmayan, değişken sınırları denetlemekte zorlanan Rusya için izolasyon politikası bir seçenek değildir. Ayrıca modernizmin doğduğu coğrafyaya bu kadar yakın konumda yer alınması, modernizm projesinin basit, ilkel tedbirlerle saf dışı kalmama yeteneği ve yayılma gücü izolasyonu imkansız hale getirmiştir.

İmkan dahilinde olan diğer seçenek uyum sağlamaktır. Bu seçenek izolasyondan daha karmaşıktır. Bir kez uyum süreci başladığında sürecin sonunu tahmin etmek bile güçleşecektir. Savunmacı reform sürecinde yerel kurumların uyumlaştırılacağı yenilikler önceden belirlenir. Böylece her alandaki çok çeşitli yenilikler yerine belirli alandaki ihtiyaç duyulan yeniliklerin alınacağı kabul edilmiştir. Böylece rekabet gücü azalan yerel kurumların Batılı etki ve Batılı rakipleriyle baş edecek kadar güçlenmeleri beklenir. Bu süreç içerisinde ordu ve bürokrasi reformun gerçekleştiği en önemli iki yapıdır. Ancak savunmacı reform söz konusu olsa bile, modernite etkisi devlet tarafından resmen tanındığı vakit derin etkilerin bir süredir devleti sarstığı ve bu sarsıntının artık göz ardı edilemez boyutlara ulaştığı anlaşılmalıdır.

Savunmacı modernleşme yoluyla kaydedilen gelişmelerle Rusya Batı karşısında pozisyonunu korumuştur. Bu noktada modern dünyada hareket edebilmesi için kurmuş olduğu ittifaklardan alınan oryantasyon hayati öneme sahip olmuştur. Modernleşmenin sonuç vermesiyle birlikte Rusya, Avrupa güç dengesi sistemine dahil olmuştur. Öncelikle İsveç ve Polonya ile mücadeleler sonuçlandırılmış ve Avrupa'nın kuzeyindeki en güçlü devlet konumu elde edilmiştir. Bunu Rusya'nın Avrupa büyük güçleri arasına girmesi takip etmiştir. Uluslararası statüdeki bu gelişmelerin kaynağını modernleşme yoluyla dönüşüme uğrayan askeri ve bürokratik yapı oluşturmuştur. Bu nedenle Rus modernleşmesinin bu ilk dönemini oluşturan savunmacı modernleşme evresinin üzerinde önemle durulmuştur. Çalışmanın ikinci bölümü bu dönemi kapsamaktadır.

Savunmacı modernlik yoluyla belli alanların reforma tabi tutulması ve genel yapının dış baskılar karşısında ayakta kalması hedeflenmiştir. Bu noktada Rusya'nın Batı'ya coğrafi olarak yakın konumu, kültürel alanda Hıristiyanlık gibi güçlü bir ortaklığa sahip olması, Batı'ya karşı üstünlük söyleminin gelişmesini engellemiştir. Rusya için Doğu'daki göçebe halklar kadar Avrupalılar da özellikle modernleşme sürecinin başında, kendi kimliklerini karşısında tanımladıkları ötekiği oluşturmuştur. İki arada kalmak ise eşsizlik – aynı zamanda yalnızlık – düşüncesine dayanan bir kimliğin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Doğu ve Batı arasında sıkışmak rahatsızlık ve güvensizlik kaynağı oluşturmuştur. Bununla birlikte eşsiz olma algısı dünyanın kurtuluşunun Rusya'dan kaynaklanacağı düşüncesinin, Üçüncü Roma ideolojisinin ortaya çıkışının temel nedeni olmuştur. Bu algı modernleşmenin gidişatını belirleyici bir özellik göstermiş, Rusya'ya özgü modernleşme deneyiminin ortaya çıkmasına katkıda bulunmuştur.

Üçüncü bölümde Rusya'nın Avrupa güç dengesi sistemindeki yeri ele alınmıştır. Bu çalışmanın temel vurgularından biri modernleşmenin Rusya'nın uluslararası sistemdeki statüsünü olumlu yönde etkilediği, sistemdeki konumunu ve etkinliğini arttırdığı şeklindedir.

Avrupa güç dengesi sisteminin modern dönemde işlemeye başlaması modern ulus devletlerin ortaya çıkmasıyla mümkün olmuştur. Vestfalya antlaşması ile tam anlamıyla oturan, ulus devletlerin temel aktörü oluşturduğu Avrupa güç dengesi sistemi Birinci Dünya Savaşı'na kadar, yani modernliğin ilk ve belki de en büyük krizine kadar işlerliğini sürdürmüştür.

Avrupa güç dengesi sisteminin temel işleyiş mantığı, ulus devletler arası güç farklılıkların ittifaklar yoluyla dengelemek ve Avrupa'ya aşırı güçlenmiş bir devletin hegemonya kurmasını engellemektir. Bu dönemde dünya politikasının aktörlerini Avrupa ve sömürgeleri oluşturduğundan bu dengenin bozulması sonucu ortaya çıkacak olan hegemon dünyaya hakim olacaktır. Güç dengesi sistemini modernlik giderek daha fazla oranda etkilemeye başlayacaktır.

18. yüzyıla beraber İsveç, Polonya ve Osmanlı İmparatorluğu üzerinde modernleşme programının desteğiyle kazandığı galibiyetler sonucunda güç dengesinin Rusya lehine bozulduğu görülmektedir. 19. Yüzyıl ortasına gelindiğinde ise demokratik ve endüstriyel devrimler sonucunda güç dengesinin bu kez Rusya aleyhine bozulması söz konusu olmuştur.

Özellikle savaş endüstrisi alanındaki gelişmeler, silah teknolojisindeki atılımlar ve yeni buluşlar güç dengesini bozacak kadar etkili olmuştur. Teknolojik gelişmeleri takip etmede ve uygulamada 19. yüzyıl başlarında durgunluğa giren Rusya, 1856'ya geldiğinde Kırım Savaşı'nı kaybetmiş ve bu travmatik yenilgi sonucunda modernleşmede ikinci evreye girilmiştir.

Avrupa güç dengesi sistemine girmek, büyük güçler arasına katılmak, üstelik sistemi 1812 – 1814 savaşıdan sonra Fransa hegemonyasından korumak, Rusya için büyük önem ifade etmiştir. Bu konumun elde edilme süreci oldukça zorlukla gerçekleşmiş, genel olarak tüm Rus halkı büyük fedakarlıklara katlanmıştır. Kırım Savaşı ile büyük güç konumunun tehlikeye düşmesi kabul edilemez bulunmuş ve kapsamlı bir reform dalgası genel modernleşmenin başlamasına neden olmuştur.

Büyük güç konumunun kaybı zaten korunmasız bir coğrafyada, geçmişteki istilaların anısının canlı kaldığı bir kültürde, çok uluslu, dünyanın en büyük kara imparatorluğunda kabul edilemez bulunmuştur. Uluslararası alanda statü kaybının bir adım ötesi Rusya için imparatorluğun kaybı sonucunu doğuracaktır.

Savunmacı modernleşme sürecinde sarsıntılar öncelikle askeri alanda gerçekleşmiştir. Daha sonra değişen çevre ve artan rekabet toplumun her katmanını etkilemeye başlamış ve değişen dünyada yer alma isteği toplumun dönüşmesi gerekliliği inancını beraberinde getirmiştir. Bu noktada savunmacı reform uygulaması işlevsiz kalmış ve toplumsal reformlar hayata geçmiştir. Bu noktada modernliğin yayılması, genel reform süreci söz konusudur.

Çalışmanın son bölümü sınırlı modernleşmeden genel modernleşme sürecine geçişe ilişkindir. Genel reform sürecine Kırım Savaşı sonrası II. Aleksandr döneminde girilmiştir. Dönemin en çarpıcı reformu serflerin özgürleştirilmesidir. Böylece kapitalist sistemin önünde duran feodal yapı dağıtmaya çalışılmıştır. Bu reform tüm toplumu etkilemesi ve toplumu dönüştürmesi bakımından genel reform sürecine en güzel örneği oluşturur.

Bu dönemde Rus dış politikası Kırım Savaşı sonrası izaolsyondan kurtulmak ve güçlü bir ittifak yardımıyla dışarıda sağlanacak güvenlik yardımıyla enerjiyi ülke içindeki reformlara yoğunlaştırmak olmuştur. Ancak Kırım Savaşı Viyana Kongresi sonrası sağlanan Avrupa uyumu sürecini zayıflatmıştır. Avrupa uyumu sayesinde yaşanan barış dönemi teknolojiye hızlı gelişmelere, sömürgeciliğin hızlanmasına katkıda bulunmuştur. Rusya bu sırada geride kalmış, Napolyon Savaşlarındaki nihai galibiyetin rehabetin bir türlü üzerinden atamamıştır. Avrupa uyumu sürecinin getirdiği barış ortamı ise bu geri kalmışlığı bir ölçüde saklı kalmasına yardımcı olmuştur.

Kırım savaşı sonrasında gerçekleştirilen reformlar modernleşmenin tüm topluma yayılması hedefini beraberinde getirmiştir. Bu noktada Rusya'nın Avrupa siyasetinin çok önemli bir parçası haline geldiği genel bir kanı olarak yerleşmiştir.

Ancak reformun yukarıdan gelmesi, bir ölçüde dayatılması, Rus modernleşmesinin belirleyici bir özelliği olmuştur. Yukarıdan reformların otokrat bir rejim tarafından gerçekleştirilmesi söz konusudur. Bu durumda üzerinde durduğu zemini sarsıntılara karşı güçlendirmek isteyen ve bu nedenle ancak kesin kontrolü altındaki kurumlarda modernleşmeyi başlatan rejim, modernitenin eşitlik, özgürlük, devrim, akılcılık söylemlerini de Rus topraklarına gönülsüz olarak sokmuştur. Teknik alanda güçlenirken, ideolojik alanda zemin kaybetmiştir. Rus düşüncesindeki ikili yapı modernleşme sürecinde de kendini göstermiştir.

İkili düşünce yapısının dezavantajları oldukça fazla olmuştur. Bu nedenle Rus modernleşmesi önceden belirlenmiş bir yakalama rotasını izleyeceği yerde daha karmaşık bir yol izlemiştir. Kimi zaman duraklamaya uğramış, kimi zaman ise yerini uygarlığın kurtarıcısı olma ütopyasına bırakmak durumunda kalmıştır.

Ancak rejim hiçbir zaman modernleşme sürecini tersine çevirmemiştir. Büyük Petro Rusya'ya modernleştirmeye teşebbüs ettikten sonra her gelen hükümdar kendi tarzında olmak üzere, yapının

yükselmesine katkıda bulunmuştur. Rus tarihinde bu anlamda ciddi bir devamlılık söz konusudur. Bununla birlikte iki yüzyıl boyunca devam eden çabalar ve elle tutulur sonuçlar Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcı ve bunu izleyen üç yıl içinde yok olmaya yüz tutmuştur.

20. yüzyıla gelindiğinde Rus İmparatorluğunun modernleşme çabalarına rağmen gerilemesi devam etmiştir. Bunun en önemli nedeni, Rus İmparatorluğunun modernleşme süreci sırasında gücünü koruyan en önemli geleneksel kurumu olan otokrasinin, varlığını imparatorluğun son bulmasına kadar sürdürmesi olmuştur.

Birinci Dünya Savaşı'nın yükü altında modernleşen Rusya çözülmüş, kurumları çökmüş, ekonomisi ilerlemesini durdurmuş, sonra 1917 Devrimi Romanov hanedanını ve Batılılaşmış Rusya'yı ortadan kaldırmadan önce işleyişini tamamen kaybetmiştir.

Birinci Dünya Savaşı, Kırım Savaşı ve Rus-Japon Savaşında olduğu gibi bir defa daha Rus gelişmesinin güvenilmez olduğunu kanıtlamıştır. Oysa modernleşmenin bütün hedefi her şeyden önce Rusya'nın gücünün en ileri, çağdaş imkanlarla donatılmasını sağlamaya yönelik olmuştur. Kırım Savaşı'nda ve Rus-Japon Savaşı'nda olduğu gibi 1914'te de Rusya, sağladığı bütün ilerlemelere rağmen, dışarıdan gelen meydan okumaya karşı güçsüz, etkisiz kalmıştır.

Ancak bu durum modernleşmenin bütünüyle başarısızlığı sayılmaz. Rusya modernleşmeye başladıktan sonra sahip olduğu Avrasya imparatorluğunu korumuş, genişletmiş ve bu imparatorluğu işler halde tutabilmiştir. Bunu yanında Avrupa güç dengesinin büyük devletlerinden biri haline gelmiş ve Avrupa tarihinin dönüm noktalarında hep sistem içerisinde varlık göstermiştir. Kimi zaman bu sistem içerisindeki en parlak aktörlerden biri olmuş, kimi zaman ise ikinci sınıf bir oyuncu olarak görülmüştür. Rus dış politikasında yaşanan bu gelişmelerde en büyük pay modernleşmenin olmuştur.

KAYNAKÇA

Kitaplar:

Altun, Fahrettin, **Modernleşme Kuramı: Eleştirel Bir Giriş**, İstanbul, Yöneliş Yayınları, 2002.

Anderson, Benedict; **Hayali Cemaatler, Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması**, İstanbul, Metis Yayınları, 1993.

Anderson, Matthew Smith, **The Rise of Modern Diplomacy 1450-1919**, London, Longman Inc., 1993.

Balibar, Etienne; Wallerstein, Immanuel, **İrk, Ulus, Sınıf**, İstanbul, Metis Yayınları, 1993.

Bottomore, Tom; Nisbet, Robert (ed), **Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi**, Ankara, Ayraç Yayınevi, 1997.

Barlett, Roger; Hartley, M. Janet (ed), **Russia in The Age of The Enlightenment**, London, Macmillan Press, 1990.

Berger, Peter L.; Berger, Brigitte; Kellner, Hansfried, **Modernleşme ve Bilinç**, İstanbul, Pınar Yayınları, 2000.

Black, Cyril E., **Çağdaşlaşmanın İtici Güçleri**, Ankara, İş Bankası Yayınları, 1986.

Black, Cyril E. (ed), **Modernization of Japan and Russia**, New York, The Free Press, 1975.

Bozdoğan, Sibel; Kasaba, Reşat (ed.), **Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik**, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 1998.

Billington, James H., **The Icon And The Axe, An Interpretive History of Russian Culture**, New York, Vintage Books, 1970.

Brinton, Crane; Cristopher, Jhon B.; Wolff, Robert Lee, **Modern Civilization A History of Last Five Centuries**, New Jersey, Prentice Hall Inc., 1967.

Caşın, Mesut Hakkı, **Rus İmparatorluk Stratejisi**, Ankara, Asam Yayınları, 2002.

Carter, Stephen K., **Russian Nationalism, Yesterday, Today, Tomorrow**, London, Pinter Publishers, 1990.

Chapman, Tim, **Imperial Russia: 1801-1905**, London, Routledge, 2001.

d'Encausse, Helene Carrere, **Tamamlanmamış Rusya**, İstanbul, Ötüken Yayınları, 2003.

Dixon, Simon, **The Modernisation of Russia 1676-1825**, Cambridge, Cambridge University Press, 1999.

Donaldson, Robert H., Noguee, Joseph L., **The Foreign Policy of Russia Changing Systems, Enduring Interests**, New York, M. E. Sharpe Inc., 2002.

Dukes, Paul, **A History of Russia, Medieval, Modern, Contemporary**, London, Macmillan Press, 1990.

Paul Dukes, **The Making of Russian Absolutism 1613-1801**, London, Longman Inc., 1993.

Gargels, Nathan (Ed.), **Yüzyılın Sonu**, İstanbul, İş Bankası Yayınları, 1999.

Gencer, Mustafa, **Jöntürk Modernizmi ve "Alman Ruhü" 1908-1918 Dönemi Türk-Alman İlişkileri ve Eğitim**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003.

Giddens, Anthony, **Modernity and Self Identity: Self and Society in the Late Modern Age**, Oxford, Polity Press, 1996.

Giddens, Anthony, **Sociology**, Oxford, Polity Press, 1997.

Gönlübol, Mehmet, **Uluslararası Politika - İlkeler, Kavramlar, Kurumlar**, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2000.

Hosking, Geoffrey, **Russia and the Russians: A History**, Massachusetts, Harvard University Press, 2001.

Hosking, Geoffrey; Service, Robert (ed), **Russian Nationalism Past and Present**, London, Macmillan Press, 1998.

Jameson, Fredric, **Biricik Modernite Şimdinin Ontolojisi Üzerine İnceleme**, Ankara, Epos Yayınları, 2004.

Inkeles, Alex; Smith, David H., **Becoming Modern**, Lincoln, Harvard College Press, 1999.

Kagarlitski, Boris, **Düşünen Sazlık 1917'den Günümüze Sovyet Devleti ve Entelektüeller**, İstanbul, Metis Yayınları, 1991.

Kappeler, Andreas, **The Russian Empire: A Multiethnic History**, Harlow, Pearson Education Limited, 2001.

Kennedy, Paul, **Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri**, Ankara, İş Bankası Yayınları, 1990.

Kharkodin, Oleg, 'The Soviet Individual: Genealogy of a Dissimulating Animal', **Global Modernities**, London, Sage Publications, 1995.

Kissinger, Henry, **Diplomasi**, Ankara, İş Bankası Yayınları, 1998.

Kochan, Lionel; Abraham, Richard, **The Making of Modern Russia**, New York, St. Martin's Press, 1983.

Koyre, Alexandre, **19. Yüzyıl Başlarında Rusya'da Batıcılık, Ulusçuluk ve Felsefe**, İstanbul, Belge Yayınları, 1994.

Kurat, Akdes Nimet, **Rusya Tarihi Başlangıcından 1917'ye Kadar**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1999.

Lawrence, Philip K., **Modernity and War**, London, Macmillan Press, 1997.

Lisk, Jill, **The Struggle for Supremacy in the Baltic 1600-1725**, London, Minerva Press, 1968.

McKean, Robert B (ed.), **New Perspectives in Modern Russian History**, New York, St. Martin's Press, 1992.

McNeill, Willam H., **The Rise of the West**, Chicago, The University of Chicago Press, 1963.

Moore, Wilbert; Cook, Robert, **Readings on Social Change**, New Jersey, Prentice Hall, 1967.

Mosse, W. E., **Alexander II And The Modernisation of Russia**, London, I.B. Tauris, 1992.

Neumann, Iver B., **Russia and the Idea of Europe**, London, Routledge, 1996.

Naumova, Garla, 'Rusya'da Modernleşme Düşüncesinin Tarihsel Temelleri', **Küreselleşme ve Modernleşme Sürecinde Kültürel Kimlik**, Ankara, Konrad Adenaur Vakfi, 2001.

Onay, Yaşar, **Rusya ve Değişim**, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2002.

Özkiraz, Ahmet, **Modernleşme Teorileri ve Postmodern Durum**, Konya, Çizgi Kitabevi, 2003.

Pares, Bernard, **Russia And Reform**, Connecticut, Hyperion Press, 1973.

Pokrovskii, M. N., **Russia in World History**, Michigan, The University of Michigan Press, 1970.

Rogger, Hans, **National Consciousness in Eighteenth-Century Russia**, Massachusetts, Harvard University Press, 1969.

Swingewood, Alan, **Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi**, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 1998.

Seton-Watson, Hugh, **The Russian Empire 1801-1917**, London, Oxford University Press, 1967.

Stiles, Andrina, **Russia, Poland and the Ottoman Empire 1725-1800**, London, Hodder and Stoughton, 1991.

Taranovski, Theodore; Mcinerny, Peggy, **Reform in Modern Russian History**, Washington D. C., Woodrow Wilson Center Press, 1995.

Touraine, Alain, **Modernliğin Eleştirisi**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1994.

Toynbee, Arnold, **Tarih Bilinci Cilt II**, İstanbul, Bateş Yayınları, 1978.

Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl 1491-1992, Sempozyum Bildirileri, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1999.

Whittaker, Cynthia Hyla (ed), **Russia Engages the World 1453-1825**, London, Harvard University Press, 2003.

Wagner, Peter, **Modernliğin Sosyolojisi Özgürlük ve Cezalandırma**, İstanbul, Sarmal Yayınevi, 1996.

Wallerstein, Immanuel; Balibar, Etienne, **İrk, Ulus, Sınıf**, İstanbul, Metis Yayınları, 1995.

Waters, Malcom (ed), **Modernity-Critical Concepts, Modernization**, London, Routledge, 1999.

Weber, Max, **Sosyoloji Yazıları**, İstanbul, Hürriyet Vakfı Yayınları, 1986.

Williams, Robert C., **Ruling Rusian Eurasia, Khans, Clans, and Tsars**, Florida, Krieger Publishing Company, 2000.

Ziegler, Charles E., **The History of Russia**, Connecticut, Greenwood Press, 1999.

Dergi:

Ömer G. İşyar, “**Gelenekçi Rus Klasik Avrasyacı Düşüncesinin Gelişimi ve Temel İlkeleri**”, Doğu-Batı, Sayı 25 (2004), s. 199

İnternet Kaynakları:

<http://www.fpri.org/orbis/4702/hay.geopoliticseurope.html>

<http://www.fpri.org/orbis/4702/hay.geopoliticseurope.html>

<http://www.international-relations.com/wbeurasia/WBEA-2004-Lec2.htm>

